נאות מרדכי

דרשת שבת הגדול

מפי רבינו עמוד ההוראה

מרן הגאב"ד

הגאון הגדול רבי **מרדכי גרוס** שליט"א

נאות מרדכי

דרשת שבת הגדול

מפי דבינו עמוד ההוראה

מרן הגאב"ד

הגאון הגדול רבי **מרדכי גרוס** שליט"א

נס יציאת מצרים וזכירתם

הלכות טבילת כלים הנקנים מהנכרי

גדרי חיוב הלל בליל הפסח והלכותיהן

נשלמה פרים שפתינו בהקטרת הקטורת

נטפי חיזוק ואמונת אומן לעת צרה ליעקב וממנה יוושע

שאלות ותשובות להילכתא לעת צרה
והוא מחרון אף ה' בשילוח הנגיף

"הנני שולח לכם את אליהו הנביא"
[מלאכי ג כג] – ניסן ה'תש"פ

יו"ל ע"י

מכון 'הוראה ומשפט'

שע"י קהילות

"חניכי הישיבות" בארה"ק

כל הזכויות שמורות

ניתן להשיג בטל'

050-4155508

053-3147874

תוכן ענינים

נס יציאת מצרים וזכירתם ..... ז

הלכות טבילת כלים הנקנים מהנכרי ..... יט

מקור החיוב / אם הוא מדאורייתא או מדרבנן / ענין הטבילה להוציאו מטומאת נכרי ולהכניסו לקדושת ישראל / שימוש בלא טבילה יש בו סכנה וטומאה עצומה / איסור ההשתמשות קודם הטבילה / השהיית הכלים קודם טבילתם / ברכה על טבילת כלים / שיעור מים הנצרך לטבילה / הגעלת כלי חדש מהשומן המרוח עליו / סדר ההגעלה והטבילה / טבילת כלים על ידי קטן / כלי הניתן במשלוח מנות / אין החיוב אלא בכלי סעודה / כלים שנמכרו לעכו"ם במכירת חמץ / כשרות המקוה / במקום ספק טבילה / סדר הקדימה בטבילה

גדרי חיוב הלל בליל הפסח והלכותיהן ..... נג

מסתמא דגמרא בברכות נראה שחיוב הלל מדרבנן / בדעת בה"ג שמנאו במנין המצוות / דעת הרמב"ן לחלק בין הלל דר"ח לשאר ימים שגומרים בהם / שיטות הראשונים שאף הלל דר"ח מדאורייתא / טעם אמירת ההלל בזמן שחיטת הפסח / לשיטת רש"י הוא משום דבר חידוש שבו כבשאר רגלים / לדעת הר"ן ההלל בא על מצוות קרבן פסח / בדעת התוספות שההלל בא משום הנס / אי מברכים עליו קודם אמירתו / בדברי רב האי שאין מברכים עליו כיון שהוא בא בתורת 'שירה' / בדברי בה"ג דחיוב הלל מדין שירה אינו אלא לאותם שנגאלו / ביאור סוגיא דערכין לדברי בה"ג / קושיא מהאי סוגיא לדברי הר"ן / ביאור דעת הראשונים שההלל הוא בכלל מצוות ההגדה וסיפור / הטעם שבפסח אומרים אותו בלילה / ביאור האי דינא לומר ההלל קודם חצות / מה עדיף להקדים לחצות האפיקומן או ההלל / הטעם דחיוב סיפור יציאת מצרים הוא כל הלילה / נפק"מ בהלל אי הוה ספיקא דאורייתא או דרבנן / אמאי אין יוצאים ידי חובת ההלל באמירת ההגדה / המנהג לשייר מן האפיקומן לשמירה

כמה הלכות באמירת ההלל בליל הפסח ..... עז

הלל שבבית הכנסת / הלל שעל סדר ההגדה

נשלמה פרים שפתינו בהקטרת הקטורת ..... פג

נטפי חיזוק ואמונת אומן לעת צרה ליעקב וממנה יוושע ..... פז

אגרת לעת צרה ..... צג

שאלות ותשובות להילכתא לעת צרה ..... קג

לא להקפיד על מי שלא בידיעה גרם להדבקות – חלוקת תשלום הקנס / תפילה בפורים בציונא דרשב"י בעידן דריתחא / נשיאות כפים עם מסכה / ברכת הגומל בנתרפא ממחלת הנגיף / גילוח בחוה"מ למי שהיה בנפרד עד חוה"מ / תפלת ותיקין / אמירת יוצרות כשיש צירוף של כמה עדות / דין מסכה על פניו בשעת התפילה / דחיית חתונה כשהוריו אינם יכולים להשתתף בו / קריאת פרשת זכור למי שנמצא במקום מבודד / קריאת המגילה בציבור כשיש חשש מהתדבקות / מצות כיבוד אביו ואמו כשיתבטל מקיום מצוות כראוי / דין קדימה בהשתתפות בחתונה / סגולה לעצירת מגפה להשיא בבית הקברות יתומים / אמירת פטום הקטורת בשמחה / מעלת אמירת פרשת הקטורת / צורת וסדר אמירת פטום הקטורת / הליכה במקום שאין עירוב כשמסכה על פניו / לבישת כפפות מחמת הנגף במקום שאין עירוב / להצלה יש להרבות השראת השכינה באדם / יש להתחזק בקיום המצוות בהתבוננות ולא מתוך הרגל הטבע / מינוי שליח לטבילה בזמן שאין בידו לטבול / טבילה במקוה בליל ראש חודש, ובמעלת הטבילה / לשמוע בקול אביו שלא לילך למקוה מפני הסכנה / תענית בחדש ניסן בעת צרה / אי יש ליסוע למקומות שבהם מועט סכנת המחלה / מצות ביקור חולים לנדבק בנגיף / אמירת י"ג מידות בזמן ברית מילה / הקפת ציון הרשב"י ור"א בנו בארבעת המינים / תכלית הצרה לעורר בני ישראל בתשובה ולהתחזק באמונה ובטחון בהי"ת / ריבוי התפילות והתחנונים בעת צרה / מי שאינו יודע שמחויב בבידוד חשיב כאונס / תפלה ועצות לאחרים קודם שיחלו / צ'יק שניתן לתשלום שכירות פועל / עמידה בהתחייבות בטיפול / הנהגה בזמן המגיפה – וסגולה לתועלת / סופר שאין בידו לטבול / יסורים באין עליו יפשפש במעשיו / ביטול התחייבות עבודה מחמת חשש התדבקות / הרחקה מאחד לחבירו בזמן קיום מצוה / אפיית המצות בשלימות בכוחה להצלה מן המגיפה / מוהל שאינו מוצץ בפיו מחמת חשש התדבקות / עניני שידוך בעת צרה / שנכנס לתוך חנות והפסיד את בעל החנות / מצות כיבוד אביו היכא דאית ליה המחלה / בדין ללמוד תורה בבית המדרש יחידי / מחלוקת הרופאים בהכרעת מחלת הנגיף

נס יציאת מצרים
וזכירתם

"זכור את היום הזה
אשר יצאתם ממצרים
מבית עבדים"
[שמות יג ג]

נס יציאת מצרים וזכירתם

א

ברשות וכו׳, אין יכולים לומר ברשות עמלי תורה וקהל קדוש כפי הרגילות, כי עת צרה היא ליעקב, וכדברי החתם סופר זכותו יעמוד לכלל ישראל ולפרט, ואמר בדרשתו בזמן המגיפה שהיתה בימיו בכל מדינות אירופה, מקרא "דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד, כל שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולותיה נוגות והיא מר לה" [איכה]. י"ל ד׳כהניה׳ הם ממלכת כהנים וגוי קדוש, ה׳שפתי כהן ישמרו דעת׳ התורה שנחסר בכלל ישראל תשב"ר בחורים ואברכים, ׳גוי קדוש׳ כמו"כ קדושה נחסר בכלל ישראל, ואין לנו לומר אלא ברשות השכינה הקדושה דשורה על ישראל בפרטות, ופעמים השפעתה ביתר שאת ועוז מאשר בכללות, כמבואר בשערי אורה הקדמון, היא נעה ונדה מבתי כנסיות ובתי מדרשות ברשותה אפתח בדרשת שבת הגדול עתה בין השממשות סיומא דיום רביעי, כיון דהוי זמן שמתנוצץ קדושת השבת בזעיר אנפין, - בין יום שנשיא שבט אפרים לנשיא שבט מנשה, ואמרו חז"ל ׳ביום השביעי׳ נשיא וכו׳ בזכות ששמר יוסף את השבת קודם שניתנה חלק לו הקב"ה כבוד שקרבנו ידחה את השבת, וכדברי חז"ל במדרש [שם] דבקרבנות אפרים ומנשה נרמזו כמה וכמה מדרכי יוסף צדיקא, זכותו תעמוד לכנסת ישראל הנקראים על שמו ׳שארית יוסף׳ [עמוס ה טו], שבת בה האיר הקב"ה לישראל פנימיות השבת דע"כ נקרא שבת הגדול, יה"ר שמדיבור הדרשה יהא בכלל "ישלח דברו וירפאם" מדיבורים נבראים מלאכים ונשלחים לרפואת, עי׳ קהלת יעקב ערך דבר.

הנה חזינן בהזכרת יציאת עם בני ישראל מארץ מצרים שינוי לשון בהזכרתם בין תפילת השחר לתפילת הערב, דהנה בערבית בברכת אמונה כל זאת מתפללים ואומרים ׳המעביר בניו בין גזרי ים סוף וכו׳ וראו בניו

גבורתו׳ דמשמעותו דהעביר הקב״ה את ישראל הקרוים בנים למקום, והוא כפי המבואר בקרא [שמות ד כב] גבי שליחות לפרעה ״בני בכרי ישראל״, אך מלישנא דתפילת השחר מצינו הלשון ׳שבחו אהובים ונתנו ידידים׳ דהוא משמעות וענין אחר שהוא מדין שבח של אהבה דנתנו ידידים שירות ותשבחות, כפי המבואר בשיר השירים [ה ב] ׳אחתי רעיתי׳, דהוא מלשון שבח ואהבה. מעתה צ״ב מה ענין החילוק בין תפילת השחר לתפילת הערב בשינוי הלשון. וכן נמי צ״ב מאי טעמא בעינן הזכרת יציאת מצרים בלילה וביום, דבלשמא קריאת שמע מצוה היא בקריאתה בלילה ובימה, אבל גבי דין הזכרה מאי טעמא בעינן בהזכרתה תרי פעמים ביום.

והנראה בהקדם דהנה כתיב בפרשת בלעם [במדבר כג כב] ״א׳ מוציאם ממצרים״ דמשמעותו שהקב״ה מוציא את ישראל בכללותם בלשון רבים, אולם עוד כתיב שם [כד ח] ״א׳ מוציאו ממוצרים״ דהוא שהקב״ה מוציא את ישראל בפרטות שהוא לשון יחיד. כן מצינו בדינא דראש השנה דאיכא דינא דכללות בהכרעת הדין וכן איכא הכרעת הדין בפרטות על כל אחד ואחד מישראל שנידון מצד עצמו ואין הקב״ה דן אותו כחלק מכלל ישראל.

כידוע משמי׳ דהאריז״ל [שער אבי״ע פ״א] דענין בחינת בנים יסודו שכל אחד מישראל יש בו חלק נשמת אלו׳ ממעל, אך בחינת כלל ישראל ענינה רק בכללות ישראל דהיא בת זוגו של הקב״ה בבחינת אחתי רעתי, מעתה יסוד יציאת ישראל ממצרים בכללותם הוא יסוד בחינת כנסת ישראל, אמנם היציאה בפרטות הוא מבחינת היציאה מדין בנים למקום ברוך הוא והוא דכתיב ״בני בכרי ישראל״, וע״כ בהזכרת יציאת מצרים בלילות כתיב ׳המעביר בניו׳ וכן כתיב ׳וראו בניו׳ שהוא יציאה פרטית של כל אחד ואחד, אולם תפילת השחר ענינה יציאת ישראל בכללותם וע״כ כתיב ׳שבחו אהובים ונתנו ידידים׳ שהוא בכללותם מבחינת כללות כנסת ישראל.

וטעמא דמילתא לחלק ולומר דתפילת הלילה מכוונת כנגד יציאת ישראל בפרטות ותפילת השחר מכוונת כנגד יציאת ישראל בכללות, משום דיציאה פרטית באה בלילה במכת בכורות שהקב״ה פסח על בתי בני ישראל

ובכל בית ישראל יש אות על פתחו שלא יהא הנגף שולט בו והנס קאי על כל בית ובית, וע"כ הוי הנס בפרטות בכל בית ובית שפתח הקב"ה על בתי ישראל להצילם, אבל הצלת ישראל ביום הוי הצלה כללית מבחינת כנסת ישראל הילכך מזכירים ביום בלשון רבים ובלילה בלשון יחיד.

ולפי"ז תתבאר ענין קרבן פסח שהוא קרבן יחיד משום שבא על נס הלילה שפסח הקב"ה על בתי בני ישראל שהוא הצלה פרטית, ע"כ כל אחד ואחד מוטל וחובה עליו להביא קרבן פסח שהיא גאולת יחיד, ואף דרומז על היציאה והצלת הכללות כדאיתא בפסחים [סו ב] דכיון דאתי בכנופיה כקרבן ציבור דמי, מ"מ ענינו על הצלת כל אחד מישראל מבחינת 'בנים'.

מעתה נמי יתבאר דינא אם מזכירין יציאת מצרים בלילות דלדעת חכמים אין מזכירין יציאת מצרים בלילות אולם ר"א בן עזריה סבר דמזכירין אף בלילה, ולדברינו תתבאר פלוגתתם דלדעת חכמים אחר שביום הוי יציאה מבחינת כנסת ישראל שוב לא בעינן להזכרה בלילה שהוא על יציאת ישראל מבחינה פרטית, אולם לדעת ר"א דבעינן הזכרה בלילה מחמת דהוא יציאה פרטית של כל אחד ואחד מישראל ואינה סתירה להזכרת היציאה בלילה.

דברים אלו מיוסדים בדברי הרמב"ן [ואתחנן] שכתב לבאר הא דכתיב [דברים ה טו] "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלוקיך משם וכו' על כן צוה ה' אלוקיך את יום השבת", דלכאורה מבואר דכאן יזהיר את ישראל על זכירת ושמירת יום השבת בעבור היותנו עבדים במצרים ולא היתה מנוחה, והוא יצונו עתה לשבות מן המלאכה, 'ועל דרך האמת נוכל עוד להוסיף בזה כי הדיבור הזה בשמור ליראה את השם הנכבד והנורא, ועל כן יצונו שנזכור את היד החזקה והזרוע הנטויה שראינו ביציאת מצרים, וממנו לנו היראה וכו', ועל כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת, שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת'. מתבאר מדבריו דשבת הוי זכר ליציאת מצרים כי בו השלימות של יחוד קוב"ה וכנסת ישראל, הילכך איכא בשמירת שבת זכר ליציאת מצרים דבשעת היציאה נתחדש בכנסת

ישראל שלימותם ויציאה כללית של עם בני ישראל שהיא בת זוגו של הקב"ה.

והוא דכתב הזוה"ק שעד שיצאו ישראל ממצרים נקרא בקרא 'יום השביעי', אולם אחר יציאתם לחירות נקרא בקרא 'שבת', בביאור חילוק הדבר ענינו דיום השביעי אינו אלא שביתה ממלאכה מחמת קדושת היום דמצווים לשבות מן המלאכה ולהיות במנוחה, אך ענין השבת הוי יחוד קוב"ה וכנסת ישראל, וזו הבחינה נתגלתה ביציאת ישראל ממצרים דהגיעו ישראל לשלימותם, וע"כ שבת קודש הוי זכר ליציאת מצרים דענינם גילוי היחוד ושלימות ישראל. וזה נתחדש ביסוד זכירת יציאת מצרים בליל פסח משאר ימות השנה, דעתה הוי זכירת יציאת ישראל בכללותם ושלימותם לדרגה העליונה, אולם שאר ימות השנה אינו אלא זכירת יציאת ישראל בבחינה הפרטית. [עי' שאגת אריה ומנחת חינוך].

מעתה יתבאר דברי הר"מ [פ"ז מחמץ ומצה ה"א] שכתב 'מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר [שמות יג] זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו שנאמר [שמות כ] זכור את יום השבת'. מבואר לשונו דמצות זכירת יציאת מצרים מקור דינו ממצות זכירת יום השבת. וכבר עמדו ותמהו הראשונים והאחרונים דלכאורה דבריו צ"ב מאי ענין זכירת מצרים לזכירת יום השבת.

אולם למבואר נראה דזכירת יום השבת נכלל יציאה הכללית שהיא מבטה את היציאה והיחוד של קוב"ה וישראל, וזה נתחדש בליל פסח ביציאה הכללית של כנסת ישראל, ובזה חלוק מצות זכירת יציאת מצרים בליל הפסח משאר ימות השנה.

והוא דברי חז"ל [פסחים קטז ב] 'בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', היינו עצמו דייקא לראות את גודל יציאת בחינתו הפרטית ממצרים, שהוא חלק היציאה העצמית.

ובזה נמי מתחלק מצות אמירת הלל, כמבואר בדברי האריז"ל שכתב שבאמירת הלל נכנסו כל המוחין בשלימות, ואחר קיום מצוות הלילה

נכנסים שוב אל האדם, ולכאורה מה ענין הכנסתם השנית אחר שנכנסו בשעת אמירת הלל, אולם נראה דבשעת אמירת הלל אינו אלא הכנסה מבחינת המוחין דכללות כנסת ישראל, אך אחר קיום המצוות הוי הכנסתם מבחינת יציאה הפרטית של כל אחד ואחד מישראל, הילכך נמי אומרים הלל בציבור אחר תפילת מעריב להורות על בחינת כללות ישראל המתחדשת והמאירה בלילה הזה.

מיסוד הדברים תתבאר דברי בעל האגדה ׳כנגד ארבעה דברים דברה תורה׳, המכוון הוא שכל אחד ואחד יש לו בחינת עצמותו בזה הלילה, והוא מאמר החכם שמאירין לו בשאלתו הארת הפסח לומר שאור החכמה מאיר ביום הפסח, וכן נמי מאמר הרשע לשבר לו כח הרע דיליה ואומר לו הקהה את שיניו להיות שב בתשובה מדרכיו הרעים, כן נמי מאמר התם להורות לו חוזק יד ה׳ בהוציאנו ממצרים, וכן מאמר מי שאינו יודע לשאול מחמת ששקוע בחומריותו ואינו מעורר עצמו ע״כ פתח את ליבו לשוב ולשוב אל התורה והעבודה.

וזאת יסוד ליל הפסח להורות לעם בני ישראל הארה המתחדשת להאיר לכל אחד בעצמותו ובחינת פרטיותו והוא ענין לבר מכללות ישראל, והוא בחינת ׳בנים׳ למקום שמורה על יחוד ישראל עם קוב״ה, ולכל אחד מישראל חלקו בזה לפי דרכו דיש מי שליבו ועבודתו מבחינת עבד לפני המלך, ויש מישראל שעבודתם מבחינת בנים כבחינה עליונה כשר לפני המלך בבחינת אחתי רעיתי, וזו עיקר עבודת האדם בימים אלו לעמיד עצמו בעבודתו דיליה להתקרב אל אביו שבשמים לשוב אליו באהבה וביראה ולהגיע לשלימות הדרגה וסגולת הימים תביא את האדם להגיע לזו המדרגה, ולזאת האדם ירד לעולם לעבוד בדרך עבודתו לשוב אל ה׳ ובזאת יגיע האדם אל שלימותו. ולפי״ז נמי עבודת ימי הדין דראש השנה דאיכא עבודה מבחינת כללות ישראל, וכן מבחינת בני מרון שהוא עבודה הפרטית, דאיכא דין מצד הכלל וכן מצד הפרט לדון מה הוא תכלית שהאדם יורד לעולם, וזה סיוע בידינו בכל קבלה נקבל בידינו.

דוד המלך ראש ורבן של בעל רוח הקודש ורגל רביעית במרכבה העליונה אשר פרצה מגפה בשעתו, ולא ידע סוד הדבר על נגע המגפה, התפלל

דוד אל השי״ת עד שנתגלה עליו רוח הקודש בגילוי סוד מאה ברכות אשר בזה נעצרה המגפה.

וכפי שמובא בתנחומא [פרשת קרח] ובטור [סי׳ מו], דחלק המאה ברכות שכל אחד מקבל על עצמו הוא הגורם להתקרבות ודביקות בהקב״ה, וכמבואר במנחות [מג] ׳תניא היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר [דברים י] ״מה ה׳ שואל מעמך״, ופירש״י מה ה׳ קרי ביה מאה. היינו דענין אמירת מאה ברכות בכל יום הוא הדבר אשר שואל ה׳ מישראל משום שעל ידי ברכות אלו מתדבקים ישראל בקוב״ה וגורם לדביקות וקירבת ה׳, וכמובא בכתבי האריז״ל דענים מאה ברכות המה כנגד מאה תוכחות שבפרשת כי תבוא שיש צח קללות ועוד שנים וכו׳, אך בעת מגפה רח״ל הוי הסתלקות של הוי׳, דמגפה מילוי של הוי׳ ע׳ב ס׳ג מ׳ה ב׳ן, וכשנסיר את שם הוי׳ ולא ישאר אלא המילוי נמצא בגימ׳ מגפה. ובגר״א ז״ל כתב בקרא ״נאם הגבר הוקם עול״ גימ׳ מאה, כנגד מאה ברכות דביטול שתי האותיות הראשונות של הס״מ הנגיף שהוא מכוחות הס״מ, ותוקף כוחות הטומאה הוא במאה, כגמ׳ פסחים [קי] דעד מאה ואחד פקע שידא, ועי׳ חתם סופר תורת משה דברים י שהאריך שמאה ברכות מבטל כח הס״מ. מוות וחיים ביד הלשון, לשון גימ׳ דוד בן ישי שהוא תיקן מאה ברכות.

מעתה יתבונן כל אחד בנפשו דעתה אשר בא עלינו המגפה רח״ל ממילא סר מאתנו שמו דקוב״ה, ע״כ יש להתחזק ולהוסיף אומץ ולהרבות במאה ברכות אשר המה תיקון והחזרת השראת שמו יתברך על ישראל, והוא אשר שואל ה׳ בחובת האדם באמירת מאה ברכות בכל יום.

אך מ״מ אין אמירתה מהני אלא בעינן שתהא בכוונה הראויה והרצויה לפניו, כפי שכתב בספר סדר היום [סדר מאה ברכות] שאם אינו מברך הברכות בכונה אין ברכות נמנות במנין הברכות וע״כ ראוי להתחזק בזה באמירתם בכוונה. וכ״ה בסידור יעב״ץ [חשבון מאה ברכות] ובספר החיים אחי המהר״ל, עי״ש.

ב

שנינו במתניתין פסחים [קטז ב] ׳רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור, פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר ״ואמרתם זבח פסח הוא לה׳ אשר פסח וגו׳, מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים שנאמר ״ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו׳, מרור על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שנאמר ״וימררו את חייהם וגו׳״. חזינן דציותה התורה מצוות הרבה לזיכרון יציאת עם בני ישראל ממצרים שעשה הקב״ה לאבותינו ניסים ונפלאות וגאלתם מעבדות לחירות ומשיעבוד לגאולה.

ולכאורה הדבר צריך ביאור דמאי טעמא אלימתא יציאת מצרים דבעי זיכרון הרבה ולהרבות בשלשה דברים, והא נס גדול טפי אירע בבקעת הירדן ובקריעת ים סוף, כפי שכתב הזוה״ק שאורו של קריעת ים סוף הוי מעתיקא הנמשך מעולם העליון הנעשה שינוי הטבע, אמנם מאידך נמי בשאר ניסים שאירעו לישראל כחנוכה ופורים אמרינן דכעין דאוריתא תיקנו, וגזרו חכמינו ז״ל זכר לניסים שאירעו לישראל תקנות לזכר הניסים, ומאי שנא באר וקריעת ים סוף שלא תיקנו זכר לאותו הנס אף שהיה גדול טפי, וצ״ב.

והנה כתב בספה״ק בני יששכר ענין מהות ולשון הנס המרומז בר״ת ״נפלה לא תוסיף קום״ [עמוס ה ב], ״סומך ה׳ לכל הנופלים״ [תהלים קמה יד], ביאור דבריו נראה דהמכוון ע״פ מה שאמרו חז״ל [ברכות ד ב] ׳אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר נון באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב ״נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל״, במערבא מתרצי לה להכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל, אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי חזר דוד וסמכן ברוח הקודש שנאמר ״וסומך ה׳ לכל הנופלים״׳.

מתבאר מדברי חז״ל דנפלה לא תוסיף עוד לנפול, קום בתולת ישראל שמתוך ההעדר המחולט מתחילה צמיחה חדשה, היינו דכשיש

ההעדר מושלם מתוך כך מתחילה וצומחת בריאה חדשה והיא הנותנת את היכולת והאפשרות לצמיחה ולהתרומם מתוך שפלות המדרגה, כעין גרעין הצומח מן האדמה ובזמן מן הזמנים מתחיל להירקב ומגיע להעדר גמור אז מגיע לראשיתו לתחילתו הראשונה, והוא ענין קום בתולת ישראל החוזרת לראשיתה ולצמיחתה בראשונה.

והוא כמאמר חז"ל שביום שהחריב נבוכדנצר את בית המקדש נולד באותה שעה המשיח [אגדת בראשית פרק מח], משום דאף דאין העדר ונפילה טפי מגלות ישראל וחורבן בית מקדשנו, מהא האיר אור חדש על ציון בבחינת קום בתולת ישראל.

לבחינה זו הגיע רבי אלעזר בן דורדיא דאמרינן בגמ' ע"ז [יז א] 'אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים אמרו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר וכו', אמר אין הדבר תלוי אלא בי הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצאתה נשמתו, יצאה בת קול ואמרה ר"א בן דורדיא מזומן לחיי עולם הבא'. ביאור הדבר נראה שראה ר"א שהרי הוא בבחינת נפלה לא תוסיף, ע"כ פתח ואמר אין הדבר תלוי אלא בי, שהבין שאינו מסוגל אלא מעתה לצמיחה והתחדשות חדשה, ע"כ נמי נקרא רבי שחידש את הדבר שאדם שנמצא בנפילה גמורה מקבל מכח זאת התחדשות לצמוח מחדש בבחינת קום בתולת ישראל.

והוא דאמרינן בע"ז [י ב] בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת, היינו דדווקא מחמת על ידי ירידה לדיוטא התחתונה, משם תצמח ותעלה, דמהא ניתן הכח העליה לקום בתולת ישראל בצמיחת אור ציון כבראשונה.

מעתה תתבאר דברי הגמ' מפני מה לא נאמר נון באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל", היינו דאף דנפלה לא סומך מ"מ סומך ה' לכל הנפלים דכתיב קום בתולת ישראל. והוא הרומז על ענין הנס, דענינו שמתוך ההעדר המוחלט היא הנותנת כח התקומה של ישראל.

וכמבואר בדברי חז״ל [שבת ל ב] שעתידה אילנות שבארץ ישראל ליתן בכל יום פרי, ועתידה אשה שתלד בכל יום, בריאה חדשה מחמת שהתקיים נקודה זו שמתוך מציאות של נפילה מזאת מתקיים קום בתולת ישראל.

אך ביציאת מצרים שהגיעו ישראל בהיותם שם למ״ט שערים שאינם של טהרה, אינם בבחינת נפלה לא תוסיף מחמת שהגיעו לשפלות המדרגה, ע״כ אינם בבחינת קום בתולת ישראל, אלא הקב״ה ברחמיו עשה עמהם נס שלא מדרך הטבע להוצים מתוך שפלות זו אף שלא בדרך זו.

אולם אבל נס פורים שהיו ישראל בדיוטא בהתחתונה שהיו בביטול מוחלט שהשתחוו לצלם ואכלו מסעודתו של אותו רשע ונשאו נשים נכריות, הילכך נגזירה עליהם ולכן נגזר עליהם הגזירה והיו בבחינת נפלה לא תוסיף ע״כ התחדש קום בתולת ישראל. וכן נמי בנס חנוכה כפי שדרשו חז״ל [פסיקתא רבתי לג] ״וחשך על פני תהום״ [בראשית א ב] זו גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהם, ומתוך כך היו כותבים על קרן השור שאין להם חלק באלקי ישראל, היינו דהיו ישראל בנפילה גמורה ומוחלטת, עד שחזרה המלכות לישראל יותר ממאתים שנה, והוא דאיתא דאין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, היינו דמכח בחינת הנפילה דלא תוסיף, היא הנותנת סומך ה׳ לכל הנופלים לצמוח ולהגביהם למעלה למעלה.

יסודו של דבר ענינו ותכליתו מתוך אהבת השי״ת לעמו ישראל באהבתו אותם אשר תשוקתו להביאם ולרומם לשלימות הנרצית, בלא שיבוא עליהם עונש ופורענות על מעשיהם הרעים, שבעת מעשה עבירה נעשית בכך קטרוג מחמת אותו החטא, וע״כ מחמת העדר נעשים ונבראים כבריה חדשה, והוא ענין הנס דמכוון לומר שאין הפורענות באה לישראל מחמת חיסרון אהבה ח״ו, אלא אדרבה מתוך העדר והחיסרון בשלימות, מתוך כך אפשר לבוראם לבריה חדשה, ומעתה אין הקב״ה מביט על חטאיו כלל, והוא שאמר בלעם [במדבר כג כא] ״לא הביט און ביעקב לא ראה עמל בישראל״, דבזמן העדר וחיסרון אין הקב״ה מביט על חטאיו בני ישראל,

וע"כ אמרינן בב"ק [נ א] אמר רבי חנינא כל האומר הקדוש ברוך ותרן הוא יותרו חייו, משום דבאמירה זו נמצא דאין ישראל הגיע להעדר הגמור.

ובזה תתבאר בקשת משה רבינו רעיא מהימנא אחר חטא שחטאו ישראל בעגל "אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וגו' ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" [שמות לב לא], ולכאורה בקשתו צריכה ביאור אמאי הזכיר משה רבינו חטאם של עם ישראל דבכך מעורר עליהם קטרוג ח"ו, אולם למתבאר מבואר שפיר דהא על ידי שמביע גדלות החטא ושפלות ישראל שהגיעו לדיוטא התחתונה מחמת ומכך חטאתם, היא הנותנת את הסיבה להביאם אל המדרגה העליונה שביותר, ואף שמשה רבינו לא חטא מ"מ מבקש מלפניו יתברך 'מחני נא מספרך' ומחמת כך יוכלו ישראל להתחדש ולשוב אל השי"ת בתשובה ובאהבה, וכפי שמצינו בקרא ששמכח בקשת משה רבינו הגיעו ישראל למדרגה של קבלת הי"ג מדות של רחמים, והוא מכח צמיחתם מחמת חטאתם הגדולה שחטאו למקום ברוך הוא.

ועל דא קמצלינן על עידן דמעיקתא דהאידנא, דיתקיים נפלה לא תוסיף – קום בתולת ישראל, להתחדשות כברי' חדשה בכלל ובפרט.

הלכות טבילת כלים
הנקנים מהנכרי

שאלון לרבי ירמיה
אמר צריך להטביל
לפי שיצאו
מטומאת הנכרי
ונכנסו לקדושת ישראל
[ירושלמי ע"ז פ"ה הט"ו]

הלכות טבילת כלים הנקנים מהנכרי

מקור החיוב

כתיב בקרא (במדבר לא כא-כג) 'ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה. אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת. כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא תעבירו במים'. ובגמרא (ע"ז עה:) "תנא וכולן [כלי תשמיש שהוזכרו במתניתין שם] צריכין טבילה בארבעים סאה מנהני מילי אמר רבא דאמר קרא כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת'. ומינה ילפינן לכלי סעודה של מתכת שעשאם עכו"ם, שבשעה שנכנסו לרשות ישראל הרי הוא חייב להטבילם.

במתניתין (ע"ז עה:) 'הלוקח כלי תשמיש מן העובדי כוכבים, את שדרכו להטביל יטביל, להגעיל יגעיל, ללבן באור ילבן באור'. ופירש"י 'את שדרכו להטביל כלומר כלי הראוי ליטהר בטבילה אין צריך תיקון אחר, כגון כלי שתשמישו על ידי צונן יטביל ותו לא צריך'. ובגמרא שם 'תנא וכולן [פרש"י אף הנגעלים והמלובנים] צריכין טבילה בארבעים סאה. מנהני מילי, אמר רבא דאמר קרא כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר, הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת. תני בר קפרא מתוך שנאמר במי נדה שומע אני שצריך הזאה שלישי ושביעי, תלמוד לומר אך חלק, אם כן מה תלמוד לומר במי נדה, מים שנדה טובלת בהן, הוי אומר ארבעים סאה'.

ובביאור קרא ד'וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים' (במדבר לא כג) פירש רש"י 'כל דבר שאין תשמישו על ידי האור, כגון כוסות וצלוחות, שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור. תעבירו במים מטבילו ודיו', ולדבריו בהאי קרא כתיב דין טבילה של כלי חדש הנקנה מן הגוי, שאף בלא שייכות לבליעות איסור יש בו חיוב טבילה מעצם מה שהיה ברשות העכו"ם.

אכן יש ראשונים שביארו להאי קרא ד'כל אשר לא יבא באש', דהיינו דבר שאין תשמישו באש אלא במים, ואיירי בכלים שבלעו איסור הצריכים הגעלה וטבילה[א].

אכן הרמב"ן (עה"ת שם) **ביאר להאי קרא** ד'תעבירו במים' דהיינו הדחה, וענינה בכיבוס ושפשוף הכלי, להסיר כל מה שנדבק ממנו, מהשימוש באיסור שהיה בו קודם לכן, דיש לעשות כל זה קודם שמגעילים אותו להתירו, וטבילת כלים חדשים הנקנים מן העכו"ם, ילפינן לה מקרא ד'אך במי נדה יתחטא'. והכריח זאת מלשון קרא, דאי כוונת קרא ד'תעבירו במים' לטבילה, היה לו לומר 'תביאו' במים, כדכתיב (ויקרא א לב) "במים יובא וטהר עד הערב'[ב]. ומ"מ יהיה המקור מה שיהיה, עכ"פ ילפינן חיוב טבילה לכל כלי הנקנה מן העכו"ם, בין אם כבר נשתמש בו והוכשר על ידי הגעלה, ובין אם כלל לא נשתמש בו, **וכ"ה ברמב"ם** (מאכלות אסורות פי"ז ה"ג) **ובשו"ע** (יו"ד סי' קכ ס"א).

אם הוא מדאורייתא או מדרבנן

ונחלקו הראשונים בגדר חיוב זה לטבול כלי הנקנה מעכו"ם אם מן התורה הוא או מדרבנן. דעת רוב הראשונים שחיוב זה מן התורה הוא דילפינן ליה מקרא הנ"ל והסמ"ק (מצוה קצט) אף מנאו בכלל מצוות עשה[ג], ויש ראשונים שסברו שאין חיובו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא[ד].

השיעורים נכתבו ונערכו על ידי הרב הגאון רבי אברהם ברנר שליט"א ותשח"ל.

א. כ"ה בסמ"ג (לאוין קמח בספר הישר לר"ת (תשובה א אות ב) במחזור ויטרי (עמ' רנו) בראבי"ה (פסחים סי' תסד) ברמב"ן (עה"ת שם) ובאיסור והיתר (כלל נח אות א).

ב. ע"ע בעמק שאילה (שאילתא קלז) שהעיר דהיה לו א"כ לומר כלשון קרא 'ומרק ושוטף במים' וכמבואר בזבחים (צג:) שהוא הדחה, וע"ע בגור אריה ובראי"ם שם.

ג. וכן הוא בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' רנה) בדעת הרמב"ם והו"ד בבית יוסף (יו"ד סוף סי' קכ) ובכס"מ (מאכלות אסורות פי"ז ה"ה). ויש שהגיהו בדברי הרשב"א שכיוון לדעת הראב"ד ולא לדעת הרמב"ם.

ד. כן נקטו רוב הפוסקים בדעת הרמב"ם (מאכלות אסורות פי"ז ה"ה) שכתב 'טבילה זו שמטבילין כלי הסעודה הנלקחין מן הגוים ואחר כך יותרו לאכילה ושתייה אינה לענין טומאה וטהרה אלא מדברי סופרים' ויעויין בכסף משנה שם שדן בדעת הרמב"ם. וכ"ה דעת הריטב"א (ע"ז שם) והרשב"א (בחידושיו שם ובתורת הבית בית ד שער ז) בר"ן ומאירי (ע"ז שם) בלחם משנה וקרית ספר (מאכלות אסורות שם) פרי חדש (יו"ד סי' קכ סק"ו בדעת הרמב"ם).

ולהלכתא קיי"ל שהוא מן התורה, וכן מוכח בשו"ע (יו"ד סי' קכ ס"ט) שכתב 'משכן עובד כוכבים כלי לישראל, אם נראה בדעת העובד כוכבים שרוצה לשקעו בידו טעון טבילה, ואם לאו יטבילנו בלא ברכה או יקנה כלי אחר ויטבילנו עמו', ומהא דהצריך לטבלו מספק מוכח דספיקא דאורייתא הוא [ומ"מ בלא ברכה דלגבי הא דרבנן הוא וספק ברכות להקל] וכן נקט נמי בחידושי הר"ן. [אכן הרמב"ם לשיטתו דס"ל שהוא מדרבנן אכן פסק (שם ה"ו) שבכהאי גוונא שמשכן אצלו העכו"ם כלי אינו צריך להטביל הכלי].

וכן נראה נמי בדברי שו"ע שם (סעיף יד) שכתב 'אין מאמינים קטן על טבילת כלים', והוא מתרומת הדשן (סי' קנז) שביאר טעמא דחיוב טבילת כלים מן התורה הוא ואין קטן נאמן בדבר שחיובו מדאורייתא[ה]. אלא שיש לדון בו מדברי השו"ע באו"ח (סי' שכג ס"ז) שהביא פלוגתא אי מטבילים כלים חדשים בשבת, ונקט שם לעיקר שמטבילים, ופירש זאת הט"ז שם משום דס"ל דטבילת כלים אינה אלא מדרבנן, וע"כ מדאו' אין בו משום תיקון כלי. וכבר עמד בזה בפרי מגדים שם שהוא סותר לדבריו ביו"ד שחיוב טבילת כלים מדאורייתא היא. ובביאור הלכה ביאר דבריו, שהטעם שאינו נחשב כמתקן כלי הוא משום, שאף שעיקר חיוב הטבילה מן התורה הוא, מכל מקום איסור ההשתמשות בכלי שאינו טבול אינו אלא מדרבנן, ואף רבנן שאסרו ההשתמשות בכלי לא אסרו מחמת כן את המאכל, וע"כ אין בו משום תיקון מנא[ו].

בפרי חדש (ס"ק כו) כתב, דכלי זכוכית שאין חיוב טבילתם אלא מדרבנן, כל היכא שהוא ספק אינו צריך לטובלם. אכן בברכי יוסף הביא מערך השלחן, שאף בדבר שאין עיקר חיוב טבילתו אלא מדרבנן, מכל מקום יש להחמיר ולטבול אותו לכתחילה, והוא על פי מה דאיתא בגמרא ע"ז (לז:) 'כי אתו לקמיה דרבי ינאי אמר להו הא מיא בשיקעתא דבנהרא זילו טבולו', והיינו דכל היכא שהטבילה נעשית בקלות בלא טירחה יש לטבול, והוא הדין אם כן במקום ספק, שיש לטבול ואין לסמוך על ספיקו לקולא[ז].

ה. וכ"ה בט"ז (ס"ק טז) בגר"א (אות טו) בפר"ח (סק"א).

ו. וכ"כ בישועות יעקב (יו"ד שם סק"א).

ז. וע"ע במנחת שלמה (ח"ב סי' סו אות ט).

ענין הטבילה להוציאו מטומאת נכרי ולהכניסו לקדושת ישראל

בירושלמי (ע"ז פ"ה הלכה טו) **איתא בטעם החיוב ד'צריך להטביל לפי שיצאו מטומאת הנכרי ונכנסו לקדושת ישראל'. וברמב"ן** (ע"ז שם) **כתב** 'והטעם לזה שהצריך הכתוב טבילה זו לפי שיצא מטומאת הגוי ונכנס לקדושת ישראל עד שפלטו גיעולי העכו"ם'. **ובאיסור והיתר** (כלל נח סי' סג) **ביאר דברי הירושלמי וכתב הלשון** 'מדמה אותו לגר שנכנס לקדושה על ידי טבילה'. **וכ"ה ברשב"א יבמות** (מז.) **דטבילת כלים כגירות לצאת מטומאת עכו"ם ולהתקדש**[ח]. **ומטעם זה אף שקודם שקנאו הישראל מן העכו"ם היה הכלי מותר בשימוש [היכא דלא נשתמש בו ואין בו משום גיעולים], מכל מקום כשהוא נכנס לרשות הישראל הרי הוא חייב בטבילה כטבילת גירות**[ט].

ואף אם לא השתמש בו העכו"ם קודם שלקחו ממנו הישראל צריך הכלי טבילה, וכמבואר בגמרא ע"ז (עה:) **מתוספתא** (פ"ט) 'תנו רבנן הלוקח כלי תשמיש מן העובדי כוכבים, דברים שלא נשתמש בהן מטבילן והן טהורין, דברים שנשתמש בהם בהן על ידי צונן כגון כוסות וקתוניות וצלוחיות, מדיחן ומטבילן והן טהורין. דברים שנשתמש בהן ע"י חמין כגון היורות הקומקמוסון ומחמי חמין, מגעילן ומטבילן והן טהורין'.

ובטעם חיוב הטבילה אף קודם שנשתמש בהם הגוי ביאר הריטב"א (ע"ז שם) **שהוא מפני שסופן של הנהו כלים כשהיו ברשות הגוי היה להשתמש בהם באיסור ויצאו עתה לקדושה'. ובאיסור והיתר** (שער נח אות קו) **כתב, שהוא כדי להעביר מהם רוח טומאה ושם גויים ולהכניסם בקדושת ישראל, לפי שבחרנו ה' לנחלתו והבדילנו מן התועים וקדשנו בקדושתו שנאמר** 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי' (ויקרא כ כו)[יא].

ח. והו"ד בריטב"א שם. וכ"ה בתשובות מהר"ח אור זרוע (סי' עג) ובסמ"ק (מצוה קצט)

ט. ויעויין בריטב"א (ע"ז שם) מש"כ בדעת הרמב"ם.

י. ואין הכוונה בזה בדווקא לדבר איסור ממש, דכל אכילת העכו"ם אינה אלא למלאות תאוותו, להבדיל מאכילת ישראל בדברים המותרים, שהיא נעשית בקדושה וטהרה, ועושה בה כמה מצוות, וכל ענינה אינה אלא לחזק גופו לעבודת הבורא, לקיום המצוות ולעמלה של תורה, ואיך אם כן יוכל להשתמש לצרכי גבוה בכלי המיוחד לטומאה.

יא. ובשם משמואל (סוכות יום א תרע"ז) האריך לבאר בזה הענין להוציאו מרשות עכו"ם שמקורה בשלושת הקלי' האמאות, ואותן ג' קלי' טמאות שורשן בג' עבירות חמורות של ע"ז ג"ע ושפ"ד.

שימוש בלא טבילה יש בו סכנה וטומאה עצומה

ובחתם סופר (תורת משה פרשת צו בדרשה לשבת הגדול יט ב ד"ה וכן גיעולי) אחר שהביא לדברי הירושלמי שיסוד טעם הטבילה להוציאו מטומאת עכו"ם הוסיף וכתב, שהמשתמש בכלי בלא טבילה יש בו סכנה וטומאה עצומה[יב]. ויש לידע חומר עניינים הללו אחר שראינו איזה אנשים שמקלים בזה אם משום שכחה או זלזול, ופעמים שמבקשים לסמוך על ספיקא דרבנן לקולא.

ובתורת מיכאל (לתלמיד האבני נזר) ביאר ענין הטבילה, שהרי קנינו של אדם כליו וממונו הרי הם כחלק מן האדם עצמו, כדאיתא לגבי תחומין בגמרא ביצה (טז.) הבהמה והכלים כרגלי הבעלים. וכן הוא בבבא קמא (קיט) כל הגוזל את חברו שוה פרוטה כאילו נוטל את נשמתו ממנו. ובירושלמי (סוף תרומות מ"ז) איתא דכל האברים תלויים בלב והלב תלוי בכים[יג]. ומעתה, קניית כלי מגוי הוא כמין גירות של הכלי, שמשתנה הכלי בזה מטומאת נפש הגוי לקדושת נפש הישראל. ובזה יבואר נמי מה שפסק האבני נזר זיע"א (הו"ד בשם משמואל פרשת מטות) שגר שנתגייר אינו צריך להטביל את כליו, כיון שטבילת גופו עולה לו נמי לטהרת כליו, והוא למבואר דכלי האדם נמשכים אחריו. אכן להלכה למעשה נקטינן דיש לו להטביל את כליו, כדכתב בשו"ת לב אריה (ח"ב סי' כה) וכן נקט מו"ר בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' צב אות ד וח"ו סי' רמה אות ב) שיש לטבול הכלי, אך כדי לחוש לדברי האבני נזר עדיף לו שיפטור ברכת טבילת הכלי על ידי אחר.

יב. והמכוון בדבריו, דטהרת הטבילה במים ענינה במים הבאים מצד ה'חסד' שהוא סטרא ימינא, הדוחה את הטומאה שבצד שמאל בחינת גבורה [ע"ע במדרש תלפיות ענף הטהרה ובא"ח ש"א הקדמה לתולדות] דטומאה אינה אלא רוח והרוח בטבעו אינו יכול להיכנס במים, ולכן כשבא הטמא אל המים נשלך ממנו רוח הטומאה [ע"ע בחסד לאברהם (מעין ב נהר כט)]. ובדרשות כתב החת"ס (הודפס בהגדה של פסח) שמה שהיה מהרי"ל רגיל לשים משכונות של עכו"ם שבידו אצל שולחן הסדר, אף שהם כלי עכו"ם שאינם טבולים, אין זה אלא מפני גודל כוחו של סיפור יציאת מצרים להפקיע מכל טומאה שתהיה, אף טומאה גדולה וחמורה כזאת של טומאת כלי עכו"ם.

יג. וכ"ה בזוה"ק (ח"א יג א וח"ג רעו א) ובשער המצוות לאריז"ל שכספו של האדם הוא בחינת שפע מניצוצי נפשו, וביאר שם עפי"ז הטעם שחזר יעקב על פכים קטנים. וכ"ה בפירוש הגר"א זיע"א (אסתר ג יג) שביאר ארבעת החלקים שיש באדם, ושם שהחלק הרביעי שבאדם הוא קניניו, שכנגדו גזר המן גזירת 'כל שללם לבוז'.

הרש"ר הירש בספרו חורב (פרק סט) כתב שדוגמא של קידוש מאכל האדם לצורך האצלת החומר הבהמי שבאדם כפי שתקנו חז"ל, מצויה כבר בתורה במצות טבילת כלים שכאן מקומה. וביאר, שזהו הטעם שטבילת כלים נעשית במקוה שיש בו ארבעים סאה, ואין מועיל להטבילם במים המכסים [יד], כי טבילת הכלי יש בה גדר של טבילת אדם כביכול. וכן הוא בתויו"ט (שלהי ע"ז) שכתב דטבילת כלים ענינה הפיכת איסור להיתר, וכבר הקשה שם בתוספות חדשים שהרי אין בו איסור, וע"כ שגדרו כמבואר לעיל. והוא כבר בדברי רש"י בפרשת מטות (שם לא כג) שכתב 'ורבותינו דרשו מכאן, שאף להכשירן מן האיסור, הטעין טבילה לכלי מתכות'.

איסור ההשתמשות קודם הטבילה

נמצא מעתה, דלשיטת הרמב"ם שחיוב טבילת כלים הוא מדרבנן, ענינו הן בעיקר המצוה בחיוב הטבילה והן בדין ההשתמשות, דכיון שחיוב הטבילה אינו אלא מדרבנן, אף איסור ההשתמשות בכלי קודם הטבילה אינו אלא מדרבנן. ואף לדעת רוב הראשונים שעיקר חיוב הטבילה הוא מן התורה, מכל מקום אפשר דאיסור ההשתמשות קודם הטבילה אינו אלא מדרבנן, וגדר הטבילה אם כן אינו בתורת 'מתיר' אלא גדר מצוה וחיוב, דלא מסתבר שכשגזרו חכמים איסור השתמשות בכלים, אף קבעו לגדר הטבילה בתורת מתיר. ואכן בביאור הלכה (או"ח סי' שכג ס"ז ד"ה מותר) התיר מטעם זה טבילת כלים בשבת וכנ"ל, שלא כדעת פרי מגדים דסבר (סי' תה ו) שאף איסור ההשתמשות קודם הטבילה היא מן התורה, ומטעם זה מי שאין לו כוס טבולה אינו יכול לקיים בה מצוות ארבע כוסות.

והגם שבפסקי הרי"ד (ע"ז עה) ובשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' סא ס"ג) נקטו שאין איסור השתמשות כלל בכלי קודם טבילתו, ואין בו אלא מצוות עשה לטובלו, מכל מקום קיימא לן להלכה לאיסור כמתבאר בדברי הרמב"ם (מאכלות אסורות פי"ז ה"ג) ברוקח (תפא) בתשב"ץ קטן (סי' שכו) בארחות חיים (טהרת הכלים ח"ב סי' י אות יב) בטור (סוף סי' קכ) וברמ"א (ס"ח) ושם שאף שימוש ארעי אסור קודם טבילה. ויש שנקטו שאף איסור ההשתמשות הוא מדאורייתא [כ"ה באו"ז (פסקי ע"ז סי' רצג) וברבינו שמחה

יד. ודרשוהו מקרא ד'אך במי נדה יתחטא' כדאיתא ברש"י שם (במדבר לא כג).

(הו"ד במהר"ח או"ז סי' סג)] וכדבריהם נקטו מגדולי האחרונים [כ"ה בים של שלמה (ביצה פ"ב סי' יט) בפמ"ג (סי' תפו משב"ז סק"ז) בשאג"א (סי' נו) ובבית מאיר (סי' קכ ס"ק יא)]. אכן יש שנקטו שאין איסור ההשתמשות אלא מדרבנן, וכשיטה זו נקטו הישועות יעקב (קכ סק"א) ההפלאה (בסוף כתובות בחידושים מבנו עמ"ס ע"ז) ובביאור הלכה (סי' שכג שם)[טו]. ולהלכה דעת מו"ר הגרשז"א זצ"ל (הו"ד בטבילת כלים פ"ד סוף הערה ב) שמה שאין איסור ההשתמשות אלא מדרבנן, הוא רק באופן שאינו יכול להטבילו כבשבת, אך כשהוא יכול להטביל ואינו טובל יש בזה משום ביטול מצוות עשה.

יש מן הראשונים שסברו שהשימוש בכלי קודם הטבילה אוסר את המאכל, כדאיתא בברייתא (ע"ז שם) 'וכולם שנשתמשו בהם עד שלא יטביל ושלא יגעיל ושלא ילבן אסור', ומהא שהוזכרה הכא גם הטבילה בכלל הגעלה וליבון, הרי דגזרו בו קודם טבילה אטו קודם הגעלה וליבון, כיון שאף בטבילה יש משום תיקון הכלי[יז]. אך רוב הראשונים ביארו, שאיסור ההשתמשות האוסר אינו אלא בהגעלה וליבון, אך לא קודם טבילה שאין בה משום פליטת איסור, אלא משום הכנסה לקדושת ישראל [והוא תלוי בפלוגתת הברייתות בסוגיא שם אי מותר או אסור] וכן קיי"ל להלכה שאינו אוסר המאכל. אכן השימוש בכלי קודם טבילתו אינו מפקיע מחיוב הטבילה[יז].

השהיית הכלים קודם טבילתם

בים של שלמה (ביצה פ"ב סי' יט והו"ד בא"ר הלכות שבת סי' שכג ס"ק יב) ובפמ"ג (משב"ז שם סק"ה) שיש איסור להשהות כלים שאינם טבולים, ויסודו מגמרא ביצה (יח.) באיסור שהיית כלים טמאים, שמא יבא לידי תקלה להשתמש בהם בתרומה, דהוא הדין בכלים הנצרכים טבילה, מחשש שמא יבא להשתמש בהם קודם טבילתם. ומאידך, בלבוש (או"ח שם ס"ז) ובפמ"ג (יו"ד סי' קכ משב"ז סק"ה) נקטו להיתר. וביאור דבריהם,

---

טו. ע"ע בראבי"ה (פסחים סי' תסד והו"ד בהגה"מ מאכלות אסורות פי"ז אות ח) ובפסקי ריא"ז (ע"ז עה:). ובאבני נזר (או"ח סי' תיח אות י) ביאר טעמא שהוא כציצית דהיכא שאי אפשר להטיל בבגד ציצית מותר ללבשו בלא ציצית. ועיין נמי במנחת שלמה (ח"ב סי' סו אות יד).

טז. כ"ה בתוספות בראש"ש בנמוקי יוסף ובתוס' ר"י מפריז שם וכ"ה בספר המנהיג (הלכות פסח אות ה) וכן נקטו האו"ז (ע"ז סי' רצז) ובה"ג (הלכות יין נסך).

יז. כמבואר במאירי ובגאונים (ע"ז שם) ובאיסור והיתר (כלל נה).

דכיון שאין איסור השימוש בכלי אלא מדרבנן, לא גזרו בו חכמים עד כדי כך לאסור השהייתו. וכ"ה בשו"ת בית שלמה (יו"ד סי' קיז) בהגהה מבן המחבר, שהביא מצל"ח ומהר"ם (שלהי ביצה) שבדרבנן לא גזרינן, וכן הוא בביאור הלכה (שם ד"ה מותר). ומכל מקום אף שאין בו איסור מעיקר הדין, מכל מקום התבאר בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' לה) שראוי להטביל מיד ככל מצוה שיש לו לאדם להזדרז בה.

בשו"ע (או"ח סי' רכג ס"ג) שהקונה כלים חדשים מברך שהחיינו. ושם (ס"ה) שאם קנה כלים שמשתמשין בהם הוא ובני ביתו מברך הטוב והמטיב. וברעק"א שם שבכלים חדשים הטעונים טבילה לא יברך ברכת שהחינו והטוב והמטיב קודם הטבילה, כיון שהכלי אינו ראוי לשימוש קודם טבילתו [כדמבואר ברמ"א (יו"ד סי' קכ ס"ח) שהוא אסור בשימוש אף לא בדרך ארעי].

ברכה על טבילת כלים

הרמב"ם לא הזכיר ברכה על טבילת כלים, ואף דס"ל שהיא מצוה דרבנן ובשאר מצוות דרבנן מצינו שמברכים עליהם, וכן כתב נמי הריטב"א (ע"ז שם) בדעת הרמב"ם דס"ל שאין מברכים על מצוה זו, וצריך לומר דס"ל שכיון שאין בה אלא הכשר לאכילה ושתיה, אין מברכים עליה כשם שאין מברכים על הגעלת כלים [יח]. ומכל מקום להלכה נקטינן לברך על טבילת כלים, כדהתבאר בריטב"א משמיה דהתוס' (ע"ז שם) ובמרדכי טור ושו"ע (יו"ד סי' קכ ס"ג) דמברכים.

ומברכים עליה עובר לעשייתן כבשאר מצוות, דרק לגבי טבילת אדם תקנו הברכה אחר הטבילה, משום טבילת גר שאין יכול לברך קודם לטבילה דעדיין גוי הוא ואינו מצווה [וכמבואר בפסחים (ז: ובתוס' שם)], ובפרט דאף בטבילת נדה ס"ל לב"י הברכה היא קודם הטבילה.

שיעור מים הנצרך לטבילה

מן התורה קיי"ל, דלטבילת כלים להעלותם מטומאה, סגי ברביעית מים, ואין צריך לזה שיעור ארבעים סאה מים, ודאיתא בפסחים (יז:) 'אמר רב פפא הא דאמרת בקרקע טהורין לא שנו אלא מים אבל דם לא, ומים נמי לא אמרן אלא דהוי רביעית, דחזי להטביל ביה מחטין וצינורות, אבל לא הוי רביעית

יח. ואפשר שהוא אף לדעת הרשב"א בתשובה שנקט בדעת הרמב"ם שחיוב הטבילה הוא מדאו' [וכנ"ל דיש שנקטו בדבריו שהוא דעת הראב"ד ולא דעת הרמב"ם] דמ"מ אין מברכים עליה.

טמאין'. וברש"י שם פירש דברביעית מים הויא מקוה מדאורייתא, דכי כתיב ארבעים סאה באדם הוא דכתיבי, דנפקא לן מ'את כל בשרו' מים שכל גופו עולה בהן, אבל לכלים קטנים אין צריך אלא כדי שיתכסו במים, ובציר מרביעית גמרא גמירי לה דלא חשיב למיהוי מקוה, וכיון דבעלמא מדאורייתא לא מיטמו, ורבנן הוא דבטלו רביעית דמקוה שלא יטבילו כלים בפחות מארבעים סאה, כדאמרינן בנזיר (לח.) עשר רביעיות הן וכו'.

ולגבי חיוב טבילה בכלי הנקנה מעכו"ם, אי סגי ביה נמי רביעית, או שמא בעינן מן התורה ארבעים סאה, הוא ב' תירוצים ברמב"ן (סוף ע"ז) דלתירוץ ראשון כיון דכתיב בהו 'אך במי נדה יתחטא', דין טבילת הכלי כטבילת נדה שצריך בו ארבעים סאה, שהרי הושווה לטבילת הגר[יט]. אכן בתירוץ שני נקט הרמב"ן דמדאורייתא סגי ברביעית, ומה דאיתא בגמרא דצריך ארבעים סאה אינו אלא מדרבנן[כ].

ולהלכה קיי"ל שהוא מן התורה, וכדפסק השו"ע (סי' קכ ס"א) שמי מעין לטבילת כלים בעו ארבעים סאה, ואם חיוב ארבעים סאה במקוה לטבילת כלים לא היה אלא מדרבנן, א"כ היה סגי במעין בכל שהוא דהא במעין לא ביטלו חכמים לעיקר דינא, כדמצינו בכלים טמאים שבמעין די להם בכל שהוא מים, וע"כ א"כ מדבריו דחיוב ארבעים סאה מן התורה הוא. ומשום כך היכא שהטביל הכלי והתעורר אחר כך ספק בהכשר המקוה אם יש בו ארבעים סאה, צריך לחזור ולהטבילו שוב בכשרות.

בעלות הגוי המחייבת בטבילה

חיוב טבילה בכלי הנקנה מגוי, הוא בין בכלי שקנאו מן הגוי, ובין בכלי שקנאו מיהודי שקנה אותו מן הגוי ולא טבלו, ובדברי התוספות (ע"ז עה:) התבאר, שאף אם הגוי קנה את אותו הכלי מישראל, ונעשה הכלי על ידי אותו

יט. וכן היא דעת הרשב"א (תורת הבית בית ד שער ד ובתשובות ח"ד סי' שיח בתירוץ שני) הריטב"א (ע"ז שם) ור"ת בספר הישר (תשובה ז אות א) ראבי"ה (פסחים סוף סי' תסד) ותוספות (ע"ז שם ד"ה מים).

כ. וכן היא דעת או"ז (סי' רפח) ורשב"א שם (בתירוץ ראשון).

ישראל, מכל מקום כיון שהיה ברשות העכו"ם הרי הישראל הקונה אותו ממנו מחויב להטבילו [וכ"ה בר"ש שם (סי' לה) ובשו"ע שם (סי"א)] כא עם ברכה כב.

מפעל של גוי ופועלים יהודים - בחכמת אדם (כלל עג ס"ד) כתב, שאף במפעל השייך לגוי אם הפועלים הם יהודים, יש לסמוך על מה שאומן קונה בשבח כלי, ולהחשיבו מחמת כן ככלי של ישראל שאינו צריך טבילה. ודבריו צריכים ביאור, כי אף אי נימא שהפועלים קנאוהו בתורת אומן הקונה בשבח כלי, הא מ"מ אחר כן הוא נקנה לגוי בעל המפעל, ושוב יש לו להתחייב ככלי עכו"ם שקנאם מן הישראל שחייבים בטבילה, ומדבריו משמע שסבר בזה לפטורא בעכו"ם הקונה כלים מן הישראל, וקשה הוא הדבר לאומרו, והוא שלא כמשמעות שאר הפוסקים שהצריכוהו טבילה, וכן היא דעת מו"ר מרן הגריש"א זצוק"ל לחייבו טבילה. מלבד מה שיש לדון בו מסברה שהזכירו הפוסקים, שאין לומר בזה אומן קונה בשבח כלי, כיון שהפועלים אינם אלא שכיר יום שאין אומרים בו לכלל זה [כמבואר בב"מ (קיב.) שאין אומרים כן אלא בקבלן, והביאו הרמ"א (אהע"ז סי' כח סעיף טו) להלכה] וע"כ הוא צריך טבילה בברכה כג.

בעלי מניות גויים - מטעם זה כל כלי הנקנה בצרכניה השייכת לרשת גדולה הנסחרת בבורסה, ובדרך כלל יש לה בעלי מניות עכו"ם, אף שנעשה על ידי ישראל הרי הוא חייב בטבילה. ואמנם צריך שיהיה דעה לבעל המניות בנעשה בחברה, שאם לא כן אין בעלות העכו"ם מעכבת כד. וחברה בע"מ אף שהבעלות מוגבלת מ"מ חשיבא כבעלים לחייב בטבילה כה. וכן בחברה ממשלתית של גוים חשיבא כבעלות עכו"ם וחייבים

כא. כ"ה נמי בט"ז (ס"ק יד) ובש"ך (ס"ק כה) בפרישה (ס"ק כא) בב"ח (שם) ובחכמת אדם (סי' עג ס"ג) בתוספות מעשה רב (אות מז) בשו"ת שיבת ציון (סי' יא) שו"ת חתם סופר (או"ח סי' קט) וגר"ז (שלהי הלכות פסח).

כב. כן הורה מו"ר מרן הגריש"א, ודלא כשו"ת אגרות משה (ח"ג יו"ד סי' כא) דבלא ברכה, דאפשר שכוונת השו"ע היא רק בעשאו עכו"ם.

כג. וכ"ה בערוך השלחן (סעיף נח) ודרכי תשובה (ס"ק פא).

כד. כ"ה במנחת יצחק (ח"ג סי' א).

כה. כ"ה דעת מו"ר הגרשז"א (בספר טבילת כלים פ"ב ס"י) ודלא כאותם הסוברים שבחברה בע"מ הוי רק שעבוד על הממון ולא על הגברא..

בטבילה[כו]. וכן כלים המיוצרים במפעל של יהודי, אם עברו דרך סיטונאי עכו"ם שהיו הכלים ברשותו, הרי נתחייבו בטבילה. אכן, כלים המובלים על ידי נהג עכו"ם, אף שאחריותו היא על העברתם והובלתם, מכל מקום אין נראה להחשיבו מחמת כן לבעלים, ואינם חייבים בטבילה.

פם יצור של ישראל במפעל של גוי - ישראל המזמין פס יצור ממפעל של עכו"ם, נראה שהכלים צריכים טבילה, ואף אם נחשב שהכלים שייכים לו מיד מעת ייצורם, מכל מקום כיון שהם באחריות המפעל עד שיגיעו אליו, יש בזה לחייבם בטבילה ככלי עכו"ם.

טם מתכת של ישראל שהעכו"ם עושה לו ממנו כלי - ישראל שנתן לעכו"ם טס של מתכת לעשות ממנו כלי, דעת השו"ע (יו"ד שם) שאינו צריך טבילה, ומקור דבריו מדברי התוס' בע"ז (עה: ד"ה אי) כי אף אם אומן קונה בשבח כלי, מכל מקום אין שמו של העכו"ם עליו, ולא הוה דומיא דמעשה מדין [כדפירשו הרא"ש שם (פ"ה סי' לה) הטור (יו"ד סי' קכ) ואיסור והיתר (שער נח סעיף עז)] אמנם להרמ"א (שם) טובלו בלא ברכה, ואף היכא שלא הוסיף בו העכו"ם כלום משלו.

ומעתה, אי נימא דטעם הרמ"א הוא מדינא דאומן קונה בשבח כלי, אם כן אינו אלא בקבלן ולא בשכיר יום. ועוד יש לצרף בו להיתר, ממש"כ החזו"א (יו"ד סי' מד) שאם בדיני העכו"ם אין האומן קונה בשבח כלי, אם כן אין בקנייתו זו לחייב הכלי בטבילה. מלבד מה שלדעת רבים, כל היכא שהאומן קיבל שכרו, או בגוונא שהוא עושה בחינם, אין בזה לדינא דאומן קונה בשבח כלי[כז]. אמנם יש בראשונים ואחרונים שפירשו טעם החיוב, משום שהעמדת הכלי נעשית על ידי העכו"ם, ואף שאין המתכת שלו[כח], ולפי זה יש לחייב בכל אופן בטבילה אף אם לא הוסיף בו כלום משלו. ואכן באופן שהוסיף העכו"ם בכלי משלו, לדעת רוב הפוסקים הוא חייב בטבילה בברכה[כט], או משום שאף כשנותן העכו"ם קצת

כו. אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' לט).

כז. כ"ה בקצות החושן (סי' שו סק"ד) ובדרכי תשובה (ס"ק פד) ודלא כנתיבות המשפט (שם סק"ד) ופני יהושע (גיטין כ.) דאמרינן כן אף בעושה בחינם.

כח. כ"כ המרדכי (ע"ז רמז תתנט) ובב"ח (יו"ד שם) שכן היא נמי דעת ריב"א וריצב"א.

כט. וכ"כ בש"ך שם (ס"ק כב) ובהגהות הגר"א (ס"ק כח).

משלו הרי זה נחשב כשותפות בכל הכלי[ל], או משום שהגוי נחשב כמעמיד הכלי[לא], ונפק"מ בגוונא שהוסיף ולא העמיד הכלי. ואמנם דעת הט"ז (שם ס"ק יב) שבכל גוונא, אף אם הוסיף בו הגוי משלו, הרי הוא חייב בטבילה בלא ברכה[לב].

ספק אם יש בו חלק עכו"ם – יש לברר תמיד בכלים הנקנים בארץ

אם אכן גם יוצרו כאן, כי מצוי מאוד הדבר שכלים וסכו"ם המיוצרים בחוץ לארץ, מופצים בארץ תחת מפעלים מקומיים, והם טעונים טבילה ככלי עכו"ם. ובאופן שקנה כלי מתכת ואינו יודע מה מקורם, יש לדון אם הולכים בו אחר הרוב ורוב עכו"ם הם, או שמא כיון שקנאו בחנות, דנים אותו כקבוע וכמחצה על מחצה. בתשורת שי (ח"ב סי' קד הו"ד בדרכי תשובה (ס"ק פא) **כתב**, שיש לטובלם בלא ברכה. אך יש מן הפוסקים שסברו שהולכים בו אחר הרוב, וכיון שרובא דבני חוצה לארץ הם עכו"ם, יש לו לטובלו בברכה, וכן היא דעת האגרות משה (או"ח ח"ג סי' ד). ובחזון איש (יו"ד סי' לז ס"ק טו) **כתב**, שבחוצה לארץ אף אם רוב בתי החרושת יהיו של ישראל, יש לטבול הכלים הבאים לשם מדין קבוע. והמחמיר לטבול כל כלי אף המיוצר בישראל אין מזניחין אותו, חדא משום כלי מומר, ועוד מחמת מניות העכו"ם ששייכים בו[לג].

שותפות יהודי ועכו"ם – כלי ששותפים בו ישראל

ועכו"ם, מותר לישראל להשתמש בו בלא טבילה כיון שנחשב גם ככלי של השותף העכו"ם, וכמבואר ברמ"א (סי' קכ סעיף יא)[לד]. אך אם קנה הישראל את חלק השותף הרי הוא חייב לטובלו (ש"ך שם ס"ק כו). וכן הקונה כלי שיש בו שותפות ישראל ועכו"ם, הרי הוא חייב בטבילה בברכה[לה]. וע"כ כלים הבאים

ל. כ"כ הפר"ח (ס"ק לא) והחת"ס (סק"ט).

לא. כ"כ החכמת אדם (כלל עג ס"ח).

לב. וכ"ה בשו"מ (מהדו"ב ח"ב סי' עג).

לג. וכ"ה בשו"ת בית אבי (ח"ב סי' פב) ובתשובות והנהגות (ח"ד סי' קנא).

לד. הבית מאיר הקשה אמאי לא נימא בו ברירה להחשיבו כאילו קנאו מן הגוי, ובמנחת שלמה (ח"ב סי' סו אות יג) פטרו משום דלאו דומיא דכלי מדין הוא.

לה. כ"ה דעת רוב הפוסקים שלא כדעת שו"מ (מהדו"ק ח"ב סי' עג) פרי תואר (ס"ק יב) שבמקום שותפות לא הוי דומיא ככלי מדין ואינו צריך טבילה.

מחוץ לארץ יש לטובלם בברכה אף אם יש בהם גם בעלות ישראל, דהוה כקונה כלי שהוא בשותפות עם עכו"ם, משא"כ בכלים מתוצרת הארץ שטובלים אותם מחשש למניות העכו"ם, כיון שאינו אלא חומרא יש לטובלם בלא ברכה.

כלי שאינו מקבל טומאה – בשו"ת שב יעקב (סי' לא) כתב, שכלי העשוי לחברו לקרקע אין בו דין טבילה, כיון שאין שייכת בו קבלת טומאה, וכותיה פסק בחכמת אדם (כלל עג סעיף יג ובנשמת אדם סו). אך החתם סופר (בשו"ע ס"ה) תמה על כך, כיון שהתבאר שטעם חיוב הטבילה בכלי של עכו"ם, הוא מפני שיצא מרשות הגוי ונכנס לרשותו של ישראל, ואין בו שייכות לעניני קבלת טומאה, א"כ אף כלי העשוי לחברו בקרקע שאינו מקבל טומאה יש לחייבו בטבילה. ומגדולי זמננו חלקו בדבר זה, בשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סי' קטו) כתב, שסמכו העולם על השב יעקב, ומנהג ישראל תורה. אך בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' קיד) כתב שאין דבריו להלכה[לו], ולהלכה נקטינן לחייבו בטבילה אף שאינו מקבל טומאה עכ"פ בלא ברכה.

כלי הנקנה ממומר – כלי שנקנה ממחלל שבת רח"ל, אף שדינו כעכו"ם לכל דבריו כמובא בשו"ע בכמה מקומות, מכל מקום כתב החתם סופר (יו"ד סי' קכ סט"ו) לפטור כליו מטבילה, ואף אם הוא רח"ל מומר לע"ז, דכיון שהוא עצמו אינו צריך טבילה לכשיעשה תשובה [כדכתב הרמ"א (יו"ד סוף סי' רסח)], וכן היא דעת רבים מן הפוסקים שנקטו כדבריו[לז], אך יש שחייבו כלי המומר בטבילה כדין כלי עכו"ם, ובלא ברכה[לח]. ומו"ר בשבט הלוי (ח"ו סי' רמה אות ג) כתב בסוף דבריו שנכון להחמיר בזה[לט]. ולפי זה מומר שחזר בתשובה

לו. וכמש"כ בשו"ת גידולי טהרה (סי' יז) שאין לדמות חיוב טבילה לדיני טומאה. וע"ע בפרי תואר וחכמת אדם (ריש כלל עג) והאריך בזה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' לז).

לז. וכ"ה בשו"ת דובב מישרים (ח"א סוף סי' סה) באגרות משה (ח"ג סי' ד) בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' יט) במשנה הלכות (ח"ו סי' קלז וחי"ב סי' כט) ולהורות נתן (ח"ז סי' פו אות ג).

לח. כ"ה באבני נזר (יו"ד סי' קט) שהאריך בזה בתשובה ונקט לחיוב אלא שהניח בסוף דבריו בצ"ע. וכ"ה בתשורת שי (תנינא סי' קג) בלבושי מרדכי (מהדורא רביעאה סי' רמב אות ב) להטבילם בלא ברכה.

לט. כ"ה נמי בשו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' מח) בשו"ת דברי ישראל (או"ח סי' צח) וכ"ה במגיה בשו"ת שואל ונשאל (ח"ב יו"ד סי' עד) ובשו"ת דעת הכהן (סי' רכז).

יש מקום שיחמיר לטבול את כליו [אף אותם שאין בהם משום גיעולי איסור][מ].

הגעלת כלי חדש מהשומן המרוח עליו

כלי חדש אף הוא נקנה מישראל, יש להחמיר להגעילו בחשש שמא מרוח עליו שומן האסור, כי אחר שיוצאים הקדרות מן התנור ומתקררים, מלטשים אותם מבפנים ומבחוץ, ומטפטפים עליהם חומר היכול להכיל שומן מן החי, מלבד מה שבזמן עיבוד הברזל כדי לעשותו קדרה, מורחים עליו שומן בכדי להחליקו, ולצורך קבלת צורתו מחממים אותו בחום גבוה מאוד [כך הוא בנירוסטה אלומיניום וטפלון] וכן הוא בחזו"א (או"ח סי' קיט ס"ק יט) ובהר צבי (יו"ד סי' קי). הן אמנם שיש פוסקים שלא הצריכוהו הגעלה[מא], או מפני שהכלי אינו בן יומו, או מפני שאותו השומן פסול מאכילה, מכל מקום לכתחילה יש להגעילו.

סדר ההגעלה והטבילה

כלי חדש שבא להגעילו, לכתחילה יש לו להגעיל קודם הטבילה, ואם הקדים הטבילה להגעלה אינו צריך לחזור ולטובלו אחר ההגעלה. ויש הסוברים שכיון שחיוב הגעלתו אינו לדעת הכל, ואף אינו בן יומו, אף לכתחילה יכול להטבילו קודם שהוא מגעילו, דאין שייך בו החסרון של טובל ושרץ בידו[מב]. אך בכלי שנאסר מחמת בליעת איסור, הקדמת ההגעלה לטבילה מעכבת, שלא יחשב כטובל ושרץ בידו, ואם טעה והקדים הטבילה להגעלה, יחזור ויטבול אחר ההגעלה בלא ברכה[מג].

טבילת כלים על ידי קטן

יש להחמיר שלא לשלוח קטן לטבילת כלים המחויבים בטבילה מן התורה, כיון שאין הקטן נאמן על טבילת כלים, וכדכתב השו"ע (יו"ד סי' קכ סי"ד). ואף שיש שיטות שבדבר שבידו נאמן אף הקטן [כמובא במג"א (סי' תלז סק"ח) וכן

מ. תשורת שי (שם).

מא. כ"כ במנחת יצחק (ח"ד סי' קיב) בציץ אליעזר (חי"ב סי' נה) ובמשנה הלכות (ח"ז סי' קיב).

מב. דגול מרבבה (סי' קכא) ישועות יעקב (סק"א) ושערי דיעה (סק"א).

מג. ש"ך (סק"ה) חכמת אדם (סי' עג ס"א) ובן איש חי (שנה ב מטות יח).

נראה בשו"ת הריב"ש (סי' רמה הו"ד בש"ך סי' קכז ס"ק לא) [מד] מכל מקום יש להחמיר בדבר[מה]. אך מותר לשלוח כלים אלו עם הקטן שימסרם לגדול שיטבלם[מו], ונאמן הקטן לומר שנתנם לגדול, דמחזיקים שיעשה מה שציוהו[מז]. וכיום שמצויות מצלמות אבטחה וכיו"ב יש להקל, כיון שבאופן זה מירתת הקטן מלשקר, וכל היכא שיודע אופן הטבילה נאמן הקטן לומר שטבל. אכן בכלים שאין חיוב טבילתם אלא מדרבנן, לרוב הפוסקים נאמן הקטן לומר שהטבילם[מח], ואף דאיתחזק איסורא באותו הכלי[מט]. ונאמן בזה אף בכלים שאינם שלו כמבואר בתוספות (פסחים ד: ד"ה הימנוהו)[נ].

בגדול העומד על גביו ורואה הטבילה, מועילה טבילת הקטן ואף שאינו מכוון לשם מצוה, כיון שטבילת כלים אינה צריכה כוונה ואף בנפלו לתוך המים הוכשרו, רק צריך שיתבונן הגדול שהקטן טבלם כדין. ובכה"ג היה נראה לומר שיברך הקטן המקיים את המצוה, אכן דעת הגריש"א לחלק בזה[נא], בין כלי הקטן שיכול לברך עליהם, לכלים של גדול שיש לו לצאת בברכה בטבילה של גדול המברך.

כלי הניתן במשלוח מנות

השולח במשלוח מנות עוגה וכיו"ב, ע"ג מגש ממתכת או מזכוכית שנעשו על ידי עכו"ם, כיון שאצל נותן המשלוח אין המגש נחשב לכלי אכילה אינו יכול לטובלו[נב], ויש לדון אם מותר לו לשולחו כך בלא טבילה[נג]. אך המקבל

מד. ועי' נמי בביאור הגר"א (ס"ק לב).

מה. ועי' בחכמת אדם (כלל עב סוף סי' טז).

מו. כ"כ בתורת הבית (משמרת הבית בית א שער א ח א).

מז. ובתבואת שור (ס"ק סא) כתב שהוא מפני שמירתת לשקר בדבר היכול להתגלות.

מח. כן נראה מתרומת הדשן (סי' רנז והו"ד בט"ז ס"ק טז) וכ"ה ברעק"א שם ובש"ך (סי' קלז ס"ק כא).

מט. כמבואר במג"א (סי' תלז סק"ח) באליה רבה שם (סק"ט) בפמ"ג (שם ובסי' תנא במשב"ז סק"ו) ובחכמת אדם (כלל עב סעיף טז).

נ. וכ"ה בש"ך (סי' קכז ס"ק כט) ברעק"א (או"ח סי' תלז) ובמשנה ברורה שם (בשעה"צ סק"ט).

נא. והו"ד בספר עצי העולה (הלכות טבילת כלים ס"ק לה).

נב. כן נראה מדברי הט"ז (יו"ד סי' קכ סק"י) בשואל כלי מחנוני שטבילתו מספק ובלא ברכה, וכ"ה בחתם סופר (שם סק"ז) וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ט ח"ח סי' ע)

נג. אם להחשיבו אצלו כתשמיש ארעי המחויב בטבילה, כמבואר באו"ה (כלל נח אות פה) בסכין

צריך להיזהר שלא להשתמש בו ואפילו ארעי בלא טבילה, ולכן לא יחתוך עליו את העוגה ולא ישהנה עליו, ויש לו להסירה מיד כיון שלגביו הוי כלי סעודה. ואפשר, שיזכה המוסר את המגש למקבל, או שיקנהו לו על ידי אחר, ואז יוכל הנותן לטבול המגש בעבורו[נד], שהרי אותו מגש מחויב בטבילה אצל המקבל שהוא כלי אכילה אצלו.

סוגי הכלים המחויבים בטבילה

אין החיוב אלא בכלי סעודה

התבאר בגמרא (ע"ז שם) שאין חיוב הטבילה אלא בכלי סעודה של עכו"ם, [וכדפירש רש"י שם דרק הם אמורים בהאי פרשה, דהא כתיב 'כל אשר יבא באש' ואין דרך להשתמש באש אלא בכלי סעודה. וברשב"א שם פירש, שלא הצריכה תורה ליבון אלא בכלי סעודה מחמת הבליעות] וכן נפסק ברמב"ם (מאכלות אסורות שם ה"ג וה"ו) **ובשו"ע** (שם ס"א). ואמנם אף לדעת רש"י שלא הזכיר ענין הבליעה, כבר כתבו האחרונים שאף לדבריו אין החיוב טבילה אלא בגוונא שהמאכל נוגע באותו הכלי[נה]. ובכלל כלי סעודה אף כשמשתמשים בו לצלי, כמבואר שם בשפודים ואסכלאות, וכל הנוגע במאכל נחשב ככלי סעודה, אף אם אין אובלים ושותים עמו, כל שהוא הכשר המאכל. בכלל זה אף כיסוי הקדירה צריך טבילה כמבואר בשו"ע ורמ"א, ובגר"א שם (ס"ק טו) ביאר הטעם, משום שמרק וזיעת הכלי עולים לשם והוה ליה כקדירה. ונחלקו הפוסקים אם צריך שיהיה רוב תשמישו של אותו הכלי לסעודה[נו], או שדי שמשתמש בו פעם אחת כדי לחייבו בטבילה[נז].

של סופרים, או שאינו נחשב כלל ככלי שהוא צורך סעודה, כי אינו אלא להעמדת העוגה שעליו, וה"ז ככלים העומדים למכירה עם אוכלים שבהם שאין צריכים טבילה ע"י המוכר.

נד. דמהני בשביל אחר אף בלא ידיעתו כדאיתא בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' רנה) בלבוש (סי"ד) ובפר"ח (סק"ח).

נה. כ"ה ברמ"א שם (ס"ח) בש"ך (ס"ק יז) בפר"ח (ס"ק כג) ובחכמת אדם (כלל עג אות ז).

נו. כ"ה בפר"ח (יט) בשולחן גבוה (או"ח סי' תנא) בפתחי תשובה (סק"ו) בערוך השלחן (סעיף מ) בבן איש חי (מטות הלכה יא) וביד אפרים (גליון שו"ע סעיף ה).

נז. כ"ה באיסור והיתר (כלל נה דין פד – פה) ש"ך (ס"ק יז) וכן נראה מדברי הרמ"א (סעיף ח).

סכין של שחיטה - לדעת השו"ע (שם ס"ה) אינו צריך טבילה, כדעת המרדכי (פ"ק דחולין סי' תקעז) ומשום שאינו כלי סעודה דאין אוכלים הבשר כמות שהוא חי, ועדיין הוא נצרך לבישול או לצלי. ובגר"א שם (אות יד) הוסיף בו, שאין משתמשים בסכין של שחיטה לשום תשמיש אחר, ואדרבה מקפידים עליו דלהכי הוא נחשב כמוקצה מחמת חסרון כיס [כדמבואר בשו"ע (או"ח סי' שח ס"א)].

והנה באיסור והיתר (כלל נח סי' פד) כתב כהמרדכי, והוסיף דלפי זה הברזלים שמתקנים בהם המצות וכל כלים שתשמישן עם העיסה אינם צריכים טבילה, כיון שהעיסה מחוסרת אפייה, והרי זה כסכין של שחיטה שאינו צריך טבילה כיון דהבשר מחוסר צליה ובישול. וכבר הקשה הש"ך (שם ס"ק יא) על דברי רמ"א אמאי חילק בדבר, שלגבי סכין שחיטה חשש לדברי התשב"ץ (סי' שכו) וכתב שיש לטובלו בלא ברכה, ולגבי הברזלים שמתקנים בהם המצות כתב שאינם צריכים טבילה, כיון שבאיסור והיתר מדמי להו להדדי. וכתב, שנראה הטעם משום דברזלים גרעי טפי שאי אפשר להשתמש בהם לדברים אחרים, שלא כסכין שחיטה שאפשר להשתמש בו למאכל אחר [ובגר"א תמה על חילוק זה דהא נזהרים בו מתשמיש אחר וכנ"ל].

ובפרי חדש תירץ בזה, דבסכין שחיטת בהמה אף שהבשר עדיין צריך תיקון של בישול וצלי, מכל מקום עצם שחיטת הבהמה יש בה תיקון גדול וחשוב, ולכן יש לטבול הסכין שחיטה ככלי אכילה, שלא כברזלים של מצות שלא הוו תיקון העיסה כל כך. ואמנם הט"ז (ס"ק ז) כתב, שמה שכתב הרמ"א שטוב לטובלו בלא ברכה, איירי נמי אכלי ברזל שמתקנים בהם את המצות שהזכיר אח"כ שאין צריכים טבילה, ויטבילם בלא ברכה דחד טעמא להם ולסכין של שחיטה.

קולפן ירקות - ונפקא מינה אם כן במקלף תפוח אדמה, דלטעם הש"ך והט"ז כיון שיש לו שימוש למאכל יש לטובלו, משא"כ לטעם הפר"ח אינו חייב טבילה כיון דאין בו שימוש חשוב כבבהמה. אמנם מקלף המיוחד לגזר

ואף דלגבי הגעלת כלים התבאר בשו"ע (סי' תנא ס"ג) שאינו אלא בכלי שרוב תשמישו למאכל, אין הכרח שכך הוא אף בדיני טבילה, שהרי לגבי דינא דבן יומו כתב המשנה ברורה (שם סי' מו) שאף להשו"ע לא אזלינן בתר רוב תשמישים.

ומלפפון שהוא הכשר האכילה שראויים מיד, פשיטא שיש לטובלו בברכה, דהא הוא נוגע במאכל עצמו ואינו מחוסר תיקון כלל.

להבי המיקסר - כמו כן להבים של מיקסר המיועדים לעשיית עיסה, אף הם תלויים בטעמים הנ"ל, דלהש"ך אינם צריכים טבילה כיון שאין בהם שימוש לדבר אחר, משא"כ לפר"ח דטוב לטובלו בלא ברכה, כיון שיש בו תיקון גדול בהכנת העיסה לפת או עוגה, [והוא חלק נפרד מהמיקסר עצמו דיש לטובלו אף אם הכלי עצמו מפלסטיק הפטור מטבילה].

כלי זכוכית - בתורה הק' הוזכרו ששה כלי מתכות, זהב כסף נחושת ברזל בדיל ועופרת. וחכמים (ע"ז עה:) הוסיפו עליהם אף כלי זכוכית, כיון שבטבעם הם דומים לכלי מתכת, שאם נשברו יש להם תקנה בהתכה באש להשיבם לכלי, וכן נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' קכ ס"א), ומשום כך כשהוא טובלם מברך עליהם ככלי מתכת [כדכתב באיסור והיתר (כלל נח דין פב) ובפמ"ג (או"ח משב"ז תרנא לא)]. ואף שיש מגדולי האחרונים שסברו שחיוב הטבילה בכלי זכוכית הוא גם כן מדאורייתא[נח], מכל מקום לא קיי"ל הכי ונקטינן כדעת רוב הפוסקים דאינו אלא מדרבנן[נט], ומכל מקום מטבילם בברכה.

כלי שאר מתכות שלא הוזכרו בתורה – כלי שאר המתכות מלבד הששה שהוזכרו בתורה, דעת רוב האחרונים שאף הם מחויבים בטבילה מן התורה[ס], וכן ראיתי בדעת רבותי פוסקי הדור מו"ר מרן הגרי"ש אלישיב והגר"ש וואזנר זצוק"ל שסברו, שאף שאר כלי מתכות שלא הוזכרו בתורה חיוב טבילתם הוא מן התורה. הן אמנם דדעת האגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קסד וח"ג סי' כב) שאין חיובם אלא מדרבנן, ואף בחשב האפוד (ח"ג סי' ע) נטה לפוטרו כיון שלא הוזכרו בתורה, והאריך בזה במחזה אליהו (ח"ב סי' נ ענף ד) מכל מקום להלכה מחמירים

נח. כ"כ במאמר מרדכי (או"ח סי' שנג סק"ח) ובמרכבת המשנה (טהרות קונטרס אחרון ענף ו אות ג).

נט. כ"ה בפרי חדש (סי' קכ סק"ג) בפרי תואר (סק"ב) בפמ"ג (סוף סי' תנא משב"ז סק"ו) בחכמת אדם (כלל עג סעיף א) ברעק"א (על הט"ז ס"ק טז) פתחי תשובה (אות ג) ובמשנה ברורה (סי' תקט סק"ל).

ס. כ"ה בתפארת ישראל בהקדמתו לטהרות (יבקש דעת אות מד) ובערוך השלחן (סכ"ג) וכן נראה בחזון איש (כלים סי' ה סק"ו).

בזה. ולכן כלי נירוסטה ופלדה העשויים מברזל חייבים בטבילה מן התורה, והוא הדין בכלי אלומיניום אף שאין להם שום יסוד מקרא, ואף פשוטי כלי מתכות כיון שהם מקבלים טומאה יש להטבילם בברכה.

ובכלל זה אף לכלי זכוכית העשויים מדורלקס ופיירקס, שהם כלים שמכניסים בהם חומר מתכתי המועיל להם שלא ישברו, וכן כלי קריסטל וקורל, בין אותם שנראה בהם המתכת כנגד הזכוכית ובין אותם השקופים, הרי הם ככלי מתכות ויש להטבילם בברכה.

פשוטי כלי זכוכית – לדעת רבים פשוטי כלי זכוכית אינם חייבים בטבילה, כיון שכל חיוב פשוטי כלי מתכות בטבילה, אינו אלא משום שהם מקבלים טומאה כשאר כלי מתכות, אך פשוטי כלי זכוכית שאינם מקבלים טומאה [כדמבואר במתניתין כלים (פ"ב מ"א ופט"ו מ"א)] אינם צריכים טבילה. ומכל מקום להלכה קיי"ל להצריכם טבילה, וכמבואר בשבט הלוי (ח"ו סי' רמה) שחייב להטבילו בברכה[סא]. ויש לעיין במגש העשוי משני צדדיו מזכוכית, ויש בו טס מתכת מחוברת באמצע ביניהם, אם חיוב טבילתו מדאורייתא או לא.

אכן מגש חלות העשוי מקרש עץ, ומחובר עליו משטח של זכוכית, הרי הוא צריך טבילה, ודמי להמבואר בשו"ע (סי' קכ ס"ז) בכוס של כסף המוחזק מבחוץ בבסיס של עץ, הרי הוא חייב בטבילה בברכה, כיון שחלק הכלי הנוגע במאכל הוא ממתכת החייבת בטבילה. וביותר, כשם שהתם הוא צריך להטביל אף את העץ [כדכתב בדרכי תשובה (ס"ק נז) משמיה דספר קהל יהודה] דאף העץ נחשב כחלק מהכלי העשוי מכסף, הוא הדין הכא יש לו לטבול אף את חלק העץ.

כלי פורצלן – קערות וצלחות העשויים מפורצלן וחרסינה, מאחר שנחלקו בהם הפוסקים, שלדעת רבים יש להטבילם כיון שהם מצופים בזכוכית, ואף שהוא ציפוי דק מאוד, מכל מקום יש בו חשיבות ותועלת כיון שהוא נעשה לצורך הכלי, והוו ככלי חרס המצופה במתכת שהוא חייב טבילה[סב]. ויש

סא. ואמנם דעת הגריש"א להטבילו בלא ברכה.

סב. כ"ה באיסור והיתר (כלל נח אות פב) בש"ך (סק"ב) ובפרי חדש (סק"ד). וכן פסק בקיצור שו"ע (סי' לז סעיף ג) בבן איש חי (שנה ב מטות ז) בשו"ת מלמד להועיל (יו"ד סי' מז) בדרכי

הסוברים שאינם צריכים טבילה[סג], ע"כ יש להטבילם בלא ברכה, כיון שכיום מצפים אותם בחומר הנקרא 'גלזורה' שהוא הנותן להם את הברק, והוא החומר שממנו מיוצרת הזכוכית.

כלי פלסטיק – כלים העשויים מפלסטיק, יש הסוברים שהם ככלי זכוכית, כיון שאף להם יש תקנה אם נשברו על ידי התכה[סד]. ואמנם הוא תלוי בסוג הפלסטיק, כי יש שאינם ניתכים ואם מחממים אותם הרי הם מתכווצים ונשרפים, ואי אפשר לעשות משייריהם כלום, וסוג זה לדעת הכל אינו חייב בטבילה. ואף בכלי הפלסטיק הניתכים, יש לחלק ממה הם עשויים, כי יש שעשויים משרף היוצא מן העץ והצמחים, ורק עליהם יש שסברו שהם חייבים בטבילה. אך אותם העשויים מנפט פשיטא שאין שייך בהם חיוב טבילה כלל[סה]. ויש שפטרו כלי פלסטיק מטבילה[סו], או משום דס"ל שכל כלי שאינו מקבל טומאה אינו כלי לחייב בו טבילה, או משום דס"ל שרק בכלי זכוכית תקנו חכמים תקנת טבילה, ולא בשאר כלים אף אותם הדומים להם. וכפי המציאות כיום, כלי הפלסטיק החשובים וקיימים כבקבוקים וכיו"ב, אינם ניתכים אלא נשרפים מיד, ואותם שאינם כלים חשובים הם הניתכים, והמנהג שנתקבל אצל רובא דעלמא הוא שאין צריך לטבול כלי זכוכית.

כלי חרס ואבן – כלים העשויים מחרס או מאבן פטורים מטבילה, כמבואר **ברמב"ם** (מאכלות אסורות פי"ז ה"ו) **בשו"ע** (שם סעיף ו-ז) **ובחכמת אדם** (כלל עג סעיף א).

תשובה (ס"ק עט) משמיה דאהל מועד, וכן פסק מו"ר מרן הגריש"א זצוק"ל.

סג. כ"כ בשאילת יעב"ץ (ח"א סי' סז) והחיד"א בשיורי ברכה (סק"ג) ובערוך השלחן (סכ"ט).

סד. כ"ה בדרכי תשובה (ס"ק יד) בשם תשובת אהל אברהם (סי' כו) שכתב כן על כלי עצם, שאף שלא היו בזמן חז"ל מכל מקום דמו לזכוכית וחייבים טבילה. וכ"ה בשאילת יעב"ץ (ח"א ס"ז הו"ד בפת"ש סק"ב) ובמסגרת השלחן (סי' לז ס"א הו"ד בדרכי תשובה שם ס"ק יב) בשו"ת קנין תורה (ח"ב סי' פד) שו"ת דברי שלום (ח"ו סי' רא) ושו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' עו וח"ד סי' קיד אות ד).

סה. כ"ה במנחת יצחק (ח"ד סי' קיד סק"ד) ובשו"ת להורות נתן (ח"י סי' ס אסק"ו).

סו. שו"ת מלמד להועיל (סי' מט) וכן נקוט משמיה דמרן החזו"א, וכ"כ בשו"ת באר משה (ח"ב סי' נג) וכן היא דעת מו"ר מרן הגריש"א, וכ"ה בחלקת יעקב (יו"ד סי' מה) במשנה הלכות (ח"ז סי' קי) וכ"ה דעת מו"ר מרן הגר"ש וואזנר זצוק"ל.

כלים העשויים מכמה מינים - כלי שמעורבים בו כמה חומרים, שחלקם חייבים בטבילה וחלקם פטורים, הולכים בו אחר הרוב, כמבואר במתניתין (כלים פי"א מ"ד) ובתוספתא כלים (פ"א ה"ה) לגבי קבלת טומאה[סז].

אימייל – כלים העשויים ממתכת המצופה בחרס, דן בזה בתשובות מהרש"ם (ח,ג סי' כ) אם הציפוי מבטל ממנו את שם כלי מתכת, או שמא איפכא הציפוי מתבטל לכלי והכל נחשב ככלי מתכת. ומדברי חתם סופר בתשובה (יו"ד ריש סי' קיג) עולה להצריך בו טבילה בלא ברכה, וכן היא מסקנת מהרש"ם שם, וכן היא דעת רבותי מו"ר הגרשז"א ומו"ר הגריש"א זצוק"ל, שכלי אימייל צריכים טבילה בלא ברכה.

אבן באימייל המצוי כיום, הציפוי של הכלי עשוי מזכוכית המותכת בחום גבוה, שמערבים בתוכה חרס בשיעור שבין חמש עשרה לעשרים אחוזים, ומאחר שעיקרו ורובו הוא כלי זכוכית, הרי הוא חייב טבילה בברכה.

טפלון – כלי ממתכת המצופה בטפלון [שהוא מין פלסטיק] כיון שהציפוי טפל לכלי הרי דינו ככלי מתכת שמטבילו בברכה, וכן היא דעת מו"ר הגריש"א ומו"ר הגרש"ו זצוק"ל.

כלי קרמיקה – כלי מתכות המצופים בחומר הקרוי 'קרמי', יש להטבילם בלא ברכה, אכן יתכן שחומר זה מעורב עם זכוכית, ואז הוא תלוי מהו הרוב שבתערובת, שאם הרוב הוא זכוכית הרי הוא חייב בטבילה בברכה, ומאחר שקשה הבירור בדבר זה, יש להטבילו עם כלים אחרים המחויבים ודאי בברכה.

תבנית אלומיניום חד פעמי – תבנית אלומיניום העשויה לאפיה חד פעמית, נחלקו בה הפוסקים דיש אומרים שהיא פטורה מטבילה, כיון שאין לה שם כלי[סח]. ויש אומרים שהיא חייבת בטבילה[סט], ובפרט אם היא ראויה

סז. והתבאר בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' צא).

סח. כ"ה במנחת יצחק (ח"ה סי' לב וח"י סי' כג) אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' כג) ויען יוסף (סי' טו) חשב האפוד (ח"ג סי' ע) קנין תורה (ח"א סי' נה) וכ"ה דעת מו"ר הגרשז"א והגרש"ו זצוק"ל.

סט. כ"ה דעת מו"ר הגריש"א זצוק"ל וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' קיא) ויען אברהם (יו"ד סי' ט) ובתשובות והנהגות (ח"ג סי' נט וח"ד סי' קצב).

לשימוש לכמה פעמים[ע]. ואף באופן שבדעתו להשתמש בה כמה פעמים, נחלקו הפוסקים דדעת מו"ר הגרש"ו זצוק"ל שיש בו טעם לחיוב ויטבלנו בלא ברכה, ויש הסוברים שכיון שבמהותה ועיקרה חד פעמית היא[עא], הרי היא פטורה ממטבילה אף בכה"ג[עב], וראוי להחמיר ולהטבילו אף אם אין כוונתו להשתמש בו אלא באופן חד פעמי.

תבנית אלומיניום עבה שראויה לשימוש כמה פעמים, אך דעתו להשתמש בה רק לשימוש חד פעמי, יש אומרים שהיא פטורה ממטבילה[עג], כדין קרן שמשתמש בה ומשליכה, דלא הוי כלי היכא שמשתמש בו רק פעם אחת [כדמבואר בתוספתא כלים (ב"מ פ"ו ה"א) והביאו הרמב"ם (כלים פ"ה ה"ז) להלכה] וכהנהו דסברי שדין טבילת כלים תלוי בקבלת טומאה, ויש רבים החולקים ומחייבים.

והיכא שאין רצונו לטבול התבנית, יש אומרים שמועיל לפושטה לטס חלק, ולחזור אחר כך ולהרים את צדדיה ולסוגרה, שבזה הוא נחשב שהיה גמר הכלי ביד ישראל, כדמבואר במתניתין כלים (פכ"ו מ"ב) בכים של שנצות [עור] שנפשט טהור, וכדפירש החזון איש (כלים סי' ל אות ג) שכיון שבטל כל צורתו ממנו, אף שהדיוט יכול להחזירו, מכל מקום הוא מועיל כיון שאינו עומד להחזיר, ועוד שאין צורת כלי עליו. ולטעם שני שם, שמהני מטעם שאין צורת כלי עליו, הוא הדין הכא יהני מה שיפשוט צדדי התבנית, אף שאחר כך הוא מחזירם, ונחשב כנעשה הכלי ביד ישראל. וכן היא דעת מו"ר הגריש"א זצוק"ל שמועיל לבטל התבנית באופן זה ולבטלה מחיוב טבילה. הן אמנם שיש שדנו, שקימוט בעלמא של דפנות הכלי אין בהם לבטל שם כלי ממנה, ויש למעוך אותה לגמרי ורק אחר כך להחזירה למצבה הראשון, שרק באופן זה הוא מועיל.

ונידון זה הוא אף ברשת של מנגל חד פעמי, שדינה כתבנית חד פעמית לגבי טבילה, ואמנם אף שיש

ע. משנה הלכות (שם).

עא. ונראה שאף אם משתמשים בה במשך זמן, כגון שאופים בה עוגה ופורסים אותה פרוסות פרוסות, או שיש בה תבשיל שמחממים אותו מידי פעם, אינו נחשב כשימוש רב פעמי דהכל שימוש אחד וחשיב שימוש חד פעמי.

עב. ע"ע במחזה אליהו (ח"ב סי' ד).

עג. כ"ה דעת מו"ר הגרשז"א והגרש"ו זצוק"ל וכ"כ בחלקת יעקב (או"ח סי' קנב אות ב).

שהצריכו לטבול את כל הכלי, גם את החלק התחתון שמניחים בו הגחלים, כיון שהכל כלי אחד הוא, מכל מקום נראה שאין צריך טבילה אלא החלק העליון הנעשה לשימוש האוכלים, ולא החלק התחתון שאין בו שום שימוש לאוכל, אלא רק בשביל הדלקת הגחלים בתוכו.

כלי העשוי משני חלקים – כי שיש בו שני חלקים שכל אחד חולק שם לעצמו, כמו 'סלייסר' שיש בו סכין החותכת וקוצצת את המאכל, ויש בו גם כלי קיבול מפלסטיק, או מסחטת הדרים שיש את חלק המסחטה הסוחט, ומתחתיו יש את כלי הקיבול למיץ, או כלי קיבול מפלסטיק שהמשקה נשפך לתוכו, בכל אלו אין צריך לטבול אלא את חלק המתכת.

כלים שנמכרו לעכו"ם במכירת חמץ

נחלקו הפוסקים במי שמכר כליו לעכו"ם במכירת חמץ אם צריך להטבילם, הסמ"ע (בקונטרס תקנות להסמ"ע הו"ד בשו"ת טוב טעם ודעת ח"ב סי' כה) נקט לדינא להצריכו טבילה, וכ"ה בחכמת אדם (כלל עג ס"ג) ובשו"ת שיבת ציון (סי' יא) משמיה דנודע ביהודה (והו"ד בשו"ת חת"ס או"ח סי' קט ד"ה אמנם) עד. ומטעם זה הזהיר החתם סופר שלא לכתוב במכירת החמץ בסתמא שהוא מוכר 'כל מה שבחדר' או 'כל הכלים שבארון', כי אפשר שיהיה באותם המקומות כלים הטעונים טבילה, אלא יכתוב רק 'החמץ הבלוע בכלים' וכיו"ב. ומאידך יש אומרים שהכלים הנמכרים לעכו"ם אינם צריכים טבילה אחר הפסח עה.

ובטעם הפטור אפשר לבאר, שהוא משום שאין עושה המכירה אלא כדי שלא לעבור איסור, ואחר הפסח הדבר חוזר אליו, דמשום הא אינו נחשב ששמו של הגוי עליו, וכעין מה שכתבו התוספות (ע"ז עה: ד"ה אי) שאף אם אומן קונה בשבח כלי מכל מקום אין בו לחייב טבילה כיון דלא הוי דוגמת מעשה מדין, ואין שם העכו"ם עליו עו.

עד. וכ"ה בשבט סופר (או"ח סי' סה) בגר"א בתוספת מעשה רב (הלכות פסח אות מז) וכ"ה משמיה דהחזון איש (בארחות רבינו ח"ב עמ' יב אות טז) וכ"כ באור לציון (ח"ב פט"ז) וכן היא דעת מו"ר מרן הגריש"א זצוק"ל.

עה. כ"ה דעת השואל ומשיב (שתיתאה סי' נא) וערוך השלחן (ביו"ד סעיף נב) וכ"ה דעת הגרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה (סי' קכג) שאינם צריכים טבילה, וחזר בו ממה שכתב בטוב טעם ודעת (שם).

עו. כ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ד סי' לח) וכ"ה דעת מו"ר מרן הגרש"ו זצוק"ל.

או משום שאין הגוי נחשב אלא כסוחר וכסרסור הקונה ומוכר שאין דעתו להשתמש בכלים לצורך סעודה בפועל, והרי הם ככלי סחורה הפטורים מטבילה[עז]. ובקובץ שיטות קמאי (ע"ז שם) איתא עוד טעם להא דאין כלים הנמכרים לעכו"ם בפסח טעונים טבילה, ומשום שהוו ככלי של גוי שלקחו ישראל וטבלו, ושוב מכרו הישראל לגוי וחזר הגוי ומכרו לישראל, דבכהאי גוונא אין הכלי טעון טבילה, וכגר שטבל לגירותו שאין שייך להטבילו שוב לגירות, הוא הדין נמי בכלי שכבר הוטבל על ידי ישראל שאינו חוזר לחסרונו אצל העכו"ם, אכן דבר חידוש הוא ולא נקטינן כן להלכה, ויש אם כן לכתוב במכירה שאינו מוכר הכלי אלא רק החמץ שבו, ואם מכר הכלי יטבילנו אחר הפסח בלא ברכה.

כשרות המקוה

יש להקפיד שהמקוה שטובלים בו הכלים יהיה תחת השגחה ופיקוח, ובפרט מקוה כלים הנמצא בחנויות שהוא נצרך לכשרות מרב מוסמך המומחה בענייני מקוואות, כי הרבה פרטי דינים יש בזה, כמו ברשת הנמצאת בתוך המקוה שצריך שיהא בה נקב כשפופרת הנוד במקום אחד[עח].

במקום ספק טבילה

היכא שיש ספק בחיוב הטבילה, כתב הש"ך (שם סק"ה) מתשובת רש"י (הו"ד באיסור והיתר כלל נח דין פב) שטוב שיטביל אותו הכלי עם כלים אחרים החייבים, ויברך על הודאי ויכלול עמו את הספקות. ובאופן זה יכול לברך על טבילת 'כלים', אף שאין לו אלא כלי אחד המחויב בוודאי, כיון שיש לסמוך לו הנהו שיטות שאף בטבילת כלי אחד מברך בנוסח על טבילת 'כלים'[עט].

סדר הקדימה בטבילה

הבא לטבול כלי מתכות וזכוכית, יקדים טבילת כלי המתכת שחיובו מן התורה, לטבילת כלי הזכוכית שאין חיובו אלא מדרבנן, וכדעת הסוברים כן בשאר קדימת מצוות, שמצוה דאורייתא

עז. כ"ה בשו"ת בית אבי (ח"ב סי' פב אות יג) וכ"ה דעת מו"ר מרן הגריש"א זצוק"ל (קובץ תשובות ח"א סי' נ).

עח. כמבואר בשו"ע (סי' רא סעיף נב) וע"ע בשבט הלוי (ח"ט סי' קח).

עט. ע"ע בפמ"ג (סי' רכג משב"ז סק"ו) ובשו"ת משפטי צדק (סי' סח).

קודמת לשל דרבנן[פ]. מלבד מה שיש להקדימו מחמת הברכה, כמו שמקדימים ברכת החשוב יותר לשאינו חשוב [כמבואר בשו"ע (או"ח סי' ריא ס"א)]. ויש מי שכתב, שהיכא ששניהם עשויים מאותו החומר וחיובם שווה, יש להקדים בזה הכלי הגדול לכלי הקטן, כדמצינו בברכת האוכלים (שו"ע סי' קסח ס"ב) להקדים הגדול אל הקטן. אך יש לדון בו, כי כל זה אינו שייך לגבי ברכת המצוות, כי מצוות הכלי הגדול אינה גדולה יותר ממצוות הכלי הקטן, שלא כברכת הנהנין שיש חשיבות גדולה יותר לפת גדולה וכיו"ב, ואם כן יש משמעות בזה להקדמת הברכה. ולא דמי כלל ללולב גדול וקטן, שיש לברך על הגדול, דהתם יש בו בלולב גדול הידור טפי, וממילא החפצא של המצוה גדולה יותר, מה שאין שייך בטבילת שני כלים.

המביא כלים לטבילה והוא עצמו גם כן טובל לטבילת עזרא וכיו"ב, לכאורה יש לו להקדים טבילת עצמו לטבילת הכלים. אכן הוא רק לדעת הרדב"ז (שו"ת ח"ח סי' סא) דס"ל שיש להקדים דבר מצוה לדבר הרשות, אך לדעת השאגת אריה (סי' כב וסוף סי' כח) וישועות יעקב (סי' כה סק"א) דס"ל שאין דין קדימה אלא בשני מצוות ולא בדבר הרשות, לדבריהם יוכל להקדים לטבול מה שירצה.

כמה מילי דרוש בפרשת טבילת כלים

החפץ חיים ביאר המקראות שבפרשת טבילת כלים, במאי דכתיב (במדבר לא כב-כג) 'אך את הזהב וכו' כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים' וברש"י כתב 'ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו, וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה, אך המתכת יהיה כמות שהוא'.

וכמו שכל כלי הכשרו הוא כפי מה שהוא תשמישו, בליבון בהגעלה ובכל כיוצא בו, עד שלא יהא נשאר

פ. כ"ה בפני יהושע (ברכות נא.) בנודע ביהודה (או"ח סי' לט) בצל"ח (ברכות כ:) ובהגהות רעק"א (רס סעיף ז) וכן נראה מדברי המשנה ברורה (סי' תרעב סק"א). והוא דלא כמש"כ בשאגת אריה (סי' כב) שאין דין קדימה במצוות למצוה דאורייתא על מצוה דרבנן.

בכלי שום לכלוך או חלודה, כך גם האדם הבא להכשיר את עצמו ולהתנקות מכל איסור בעין, יש לו להסיר תחילה החלודה, שהוא סור מרע ועזיבת החטא, בחרטה על העבר וקבלה על העתיד, ורק אז תועיל לו התשובה, וצריכה התשובה להיות תואמת להעמקת העבירה, שאם בערה בו אש היצר הרע חייבת גם שלהבת התשובה להתלהט בו כאש, בבחינת הבלא מפיק הבלא (שבת מא.). ועיקר ההכשרה היא על ידי התורה שנמשלה לאש, כדכתיב 'הלא כה דברי כאש נאם ה'' (ירמיה כג כט) ובמדרש (ויקרא רבה כה א) 'נכשל אדם בעבירה אחת ונתחייב מיתה לשמים, מה יעשה ויחיה, אם היה רגיל לקרות דף אחד יקרא שני דפים, או לשנות פרק פעם אחת ישנה פעמים, או ללמוד פרק אחד ילמוד שני פרקים' עכ"ד הח"ח.

ונראה דזהו גם הענין בהמשך דהאי קרא, שצריך להעביר במים שהנדה טובלת בהם, ענינו כי מלבד ההגעלה צריכים גם לטבילה כדי להעלות מטומאת עכו"ם לקדושת ישראל, שהתורה נמשלה למים כדדרשינן בגמרא ב"ק (פב.) לקרא ד'וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים' (שמות טו כג) שאין מים אלא תורה שנאמר 'הוי כל צמא לכו למים' (ישעיהו נה א) ודרשו חז"ל בתענית (ז.) 'אמר רב חנינא בר אידי, למה נמשלו דברי תורה למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים, לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה'. וכגמרא עירובין (נה.) 'רבא אמר לא בשמים היא (דברים ל יג) לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים, ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים'. הוי אומר, כי אם מבקש האדם לתקן ההליכה בדרכי העכו"ם, ולטהר עצמו על ידי העסק בקדושת לימוד התורה, צריך האדם לעסוק בתורה כהגעלה באש בחלק עמל התורה, וכטבילה במים בחלק הטהרה, שתהא דעתו שפלה עליו.

וכפי שהתבאר, שחיוב הטבלת הכלים הוא בכלי הסעודה, וכדברי הירושלמי שענינו להוציאו מטומאת נכרי ולהביאו לקדושת ישראל, כל זה יורה על גודל חובת האדם בקדושת שולחנו ואכילתו, וכדברי חז"ל (ברכות נה. ומנחות צז.) 'ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרווייהו, בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על אדם, ועכשיו שאין בית המקדש קיים שולחנו של אדם מכפר'. וכתבה התורה חיוב הטבילה בלשון 'אך במי נדה יתחטא', כי נדה ענינה ריחוק, וזוהי

המטרה לבטל הריחוק ולהתקרב לקב"ה, והוא נעשה על ידי טהרת הכלים שמשתמש בהם לאכילה, על ידי כשרות המאכלים עצמם, ועל ידי דברי התורה הנאמרים על שולחן אכילתו. והוא דווקא בכלי מתכות כדביאר הגרש"ר הירש זצ"ל, שהמתכת יבטא את השלטון הרוחני של החומר, כי בכלי מתכות מלבד מה שצר האדם בחומר הקיים, אף ניתן למוססו לעקמו ולשנות את תוארו והרכבתו מכל וכל, ולהעמידו בפנים חדשות כיש מאין על ידי התכתו והשבתו לנוזל, ויציקתו בתבנית חדשה לצור צורה חדשה שלא היתה מעולם, והיינו שלא רק צורת הכלי נשלטת על ידי האדם, אלא גם החומר שבו, והוא מעיד על שלטון הרוח שבאדם על החומר הגשמי העכור, וגודל הענין בקידוש האכילה והכנסתו בקדושת ישראל, לקדש אכילתו שתכפר על בעליה.

דינים העולים

א. גר שנתגייר אין טבילת גופו מועלת לכליו ומכל מקום עדיף להתחייב בברכה על ידי אחר.

ב. להלכה נקטינן שיש איסור השתמשות בכלי קודם טבילתו ואף באופן ארעי.

ג. היכא שיכול להטבילו ומשתמש בו בלא להטביל יש בו משום ביטול מצוות עשה.

ד. להלכה נקטינן שאין השימוש בכלי קודם טבילתו אוסר המאכל.

ה. שימוש בכלי קודם טבילתו אינו מפקיע חיוב הטבילה ממנו.

ו. אף שאין בו איסור מכל מקום ראוי שלא להשהות הכלי ולהטבילו מיד.

ז. לא יברך ברכת שהחיינו והטוב והמטיב על כלי חדש קודם שיטבלנו ויהיה ראוי לשימוש.

ח. מברכים על טבילת הכלים עובר לעשייתן.

ט. קיי"ל דמדאו' צריך שיעור ארבעים סאה בטבילת כלים וע"כ במקום ספק בזה יש לחזור ולהטביל.

י. כל כלי שהיה ברשות הגוי, ואף אם קנאו הגוי מיהודי שעשאו, וכן אם קנאו היהודי מיהודי שקנאו מן הגוי, הרי הוא חייב בטבילה.

יא. מפעל של עכו"ם אף אם הפועלים יהודים הכלים המיוצרים בו חייבים בטבילה.

יב. כלים מיצור ישראל לחברה שיש בה בעלי מניות עכו"ם או לסיטונאי עכו"ם חייבים בטבילה.

יג. מוביל עכו"ם אף שנושא באחריות הכלים אינו מחייב בטבילתם.

יד. כלי פס יצור של ישראל במפעל עכו"ם חייבים בטבילה.

טו. מתכת של ישראל שהעכו"ם עשה ממנה כלי, לדעת השו"ע אין צריך טבילה, ולדעת הרמ"א טובלו בלא ברכה, ובהוסיף העכו"ם משלו לרוב הפוסקים טובלו בברכה.

טז. כלי המסופק אם של עכו"ם הוא יטבלנו בלא ברכה והמחמיר לטבול כל כלי אף מהארץ אין מזניחין אותו.

יז. כלי שנקנה משותפות עכו"ם וישראל חייב בטבילה, אך ישראל השותף המשתמש בו כל שלא קנאו מן הגוי אינו צריך לטובלו.

יח. כלים הבאים מחו"ל חייבים טבילה בברכה. והמחמירים לטבול כלי המיוצר בארץ מחשש למניות עכו"ם יטבילוהו בלא ברכה.

יט. כלי שאינו מקבל טומאה חייב בטבילה ובלא ברכה.

כ. כלי שנקנה ממומר יש להטבילו בלא ברכה. וכן מומר החוזר בתשובה ראוי שיחמיר לטבול כליו [אף אותם שאין בהם גיעולי איסור].

כא. לכתחילה יש להגעיל כלי חדש מחשש שומן שעליו, ויש להקדים ההגעלה לטבילה ובדיעבד אינו מעכב.

כב. בכלי ישן שבלע איסור יש להקדים ההגעלה לטבילה, ואם טעה והקדים הטבילה יחזור אחר ההגעלה ויטבילנו בלא ברכה.

כג. יש להחמיר שלא לשלוח קטן להטביל כלים המחויבים בטבילה מן התורה.

כד. בכלים שחיובם מדרבנן מועילה טבילת הקטן.

כה. בגדול העומד על גביו מועילה טבילת הקטן.

כו. כלי הניתן במשלוח מנות כדאי שיזכה הנותן קודם לכן את הכלי למקבל ואז יוכל להטבילו בעבורו.

כז. אין חיוב טבילה בכלי עכו"ם אלא בכלי סעודה.

כח. סכין של שחיטה נחלקו בו השו"ע והרמ"א אם חייב טבילה.

כט. קולפן ירקות של גזר ומלפפון טובלו בברכה ושל תפו"א תלוי במחלוקת הפוסקים ויטבלנו בלא ברכה.

ל. להבי מיקסר טוב לטובלם ובלא ברכה.

לא. כלי זכוכית קיי"ל דאין חיובם אלא מדרבנן ומ"מ מטבילם בברכה.

לב. כלי שאר מתכות אף שלא הוזכרו בתורה חייבים בטבילה מדאורייתא.

לג. פשוטי כלי מתכות חייבים בטבילה.

לד. פשוטי כלי זכוכית חייבים בטבילה אף שאינם מקבלים טומאה.

לה. מגש מעץ ועליו משטח זכוכית כולו חייב בטבילה.

לו. כלי פורצלן יש להטבילם בלא ברכה.

לז. כלי פלסטיק התקבל בהם המנהג שאינם צריכים טבילה.

לח. כלי חרס ואבן פטורים מטבילה.

לט. כלים המעורבים מכמה חומרים הולכים בהם אחר הרוב.

מ. כלי אימייל המצויים כיום חייבים בטבילה בברכה.

מא. כלי המצופה טפלון חייב טבילה בברכה.

מב. כלי קרמיקה יטבילם עם כלים אחרים המחויבים.

מג. תבנית חד פעמית [של גוי] ראוי להחמיר ולהטבילה אף אם משתמש בה שימוש חד פעמי.

מד. תבנית עבה הראויה לכמה שימושים והוא אינו משתמש בה אלא באופן חד פעמי נחלקו בזה הפוסקים אם היא חייבת בטבילה.

מה. יכול לפשוט דפנות התבנית ולהחזירם כדי לפוטרה מטבילה, ויש שהצריכו למעוכה ולא די בקימוט בעלמא.

מו. רשת מנגל חד פעמי דינה כתבנית חד פעמית.

מז. כלי העשוי שני חלקים ממתכת ומפלסטיק אין צריך להטביל אלא את חלק המתכת שבו.

מח. כלי שמכרו לעכו"ם במכירת חמץ יטבילנו אחר הפסח בלא ברכה. וע"כ יש למכור החמץ שבכלי ולא את הכלי עצמו.

מט. במקום ספק יפטור ע"י כלי אחר המחויב ויכול לומר בנוסח על טבילת 'כלים'.

נ. יש להקדים טבילת כלי המחויב בטבילה מדאורייתא לכלי שאין חיובו אלא מדרבנן.

גדרי חיוב הלל
בליל הפסח
והלכותיהן

"השיר יהיה לכם
כליל התקדש חג"
[ישעיה ל כט]

גדרי חיוב הלל בליל הפסח והלכותיהן

מסתמא דגמרא בברכות נראה שחיוב הלל מדרבנן

בתוספות בברכות (כ: ד"ה בתפלה) וכן הוא בתוספות הרא"ש ובר"י החסיד (שם) דאין חיוב אמירת הלל אלא מדרבנן. ונראה מקור דבריהם מגמרא ברכות (יד.) 'בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא, בהלל ובמגילה מהו שיפסיק, אמרינן קל וחומר קריאת שמע דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא או דלמא פרסומי ניסא עדיף'. וכן פסק הרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ה) 'אף על פי שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים מברך עליה אק"ב וצונו כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב'. ושם (ה"ו) 'ולא הלל של חנוכה בלבד הוא שמדברי סופרים, אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים, בכל הימים שגומרין בהן את ההלל, ושמונה עשר יום בשנה מצוה לגמור בהן את ההלל'. ובמגיד משנה שם כתב משקור דבריו מגמרא ברכות הנ"ל.

בדעת בה"ג שמנאו במנין המצוות

ובספר המצוות (שרש ראשון) השיג הרמב"ם, על מה שמנה בה"ג במנין המצוות לשמונה עשר ימים שגומרים בהם את ההלל, ואף שביאר דטעמו משום שקריאת ההלל הוא שבח 'ששבח בו דוד עליו השלום את האל יתעלה שצוה בה משה', והיינו שהוא בא על פי ציוויו של משה, מכל מקום נקט הרמב"ם שאינו אלא מדרבנן, וכמו שכתב 'וכבר התבאר שכל מה שתקנו הנביאים ע"ה שעמדו אחר משה רבנו הוא גם כן מדרבנן'. וכן כתב נמי במנין המצוות הקצר.

וברמב"ן שם (ד"ה והפליאה) הקשה על תמיהת הרמב"ם, שתמה היאך מונים להלל ששיבח בו דוד כמצוה דאורייתא מפני שמשה רבינו ציוונו בה, והא הרמב"ם עצמו מנה בספר המצוות (מצוה ה) המצוה להתפלל לקב"ה,

שנאמר 'ועבדתם את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם', אף שבתלמוד אמרינן תדיר שתפילה אינה אלא מדרבנן, וכדמפורש בגמרא ברכות (לג.) שאנשי כנסת הגדולה תיקנוהו. וע"כ הביאור בזה, כי אף שנצטוו ישראל להתפלל אל הקב"ה ולבקש ממנו לבדו את משאלותם בעת צרכם, מכל מקום החיוב להתפלל בכל יום בוקר וערב זהו תקנת חכמים שתיקנום כנגד תמידים, ואף אז לא פירשו מטבע התפילה וכל אחד התפלל כפי צחות לשונו וחכמתו, עד עזרא ובית דינו שתקנו שמונה עשר ברכות שיהיו ערוכות בפי כל[א]. ואם כן למה יתפלא הרמב"ם, הא אף מצוות הלל כך היא, שעיקרו במה שנצטווה משה בסיני שיאמרו ישראל שירה במועדיהם, על מה שהוציאם ממצרים והבדילם לעבודתו, ובא דוד ותיקן להם את ההלל הזה כדי שישירו בו. וכן הוא נמי ברא"ה (ברכות יד) שהלל עיקרו מן התורה ורק נוסח ההלל מדרבנן, וכדין אבילות שעיקרו מן התורה ופרטי דיניו מדרבנן.

מלבד מה שדן שם, שאין ראיה שאותם המזמורים של הלל הם מדוד המע"ה, כי שמא למשה רבינו הם כתפילה למשה ואחד עשר מזמורים שעמו, וכגמרא פסחים (קיז.) דדנינן בהלל זה מי אמרו, דלדעת רבי אליעזר משה אמרו על צרתם עם פרעה, ולדברי חכמים הוא לא בא על צרה ידועה של פרעה, אבל הוא שירה לכל הפרקים והצרות ולגאולה העתידה. ובזה יישב לדברי בה"ג אמאי מנה ההלל בכלל המצוות דאורייתא.

דעת הרמב"ן לחלק בין הלל דר"ח לשאר ימים שגומרים בהם את ההלל

ואדרבה דקדק לישנא דגמרא (תענית כח:) 'הלל דראש חודש לאו דאורייתא', דמשמע שפיר שהוא דווקא בהלל דראש חודש, אך בימים שהיחיד גומר בהם את ההלל הוא

א. וכן הוא נמי לגבי ברכת המזון שציוויו מן התורה [כמבואר בגמרא ברכות (מח:)] ומשה תיקן ברכת הזן יהושע תיקן ברכת הארץ ושלמה תיקן ברכת בונה ירושלים, ונוסח אמירתו המתוקן תיקנו הנביאים.

דאורייתא. וכך היא מסקנת דבריו דמדאורייתא הוא, או מהלכה למשה מסיני, או שבכלל חיוב השמחה הוא דכתיב ׳וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות׳ וגו׳ כי עיקר השירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא דעבידא [אלא שמיעטו ראשי חדשים בגבולים מפני שאינו מקודש לחג ואינו טעון שירה].

וכן הוא בגמרא ערכין (יא.) דדרשינן מנין לעיקר שירה מן התורה, ורב מתנה דריש לה מהכא דכתיב תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב, איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוי אומר זה שירה. ואם כן בימים טובים דכתיב בהו שמחה ונתרבו בהם כל מיני שמחות אף השירה בכללם.

והא דאיתא בגמרא ברכות (יד.) שאין חיוב ההלל אלא מדרבנן, כתב הרמב״ן ליישב דלא איירי התם אלא על ימי החנוכה, ועל ימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל [ודומיא דמגילה דשנאוה שם עם ההלל] אך הלל של אכילת פסחים אכן מן התורה הוא וכדמוכח מפשטי השמועות שהוזכרו. אמנם במגילת אסתר שם כתב, דמסתימת לשון הגמרא ׳הלל דרבנן׳ משמע שבכל גוונא קריאת ההלל אינה אלא מדרבנן, ולא רק הלל של ראש חודש. ועוד מדקאמר שם בגמרא ׳או דלמא פרסומי ניסא עדיף׳, דהאי לישנא שייך יותר בהלל של רגלים שקוראים אותו זכר לגאולת מצרים, שלא כהלל של ראשי חדשים שהוא מנהג בעלמא כדאיתא בגמרא תענית (כח:).

שיטות הראשונים שאף הלל דר״ח מדאורייתא

בספר הפרדס (הו״ד בקובץ שיטות קמאי ברכות שם) נקט שחיוב אמירת הלל מדאורייתא הוא ובכללו אף הלל שאומרים בחנוכה, ומשום דמצוות ההלל היא לשבח ולהודות לקב״ה בימים אלו שנעשו ניסים לאבותינו. וכתב הרי״ף משמיה דמר שמואל בן חפני גאון שהוא מן התורה כדכתיב ׳והוא תהלתך׳. ויישב לגמרא ברכות (יד.) דהא דאיתא התם דהלל אינו אלא מדרבנן, היינו לגבי חיוב קריאת שמע שיש לה פרשה ידועה, חשבינן להלל כחיוב דרבנן, אף שוודאי חיובו נמי הוא מדאורייתא. וכן הוא ביראים השלם (סי׳ רסב) ובסמ״ק (מצוה

קמד). **ובזהר הרקיע** (עשין אות יט) כתב שהוא בכלל 'קדש הלולים לה'' שמשם נצטוינו להלל השם כשתגדל שמחתנו בריבוי הפירות וה''ה בכל יום שמחתנו' ואף לדבריו מדאורייתא הוא.

בפירוש הר''י פערלא על הרס''ג בספר המצוות (עשה נט) הביא למש''כ הר''ד הבבלי ז''ל שחיוב ההלל בכל המועדות מדאורייתא הוא זכר ליציאת מצרים, ולדבריו הוא בא על הנס. אמנם הביא שם מסמ''ק (סי' קמו) שחילק בזה, דאכן עיקר מצות הלל להודות על הנס מדאורייתא היא, אך מהא דמדמי לה לברכת הגומל בארבעה הצריכים להודות, מוכח דאין זה אלא לאותן שאירע להם הנס כבברכת הגומל, אבל לדורות אצל אותם שלא היו בזמן הנס אינו אלא מדרבנן, ולדבריו הלל בא בתורת הודאה ודלא כר''ד הבבלי דסבר שהוא בא על הנס.

וכן הוא בשאלתות (פרשת וישלח שאילתא כו) שכתב 'דמחייבין דבית ישראל לאודויי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמתרחיש להו ניסא'. ובהעמק שאלה שם דקדק לשונו, דחיוב ההודאה מדאורייתא אינו אלא בשעה שאירע הנס ולא ביום ההוא בכל שנה, דזה אין לו עיקר מן התורה אלא מדרבנן. והיינו שפירש רש''י במגילה (יד.) אהא דאיתא התם 'ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה', ודרשינן לה התם בקל וחומר, ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן[ב]. וכתב רש''י 'מעבדות לחירות ביציאת מצרים אמרו שירה על הים'. ויש להבין, והרי אין מצוה לומר שירה בשביעי של פסח בכל שנה. אלא שכך הוא הקל וחומר, שכשם שמשה וישראל אמרו שירה באותה השעה, כך ודאי שבשעה שיצאו ממות לחיים אמרו שירה באותה שעה[ג].

ב. ואמנם בשו''ת חתם סופר (יו''ד סוף סי' רלג) כתב 'ואפשר קריאת הלל ומגילה הוה קל וחומר דאורייתא לומר שירה כמו שצוה בפסח לספר יציאת מצרים בפה הכי נמי ממות לחיים חייב לומר שירה בפה דווקא. ובזה הצדיק לדברי בה''ג שמנאם במנין המצוות. אלא שכתב שלא היה לו למנותו כמצוה בפני עצמה כיון שהיא כלולה בכלל סיפור יציאת מצרים

ג. ודלא כטורי אבן שפירש אמירת ההלל על שחיטת הפסח, דהא הלל דמצרים שקבעו לומר על

כתב הרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ו) 'ולא הלל של חנוכה בלבד הוא משדברי סופרים, אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים, בכל הימים שגומרין בהם את ההלל'. ובראב"ד שם השיג וכתב 'ויש בהם עשה מדברי קבלה השיר יהיה לכם'. וכתב ע"כ המגיד משנה 'ובאמת שבפרק ערבי פסחים אמרו שנביאים תקנו הלל על כל צרה שנגאלין ממנה, אבל לאמרו בימים קבועים מדבריהם הוא, ואף על פי שהביאו בערכין אותו פסוק אינו אלא לסמך ולדמיון, זה דעת רבנו הוא הנראה'.

והגרי"ז (הלכות חנוכה) פירש זאת עפ"י דברי רב האי גאון (הו"ד בר"ן פסחים קיז:) שכתב, שהטעם שאין מברכים על הלל של ליל הפסח, הוא משום שאין קוראים אותו בתורת 'קריאה' אלא אומרים אותו בתורת 'שירה'. וביאר, ששני דינים יש אם כן בהלל, הלל של ליל הפסח הבא בתורת שירה, שלא נתקנה בו ברכה, והלל הנאמר בי"ח ימים שגומרים בהם את ההלל, שדינו הוא דין קריאה ונתקנה עליו ברכה, כמו על כל מצוה שהיא מדברי סופרים. ולפי זה כל עיקר קרא 'השיר יהיה לכם' אינו אלא על הלל הנאמר מדין 'שירה', והוא אמנם מדברי קבלה, והרמב"ם איירי בי"ח ימים שגומרים בהם את ההלל שלא הוזכרו בפסוק זה, וכל עיקר מצוותם אינה אלא מדרבנן.

ולפי זה ניחא, המבואר בגמרא פסחים (קיז.) שתקנו לומר הלל על כל פרק וצרה, וברש"י ורשב"ם שם דהאי צרה היינו חנוכה, דנמצא לפי זה שאמירת ההלל בחנוכה אף היא מדין שירה, וכן הוא נמי במסכת סופרים (פ"כ ה"ט) דהלל דחנוכה כהלל דלילי פסחים לאומרו בנעימה [אלא שלהגרי"ז עדיין צ"ב דהא אין שייך תורת שירה

שחיטת הפסח בכל שנה כמו במצרים, אינו אלא מפרטי מצוות הפסח, ומי שאין לו פסח אף הלל לית ליה, והכי נמי בזמן הזה ההלל בהגדה אינו אלא מדרבנן. וביאר בזה להא דאיתא בגמרא מגילה (ז.) ששלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות, ולא קבעוה עד שמצאו לו רמז מן התורה, ומהא דלא קבעוה מקל וחומר, ע"כ דכל מה שנאמרה לקרות מרוח הקודש, אינו אלא לאותה השנה, ונתחדש על ידי נביאים שביניהם מקל וחומר לקרותה בכל ישראל, אך חיוב קריאתה לדורות אינו אלא מדרבנן [ואינו נחשב כהוספה של נביאים על חיוב תורה כיון שיש לה עיקר מן התורה].

אלא בשעת הנס ולא לדורות, ושוב תקשי מאי שירה שייך בהלל דחנוכה לדורות].

ולדברי הגרי"ז ע"כ צ"ל, דהא דשייכא האידנא עניין השירה בהלל דלילי פסחים, הוא על פי מה שכתב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ו) דבכל דור ודור חייב אדם 'להראות' את עצמו כאילו יצא ממצרים, וכיון שכן בכל שנה חשיב כשעת ההצלה והגאולה, ושייך שפיר לאומרו בתורת שירה ככל הלל הנאמר בעת הצרה בתורת שירה.

טעם אמירת ההלל בזמן שחיטת הפסח

במתניתין פסחים (סד.) תנן 'הפסח נשחט בשלש כתות שנאמר (שמות יב ו) ושחטו אתו כל עדת ישראל, קהל עדה וישראל. נכנסה כת ראשונה וכו'. קראו את ההלל, אם גמרו שנו ואם שנו שלשו, אף על פי שלא שלשו מימיהם, ר' יהודה אומר מימיהם של כת שלישית לא הגיעו לאהבתי כי ישמע ה' מפני שעמה מועטין'.

ויש להבין, מהו יסוד אמירת ההלל בזמן שחיטת קרבן הפסח, והא התבאר בגמרא (פסחים קיז.) 'אמר רב יהודה אמר שמואל שיר שבתורה משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים, והלל זה מי אמרו, נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן'. וברשב"ם שם (קטז: ד"ה על) התבאר דהאי 'על כל פרק ופרק' היינו על כל רגל ורגל, ו'על כל צרה וצרה' היינו לישנא מעליא שאם ח"ו תהא צרה עליהן ויושעו ממנה אומרים אותה על גאולתה וכגון חנוכה. ומעתה, כיון דזמן שחיטת הפסח אינו עת הרגל, ואף אינו זמן של צרה, יש לבאר מאיזה טעם יש בו חיוב אמירת הלל.

לשיטת רש"י הוא משום דבר חידוש שבו כבשאר רגלים

במתניתין (פסחים צה.) שנו 'מה בין פסח הראשון לשני, הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא, והשני חמץ ומצה עמו בבית, הראשון טעון הלל באכילתו, והשני אינו טעון הלל באכילתו, זה וזה טעונין הלל בעשייתן, ונאכלין צלי על מצה ומרורים, ודוחין את השבת'.

ובגמרא שם (צה:) ׳מנא הני מילי אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אמר קרא (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, לילה המקודש לחג טעון הלל, לילה שאין מקודש לחג אין טעון הלל׳. ופירש רש״י שם ׳השיר יהיה לכם ביום שתגאלו מן הגלות, כליל התקדש חג כמו שאתם נוהגים לשורר בליל התקדש חג, ואין לך לילי חג להטעין שירה חוץ מלילי פסחים על אכילתו. לילה המקודש לחג כגון פסח ראשון, שאין מקודש לחג כגון ליל אכילת פסח שני שאינו יום טוב׳. ואף מדקדוק קושיית הגמרא חזינן, דלא מקשינן מנא הני מילי למקור אמירת ההלל בזמן שחיטת הפסח, אלא רק לחילוק פסח ראשון שאומרים בו הלל בעת אכילתו, מפסח שני שאין אומרים בו הלל באכילתו אלא רק בעשייתו, דאכן סיבת חיוב אמירת ההלל בעת עשיית הפסח דבר פשוט הוא.

עוד שם בגמרא מקשינן מאי טעמא זה וזה [פסח ראשון ושני] טעונין הלל בעשייתן, ומתרצינן ׳איבעית אימא לילה קא ממעט יום לא קא ממעט. ואיבעית אימא אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולביהן ואין אומרים הלל׳. וברש״י שם כתב בביאור איבעית אימא קמא ׳לילה דפסח שני מיעט אבל יום שהוא זמן עשייתו לא מיעט, והרי הוא כפסח ראשון שטעון הלל בשעת שחיטתו כדאמרן בתמיד נשחט (לעיל סד.) ולקמן (קיז.) אמרינן נביאים שביניהן תקנו להם שיהו אומרים על כל פרק ופרק וכל דבר חידוש׳. ובביאור אידך איבעית אימא כתב רש״י ׳דכיון דדבר מצוה הוא טעון הלל׳. והתבאר אם כן בדברי רש״י, שיסוד אמירת ההלל בעת שחיטת ואכילת קרבן הפסח, הוא מתקנת הנביאים לומר ההלל על כל רגל ורגל, כי טעם אמירת ההלל בכל רגל ורגל, הוא מחמת שיש בו ׳דבר חידוש׳ בחידוש הבריאה שבכל יום טוב, ואם כן אף אכילת הפסח ושחיטתו דבר חידוש הם להצריך בהם אמירת ההלל.

נמצא לדברי רש״י שטעם אמירת ההלל הוא משום ׳דבר חידוש׳, והאי מיעוטא דדווקא לילה המקודש לחג בעי הלל, אינו ממעט אלא לילה ולא יום, טעם החילוק דפסח שני אינו טעון הלל באכילתו

כי אם בעשייתו, היינו משום דאכילת הפסח חשיבא כדבר חידוש מהא גופא שזמן זה מקודש לחג. ואכן אף לאידך איבעית אימא יש לבאר על זו הדרך, דטעם אמירת ההלל הוא מפני שהוא ׳דבר מצוה׳, ודאי דאין אמירת ההלל על כל דבר מצוה אלא באותו שיש בו חידוש, אלא דלהאי תירוצא אין החידוש בעצם שחיטת הפסח אלא בדבר מצוה שבזה. ומעתה לשיטת רש״י, אמירת ההלל בלילי הפסח היא מאותו גדר שאומרים ההלל בשאר רגלים, ומשום דבר חידוש שבו.

והוא שלא כהמבואר בחידושי מרן הגרי״ז (הלכות חנוכה) שהביא לבאר בדעת רב האי גאון, דהלל דלילי הפסח דילפינן ליה מקרא ד׳השיר יהיה לכם כליל התקדש חג׳, אינו כדין אמירת ההלל שבשאר הרגלים, דבכל הרגלים דינו מדין ׳קריאה׳, שלא כבליל הפסח שדינו מדין ׳שירה׳, וכלשון קרא ׳השיר יהיה לכם׳.

ולדברי רש״י היה מקום לדון, מה מקום להאי דינא דמתניתין (סד.) שאם רבו הפסחים וגמרו לקרוא את ההלל קודם גמר עשיית הפסחים, שהיו שונים ומשלשים לקרותו עד גמר שחיטתו, דהתינח אי כהגרי״ז שענינו שיר על הקרבן, דשפיר כל היכא דעדיין נשחט הקרבן בעינן לשיר, אך לדברי רש״י שדינו בהגדה וקריאה כבכל השנה, מה ענין לשנות ולשלש בו כל שלא נגמרה שחיטת הפסח. וע״כ צריך לומר בדעת רש״י, דאחר שיש דין אמירת הלל בעת שחיטת הפסח מדיני ההלל, שפיר יש בו נמי קיום דין שירה על הקרבן, ומדיני הקרבן הוא שצריך לשנות ולשלש בו.

ובזה יבוארו נמי דברי התוספתא (הו״ד בתוספות שם ד״ה קראו) ׳ישראל שוחטין את פסחיהן ולוים קוראים את ההלל׳ דכיון שיש בו קיום שיר על הקרבן היו הלוים קוראים את ההלל. ומהאי טעמא נמי תקעו בהאי שעתא מגדר שיר על הקרבן. ומטעם המבואר דדין אמירת ההלל בהאי שעתא כבר קבעו כשיר על הקרבן.

לדעת הר״ן ההלל בא על מצוות קרבן פסח

ובאופן אחר יש מקום לבאר על פי דברי הר״ן (פסחים קיז:) שהקשה מהא דתניא במסכת סופרים

(פ״כ ה״ט) ׳ר״ש בן יהוצדק אומר שמונה עשר יום ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל ואלו הן שמונת ימי חנוכה ויום טוב של עצרת וחג הסוכות ויום שמיני עצרת ויום טוב הראשון של פסח ולילו׳ על הא דשנו בגמרא ערכין (י:) להא דרבי שמעון בן יהוצדק דאמר שבשמונה עשר ימים היחיד גומר את ההלל, ולא קתני התם לילה הראשון של פסח. ותירץ, דבגמרא ערכין לא שנו אלא להלל הבא מחיובי הרגל והזמן, ועל כן לא שנו התם להלל דליל הפסח שלא בא אלא על עשיית מצוה, וכשם שלא מנו התם להלל הנאמר בעת שחיטת הפסח. וחזינן מדבריו, דלא ס״ל כרש״י דגדר הלל דליל הפסח כדין הלל דכל השנה, אלא גדר ההלל של ליל הפסח אף הוא בכלל מצוות ההלל של קרבן הפסח, והוא שייך אף בזמן הזה כיון דמצוות אכילת המצה במקומה קיימת.

בדעת התוספות שההלל בא משום הנס

אכן התוספות בסוכה (לח. ד״ה מי) כתבו, שאף שנשים פטורות מאמירת ההלל ברגלים, ומשום שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום הן חייבות בהלל של ליל הפסח[ד], כיון שהוא בא על הנס ואף הן היו באותו הנס. ומבואר לכאורה בדבריהם שלא כדברי הר״ן, שאין ההלל דליל הפסח בא על מצוות האכילה אלא על הנס. אמנם יתכן שאין דבריהם אלא בזמן הזה, אך בזמן המקדש אף התוספות מודו שהיה ההלל בא על מצוות אכילת הפסח. ובהא דמדמינן בגמרא (פסחים צה.) להלל הבא על אכילת הפסח עם הלל הבא על שחיטתו, צריך לומר בדעת התוספות דס״ל דאכן אף הלל הבא על שחיטת הפסח הוא משום הנס

אי מברכים עליו קודם אמירתו

ושם בר״ן כתב עוד, שמהא דמברכים בליל הפסח אחר קריאת ההלל ברכת ׳יהללוך׳, משמע שמברכים אף לפניו אקב״ו לגמור את ההלל, וכדרך שמברכים בכל הימים שגומרים בהם את ההלל, שאי אפשר שיברכו לאחריו ולא לפניו, וכדשנינו בגמרא (נדה נא:) שכל הטעון

ד. דהא מבואר בגמרא פסחים (קח.) שהן מחויבות בארבע כוסות ומסתמא לא תיקנו ארבע כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה.

ברכה לאחריו טעון ברכה נמי לפניו. והוא שלא כדעת הטור שהביא דעת הראשונים, שאין מברכים קודם ההלל של ליל הפסח, כיון שמפסיקים בו בסעודה ואין אומרים את כולו בפעם אחת, ועל כן יש לצאת בברכה הנאמרת בבית הכנסת באמירת ההלל בתפילת ערבית, ולפטור בה הברכה באמירת ההלל אחר כך בעת האכילה. אכן הר"ן ס"ל, דכיון שכך היא צורת אמירתו ויש טעם לחלקו, משום הכי לא הוה הפסק, דהפסק הבא מחמת המצוה אינו מבטל המצוה[ה], ומברכים עליו קודם אמירתו כשאר אמירת הלל[ו].

בדברי רב האי שאין מברכים עליו כיון שהוא בא בתורת 'שירה'

אכן הר"ן הביא שם (ד"ה אבל) למה שכתב רב האי גאון בתשובה, שאין מברכים על הלל שבלילי פסחים 'לגמור את ההלל' כיון שאין אנו קוראים אותו בתורת 'קריאה' אלא בתורת 'שירה'[ז], וכדשנו במתניתין פסחים (קטז:) 'לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל' וכו'. ובדברי הראשונים שם מצינו שני ביאורים, אמאי ליכא ברכה על ההלל הבא בתורת 'שירה', יש שפירשו שאין שייך ברכה אלא על עשיית מצוה וכיו"ב, אך כיון שברכה ושירה מעניין אחד הם[ח], אין שייך לברך על השירה כשם שאין מברכים על הברכה, וכשם שלא מצינו ברכת המצוות על ברכת המזון או על התפילה. ולדבריהם אכן ברכת 'יהללוך' הנאמרת אחר ההלל, אף היא אינה באה על ההלל[ט], דהא ליכא ברכה על שירה לא לפניה ולא לאחריה, ואינה באה אלא כברכה על

ה. וכדמצינו לגבי תקיעות דמיושב ודמעומד, שברכה אחת לשניהם ואסור להפסיק ביניהם, ואעפ"כ אומר תפילה ואשרי כיון דסדרו של יום אינו הפסק.

ו. ולא ניחא ליה שיהיו יוצאים בברכה שעל אמירת ההלל שבבית הכנסת דהפסק גדול הוא עם אמירת ההלל שבביתו בלילה.

ז. והיינו שאינו בא בתורת מצוות אמירה אלא כביטוי לשבח והודאה.

ח. והוא על דרך דברי הריטב"א (פסחים ז: ד"ה והילכתא) שהביא מר"ת 'שהברכות הללו אינן באות על מצוה זו לגמרי הנעשית עכשיו אלא מודה ומשבח להקב"ה שצונו לעשות מצוה זו כשתבא לידו ותיקנוה כאן להודיע שזאת המצוה נעשית לשם יוצרנו'.

ט. ותתיישב בזה דעת רב האי גאון עם מה שהביא הר"ן דאיכא טעם לברכה מכללא דכל שמברכים עליו לאחריו מברכים עליו אף לפניו.

הכוס'. ויש שפירשו בדעת רב האי גאון, שהטעם שאין אומרים ברכה על 'שירה', הוא משום שההלל בליל הסדר בא כחלק ממצוות ההגדה, ושניהם באים על סיפור יציאת מצרים, וכיון שאינו אלא חלק מן המצווה אין מברכים עליו [ויתבארו דבריהם להלן].

ובשו"ת הר"י מיגאש (סי' מד) כתב 'וששאלת למה אין מברכים בלילי הפסח על ההלל, דבר זה אין לו טעם אלא שכך תקנו חז"ל, ונראין הדברים שאין מברכין על ההלל אלא ביום, משום דמצוה הוא לקראו ביום כמו שהיו עושים במקדש, שהיו ישראל קורין את ההלל על קרבנותיהן, אבל בלילי פסחים קריאת ההלל לאו מצוה היא, שהרי לא היו עושים קרבנותיהם בלילה, אלא כעין שמחת בעלים היא ונתינת שבח והודאה לפני המקום ואין מקום לברכה'. ומקור דבריו ממתניתין (פסחים צה.) ומגמרא (שם) דאיכא הלל בעשיית הפסח ואיכא הלל באכילתו [ואכן בפסח שני ליכא הלל אלא בעשייתו].

ואפשר לפרש דבריו על דרך מש"כ רב האי גאון שענין ההלל משום 'שירה' הוא, דמשום הכי אין אומרים עליו ברכה, למבואר דאין שייך לברך על ברכה. והוא מדוקדק קצת בדבריו במה שכתב שהוא 'כעין שמחת בעלים', והיינו שענינו בהילול וקילוס על הניסים. או שכוונתו לומר בזה דמשום כך מישך שייכא לסיפור יציאת מצרים[יא].

בדברי בה"ג דחיוב הלל מדין שירה אינו אלא לאותם שנגאלו

בחידושי הגרי"ז על התורה (מפי השמועה אות קמד) כתב בדעת רב האי גאון, והוא כבר בדברי הבה"ג (סוף הלכות לולב הו"ד ברבינו ירוחם נתיב יא) שאמירת הלל מדין שירה אינה שייכת אלא באותם שהם עצמם נגאלו מהצרה, אך אין שייך לומר

י. ואכן הוא טעם לדידן דמברכים ברכת 'יהללוך' אחר אמירת ההלל בבית הכנסת, ואף על פי כן חוזרים ומברכים אותה אחר אמירת ההלל בסדר, והוא משום דברכת יהללוך שבסדר לא באה בתורת ברכה אחרונה אלא מדין ברכה על הכוס.

יא. ולביאורים אלו שפיר זמן אמירת ההלל בכל הלילה ואינו אלא מעלה לאומרו קודם חצות וכדיבואר להלן.

שירה על גאולת האחר. כי רק הלל הבא בתורת אמירה שיש בו קיום מצוות אמירה, שייכת בו תקנת אמירה אף לדורות, אך הלל הבא כביטוי להודאה אינו שייך אלא באותו שניצל מן הצרה ומבקש לשיר ולהודות.

ואכן לדבריו, אמירת ההלל בזמן הזה שאינה באה כזכר לאמירת ההלל בהאי שעתא שנגאלו אלא כשירה על השתא, ענינה כמו שכתב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ו) 'בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר ואותנו הוציא משם וגו' ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה וזכרת כי עבד היית כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית'. ומאחר דצריך האדם להראות את עצמו כאילו יצא 'עתה' ממצרים, ממילא הוא בכלל אמירת הלל אף בתורת שירה, וכמדוקדק לשון 'לפיכך אנחנו חייבים להודות' ו'שעשה לנו' וכו' 'ונאמר לפניו שירה חדשה' [יב].

אמנם בדברי בה"ג עצמו עדיין יש לדון, דכתב שם דהא דקאמרינן דבהנהו שמונה עשר יום בשנה 'יחיד' גומר בהם את ההלל 'לאו יחיד ממש קאמרינן אלא כל היכא דלא כניפין כולהון ישראל יחיד קארי להון, והאי דקא מפיק להון בלשון יחיד משום דכד כניפין כולהון ישראל ובעי למימר הלל כל יומא על כל צרה שנגאלין ממנה אמרי'. ומבואר אם כן בדבריו, דענין ההלל אינו רק ענין באותם שנגאלו, אלא דין הוא בזמן שכניפי כולהו ישראל, שאז הוא זמן הראוי לאמירת שירה, וצריך עיון אי שייכת עתה מציאות זו דכניפי כל ישראל בעת אמירת ההלל [יג].

יב. והוא שייך שפיר בהרגשה לפי מה שמצינו בכמה מקומות בחז"ל בתנחומא ובעוד מדרשים שאכן שעבוד מצרים לא תם דהא לא היו בה ישראל אלא מאתיים ועשר שנים, והוא נשאר קיים עד לימות המשיח, אלא שבפועל אין שייך להחזירו מחמת זכויות כלל ישראל, ונמצא אם כן שאכן עתה יצאנו ממצרים.

יג. ואמנם אין בו להקשות כלל על דברי בה"ג מגדר אמירת ההלל, דאין לו הכרח לסבור דאמירת ההלל היא מדין שירה, ואפשר שפיר דגדר אמירתו כמו שפירשו שאר ראשונים.

ביאור סוגיא דערכין לדברי בה"ג

בגמרא ערכין (י:) התבאר דבעינן כמה תנאים לאמירת ההלל, האחד שיהא בהנהו ימים חלוקת קרבנות, דמהאי טעמא אומרים אותו בכל יום מימי החג כיון שפרי החג מתמעטים והולכים, ואין אומרים אותו בכל ימי הפסח אלא רק ביום הראשון. השני שיהא אותו היום קרוי 'מועד', דמהאי טעמא אין אומרים אותו בשבת, אף שהיא חלוקה בקרבנותיה. והשלישי שיהא אותו היום מקודש בעשיית מלאכה, דמהאי טעמא אין אומרים אותו בראש חודש אף שנקרא מועד, ומשום שלא נתקדש באיסור עשיית מלאכה.

והקשו שם בגמרא, אם כן אמאי שנה רבי יוחנן לשמונת ימי החנוכה בכלל הימים שאומרים בהם הלל, והא ימי החנוכה אין בהם שום מעלה לאמירת הלל, דהא אינם חלוקים בקרבנותיהם ואינם קרויים מועד ולא נתקדשו בעשיית מלאכה. ותירצו שהטעם שאומרים בהם הלל הוא מפני הנס שאירע באותם הימים. והקשו, אם כן ימי הפורים שאף בהם היה נס, מדוע אין אומרים בהם הלל. ותירץ רבי יצחק שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ.

ולכאורה קשה מהא לדברי בה"ג שכתב, שאין אומרים הלל אלא אותם שהיו באותו הזמן וניצלו מאותה הצרה, דהא בימי החנוכה אומרים הלל אף שכל הנהו שאומרים אותו לא היו בעת ניצחון ישראל על יון, ואף בימי הפורים היו אומרים אותו לולא טעמא דנס שבחוצה לארץ הוא, אף שאיש מן האומרים לא היה בזמן נס המגילה.

ועל כרחך צריך לומר לדבריו, דגדר הנס שהיה באותו הזמן נותן קדושה על אותו היום, דמהאי טעמא אין צריך שתהא בו קדושה מחמת קרבנותיו או מחמת איסור מלאכה שבו. ומהאי טעמא שפיר יכולים לאומרו אף אותם שלא היו באותו הזמן, כיון שאין האמירה על הנס אלא על הקדושה הבאה לאותו היום מחמתו.

קושיא מהאי סוגיא לדברי הר"ן

אך עדיין צריך ביאור מהאי סוגיא לדברי הר"ן, מהא דפרכינן התם מהלל שאומרים אותו על נס יציאת מצרים, אף שהוא נס שהיה בחוצה

לארץ. ומתרצינן, שכיון שהיה קודם שנכנסו לארץ, שפיר אומרים עליו שירה אף שהיה בחוץ לארץ, דבהאי שעתא הוכשרו כל הארצות לאמירת שירה, ולא ממעטינן נס שהיה בחוצה לארץ מאמירת הלל, אלא מהאי שעתא שנכנסו לארץ ואילך.

ובטורי אבן (מגילה יד.) פירש דברי הגמרא, בהלל של ליל הפסח שהוא נאמר כשירה על נס יציאת מצרים, כיון שהלל שאומרים אותו ביום הראשון של פסח, הוא מדין יום טוב כבשאר רגלים ואינו שייך ליציאת מצרים. עכ"פ חזינן מסתימת דברי הגמרא, שטעם אמירת ההלל בליל הפסח הוא על הנס במה שניצלו מן הצרה, ולא משום מצוה כמו שפירש הר"ן, שאם לא כן מאי מדמינן אמירת הלל דליל הפסח להלל דחנוכה ופורים.

התינח למבואר דחובת אמירת ההלל הוא כחלק ממצוות סיפור יציאת מצרים, דחובת השבח וההודאה מכלל מצוות הסיפור היא, שפיר דכוונת הגמרא לומר שרק נס שהיה בארץ יש בכוחו לקדש את היום עד שיהיה מחויב בשירה מדין 'פרק' וזמן המחויב בהלל, אך נס שבחוצה לארץ אין בכוחו לקדש את היום לקובעו כ'פרק' המחויב באמירת הלל, ועלה מבואר בגמרא דנס יציאת מצרים אף שהיה בחוצה לארץ, מכל מקום כיון שהיה קודם כניסתם לארץ שפיר יש בו לקבוע חיוב אמירה לדורות. אך להר"ן שחיוב ההלל בליל הפסח הוא על עשיית המצוה, לכאורה אין לו שום שייכות לנס, ומה אם כן דמיון הגמרא לחיוב אמירת ההלל בחנוכה ופורים שהוא בא בהם על הנס.

ביאור דעת הראשונים שההלל הוא בכלל מצוות ההגדה וסיפור יציאת מצרים

בגמרא פסחים (לו. וקטו:) 'אמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה', וברש"י (לו. ד"ה שעונין) כתב 'שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה'. והנה בשלמא אמירת ההגדה שייכא שפיר לאכילת המצה, כיון שטעם אכילת המצה הוא משום יציאתם ממצרים והוא ענין סיפור ההגדה, אך מה ענין ההלל לאכילת המצה, שהוא בכלל הדברים הרבה שעונים על הלחם עוני.

והביאור הוא על פי מה שכתב הרמב"ם בספר המצוות (עשה קנז) 'שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחילת הלילה כפי צחות לשון המספר, וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים, בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס, ואיך לקח השם נקמתנו מהם ובהודות לו יתברך על מה שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב, כמו שאמרו כל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח'. והיינו שאין הענין בסיפור יציאת מצרים בעלמא, לספר מה היה שם ומהיכן יצאנו, אלא יש בו ענין הודאה ושבח. והוא נמי בדברי האבודרהם שכתב (בסדר ההגדה) שהמכוון בתכלית ההגדה הוא השבח וההודאה לקב"ה.

ונראה מקור הדברים מגמרא פסחים (קטז.) 'אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה, עבדא דמפיק ליה מריה לחירות, ויהיב ליה כספא ודהבא, מאי בעי למימר ליה, אמר ליה בעי לאודויי ולשבוחי, אמר ליה פטרתן מלומר מה נשתנה, פתח ואמר עבדים היינו'. ומאחר שענין סיפור יציאת מצרים הוא בשבח והודאה לקב"ה שהוציאנו משם, שפיר לדברי רב האי גאון שאין מברכים על ההלל, כיון שהוא חלק מסיפור יציאת מצרים[יד].

ואפשר שזו נמי כוונת דברי התוספות בסוכה (לח. ד"ה מי) במה שכתבו דהלל דפסח על הנס הוא בא, שאין כוונתם שמחמת כן הוא בכלל שאר אמירות ההלל שתיקנום על כל צרה וצרה, אלא ענינו בתורת הודאה על הנס, שמחמת כן הוא בא על סדר ההגדה שענינו בהודאה. ומה שכתבו בטעם חיוב הנשים בהלל דלילי פסחים, שהוא משום ש'אף הן היו באותו הנס', כוונתם לומר דאף שהוסיפו

יד. ואכן הרבה מן הראשונים פירשו כן לדברי רב האי גאון. וכן הוא בדברי הרשב"א (בסדר פסח) שהביא לדברי רב צמח ורב האי גאון, לבאר הטעם שאין מברכים על ההלל, כיון שאין קוראים אותו על השולחן בתורת קריאת הלל, אלא לשבח והודאה בלבד, ואיך יברך לגמור והוא פוסק באמצע ומברך כמה ברכות. וכן נראה בדעת הריטב"א שכתב (בתחילת סדר ההגדה) שענין ההלל הוי שיר ואומרים אותו בנעימה, וסמך לדבר מקרא (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם וגו', ואחר כך כתב שהוא חלק מן ההגדה ומשום כך אין מברכים עליו כיון שהוא חלק מסיפור יציאת מצרים.

חכמים את חיוב אמירת ההלל בכלל סיפור יציאת מצרים, אין בו לאשוויי להלל בכלל מצוות עשה שהזמן גרמא, כיון שאף הן היו באותו הנס והן שייכות לחיוב הסיפור.

ובזה יבוארו דברי רש"י ורשב"ם (פסחים קטז:) שהובאו לעיל, שכתבו על דברי הגמרא שתיקנו אמירת הלל 'על כל צרה', דדוגמא לדבר באמירת הלל דחנוכה, ולא הזכירו כלל להלל של ליל הפסח, ומשום שסברו שאמירת ההלל בליל הפסח, לא באה משום 'כל צרה וצרה' כשאר הללים, אלא מדין שבח והודאה כחלק מסיפור יציאת מצרים, ומאחר שבעת אכילת הפסח יש מצוה לענות עליה דברים הרבה, לכן חשיבא אכילתו כדבר חידוש שראוי לומר עליו את ההלל.

ואפשר שזו נמי כוונת הר"ן (פסחים קיז:) שכתב, שהלל דליל הפסח לא בא אלא על עשיית המצווה, שאין כוונתו להא שהוא בא על מצוות שחיטת הפסח ואכילתו, אלא להא דההלל בא כחלק ממצוות סיפור יציאת מצרים, והוא חלק מהדברים הרבה של שבח והודאה לקב"ה על ניסי יציאת מצרים שעונים על הלחם עוני [ובזה תתבאר סוגיית הגמרא בערכין אף לדברי הר"ן].

במאירי (מגילה כ.) הביא שיטת רבים הסוברים, שאין ההלל של ליל הפסח בא בתורת חובה, אלא אגב גררא של ההגדה הוא נאמר, שאם לא כן היה לשנותו עם שאר דברים שמצוותן בלילה. וביאור דבריו נמי על זו הדרך, דההלל הוא בכלל הדברים הרבה שעונים על הלחם עוני, דההגדה אינה כוללת רק את סיפור היציאה, אלא בכללה אף להודאה על היציאה וכמבואר ברמב"ם בספר המצוות (מצוה קנז) ובספר החינוך (מצוה כא).

הטעם שבפסח אומרים אותו בלילה

אף שבעלמא זמן ההלל הוא ביום וכדדרשינן בגמרא מגילה (כ:) מקרא 'ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'' (תהלים קיג ג) ומקרא ד'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו' (שם קיח ד) מכל מקום בפסח אומרים אותו בלילה, וכדדרשינן לקרא לגבי קרבן פסח דכתיב (ישעיהו ל כט) 'השיר יהיה לכם כליל התקדש חג', ובזמן הזה הוא בא כזכר למה

שהיו אומרים אותו בעת אכילת הפסח. ויש בו עוד כמה טעמים לאמירתו בלילה.

בחתם סופר (או"ח סי' נא) התבאר הטעם, משום שנס גאולתם התחיל מבערב כדאיתא בגמרא ברכות (ט.). ובטורי אבן (ברכות שם) כתב מטעם שהוא בא בתורת שירה, ובתורת שירה שפיר אפשר לאומרו אף בלילה. ומהאי טעמא נמי לסוברים שהוא חלק ממצוות ההגדה שפיר נמי הוא נאמר בלילה בעת אמירת ההגדה. ובשפת אמת (פסח תרמד) סמך לו לקרא שנאמר בפסח (תהלים קלט יב) 'ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה', ונמצא אם כן שליל הפסח כיום הוא שאפשר לומר בו הלל.

ויש שפירשוהו על פי מה שכתב רבינו יונה (ברכות ל. ריש פרק אין עומדין) ש'כשהאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו, ישמח ויגיל באותה יראה, מפני שבאמצעיתה מתעורר לקיים המצות, ושש ונעלס בקיומה שיודע ששכרו אתו ופעולתו לפניו, ועל שמחה כזו תמצא שאמר בפסוק אחד עבדו את ה' ביראה וגו' ובפסוק אחר עבדו את ה' בשמחה, ר"ל תעבדו את ה' ביראה ובאותה היראה תשמחו ותגילו בה כמו שאמר, ואף על פי ששמחה אחרת אסורה כמו שהוזכר למעלה, שמחה זו מותרת ומחוייבת כענין שנאמר (דברים כח מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב' וגו'. וכיון שההלל בא בתורת שמחה, וקיום השמחה בפסח בלילה הוא על ידי אכילת קרבן הפסח, שפיר זמן אמירתו בפסח הוא בלילה[טו].

ביאור האי דינא לומר ההלל קודם חצות

כתב הרשב"א (ברכות ט. סוף ד"ה ובני ובשו"ת ח"א סי' תמה) 'ואפילו בקריאת ההלל החמירו בתוספות שלא לקרות לאחר חצות[טז], ואף על

טו. וע"ע בשאגת אריה (סי' סט).

טז. א"ה - וכבר התבאר באחרונים שכוונתו לתוספות ר"י הזקן, דהא התוספות במגילה (כא. ד"ה לאתויי) כתבו שאף שצריך למהר לאכול מצה בלילי פסחים קודם חצות, ואפילו מצה של אפיקומן שהרי חיוב מצה בזמן הזה הוה דאורייתא, 'אבל בהלל שאחר אפיקומן אין להחמיר כל כך שהרי מדרבנן הוא'.

פי שאינו חמור יותר מק"ש לרבן גמליאל דפסקינן כותיה'. וכן הוא בר"ן (פסחים קכ: ד"ה גרסינן ובסוף פ"ב דמגילה) שכתב כן והוסיף 'ויש מקילים ואומרים דסתמא דסתים כר"ע אלים טפי מדקתני ליה התם גבי הלכתא פסיקתא, ועוד דקיי"ל הלכה כר"ע מחבירו וכו' ואין ראוי להקל בכך'.

והרמ"א (סי' תעז ס"א) חשש לזה וכתב 'ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות'. ובביאור הגר"א (על שו"ע שם) כתב, שהטעם שהביא הרמ"א שצריך להקדים עצמו בקריאת ההלל קודם חצות הוא משום כוס רביעי, ומשמעות דבריו שהוא צריך להקדים רק מהאי דינא שארבע כוסות צריכים לשתותם קודם חצות, אך ההלל מצד עצמו היה יכול לאומרו אף אחר חצות. ויש לבאר מה מקום להאי דינא באמירת ההלל או בשתיית כוס רביעי.

דהא ודאי אין טעם האי דינא משום סייג והרחקה, וכמו שעשו חכמים סייג בקריאת שמע לאומרה עד חצות מחשש שמא יאחר ולא יקרא, דהא מבואר בפרי מגדים דהאי משמרת למשמרת אינו אלא באיסורי לא תעשה. ואף בצל"ח (ברכות ב. ד"ה ובגוף) התבאר, שלא עשו כן אלא בקריאת שמע שהיא מצוה חמורה שהיא עיקר קבלת עול מלכות שמים, או באכילת קדשים משום שאכילת נותר יש בה איסור כרת'[יז]. ויש מן הראשונים שסברו דלרבי עקיבא דזמן אכילת הפסח עד עלות השחר ליכא כלל להאי גזירה והרחקה'[יח]. ויש שנקטו כן בדעת הרמב"ם (קרבן פסח פ"ח הט"ו) שכתב 'כבר ביארנו בכמה מקומות שאין הפסח נאכל אלא עד חצות כדי להרחיק מן העבירה ודין תורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר', שאינו אלא לכתחילה, אכן אם לא הספיק לאוכלו קודם חצות שפיר אוכלו אף אחר חצות'[יט].

יז. וכבר דנו בדעת ראב"ע אי הוי רק גדר של סייג שלא לאוכלו אחר חצות או שמא עשאוהו כנותר.

יח. כן הוא ברשב"א (ברכות ט. ד"ה ורמינהו) ובבה"ג (הלכות ברכות פ"א ה"ט).

יט. כן הוא במעשה רוקח (שם) ובערוך השלחן העתיד (סי' קצג סי"ח).

הנה במצה חיוב אכילתה קודם חצות מספיקא דדינא, דתליא בפלוגתת רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא אי זמן אכילת הפסח עד חצות כראב"ע או עד עלות השחר כרבי עקיבא. וע"כ צ"ל דכיון דטעם ההקפדה באכילת המצה לאוכלה קודם חצות, הוא מחמת מה שהוקשה לאכילת הפסח [כדמבואר בגמרא פסחים (קכ:)], אם כן אף דינא דארבע כוסות בכלל זה דהוו כסיפור יציאת מצרים, ובסיפור יציאת מצרים איכא לדינא ד'בעבור זה' לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, דכשם שביאור טעם אכילת מצה על שום מה הוא חלק ממצוות הסיפור, וכן בשאר עניני הסדר בעקירת השולחן או הקערה ובאכילה בהסיבה, שאין הקיום רק בסיפור דברים בעלמא אלא אף במעשים, אם כן אף שתיית ארבע כוסות שבאה כנגד ארבע לשונות של גאולה, שיש דין בקיומם שתהיה דרך חירות[כ], דינה כסיפור יציאת מצרים שעיקר דינו עד חצות. ולגבי דין ההלל נמי, אף שלא הוקש לפסח, מכל מקום כיון שסיבת אמירתו הוא מחמת קרבן הפסח, הרי דינו כדין הפסח שהוא עד חצות[כא]. והוא תלוי בטעמים המוזכרים, דבין אם ענינו כחלק מסיפור יציאת מצרים, ובין אם ענינו בתורת שבח והודאה על קיום מצוות אכילת המצה, שפיר שהוא תלוי בזמן חצות כאכילת הפסח והמצה.

כ. דהא אם שתאם חי לא יצא.

כא. וכמו שכתב הרשב"א שהוא אף לרבן גמליאל שלא היתה תקנה לגבי קריאת שמע ודינה כל הלילה דמכל מקום הלל זמנו עד חצות. ויעויין נמי בדברי הצל"ח (ברכות ט. ד"ה וקריאת) אהא דמקשינן בגמרא התם אמתניתין דתנן 'הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר', אמאי לא קתני לאכילת פסחים, והא בברייתא שנו 'ק"ש ערבית והלל בלילי פסחים ואכילת פסח מצוותן עד שיעלה עמוד השחר'. וקשה אמאי לא מקישנן בגמרא מקריאת הלל, דהול"ל 'ואילו אכילת פסחים וקריאת הלל לא קתני' [דעלה ליכא לתירוצא דגמרא דהא לא איפליגו בה ראב"ע ור"ע]. ואין לומר שלא הזכירו במתניתין אלא מצוות שהם של תורה, משא"כ קריאת ההלל שהוא רק מדברי סופרים, דאם כן מאי נימא לרב יהודה דס"ל (שם כג.) דקריאת שמע הוא מדרבנן, דלידיה הדרה קושיא לדוכתא, אמאי לא חשבה המשנה לקריאת ההלל בליל הפסח. ותירץ, דקריאת ההלל שייך לאכילת הפסח, וכדשנו (פסחים צה.) שהוא טעון הלל באכילתו, ואכן לראב"ע זמן ההלל הוא עד חצות, וכדכתב הרשב"א (ד"ה ורמינהו). אכן לגירסת הרא"ש שם גרסינן 'ואילו אכילת פסח וקריאת הלל' וכו'.

מה עדיף להקדים לחצות האפיקומן או ההלל

אכן עדיין יש לדון, במי שאין סיפק בידו לקיים שני הדברים, ואינו יכול גם לאכול האפיקומן וגם לומר ההלל קודם חצות, מה עדיף לו שיעשה קודם חצות, דלכאורה כיון דקיימא לן כהשו"ע (סי' תעז) שהאפיקומן בא כזכר לקרבן הפסח ואין בו קיום של אכילת מצה, הרי הוא כהלל שהיה נאמר בזמן אכילת קרבן פסח, ומחד טעמא זמן שניהם הוא עד חצות כאכילת הפסח. ואף שהיה מקום לומר שאמירת ההלל חמירא טפי, כיון שכך היתה צורת הפסח עם אמירת ההלל קודם חצות, מכל מקום מדקדוק לשון השולחן ערוך שם אין נראה כן, דהא כתב לגבי האפיקומן 'ויהא זהיר לאכלו קודם חצות', ולגבי ההלל הביא שם הרמ"א לישנא 'ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות' שהוא לשון קל יותר מ'יזהר'.

וכן הוא בגר"ז (סי' תעז ס"ו) שכתב, 'צריך ליזהר לאכול האפיקומן קודם חצות לילה, כמו הפסח שלא היה נאכל אלא עד חצות, ולכתחילה טוב להקדים את עצמו לגמור את ההלל שאחר ברכת המזון קודם חצות'. וק"ק הא דתנן שהיה הפסח נאכל עד חצות, דהא הוצרכו לומר הלל בעת אכילתו, ואין שייך לאמרו בעת האכילה ממש, והיאך אם כן תנן דאפשר לאוכלו עד חצות אם צריך לומר ההלל שעמו נמי קודם חצות.

הטעם דחיוב סיפור יציאת מצרים הוא כל הלילה

הצל"ח (ברכות יב: ד"ה מזכירין) ביאר הטעם להא דלא הזכיר הרמב"ם במנין המצוות למצוות עשה של זכירת יציאת מצרים, שהוא משום שהיא לא באה בתורה כציווי, אלא כטעם והסבר לקיום מצוות אכילת מצה, שנאמר בה (דברים טו ג) 'שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך'. וברש"י שם כתב 'למען תזכר על ידי אכילת פסח ומצה'. והתבאר בצל"ח, שאף שעיקר המצווה מדאורייתא היא, כמבואר בגמרא ברכות (כא:) דבספק אם אמר אמת ויציב חוזר, משום שאמירת אמת ויציב דאורייתא היא, וכדפירש רש"י שם מפני שזכירת

יציאת מצרים חיובה מן התורה, מכל מקום לא מנאה הרמב"ם בכלל שאר המצוות, כיון שהיא באה בקרא ד'למען' בתורת טעם לדבר אחר ולא כמצוה בפני עצמה[כב].

האור שמח (ריש הלכות קריאת שמע) כתב, שאכן אין חיוב זכירת יציאת מצרים מן התורה, והטעם שתיקנו חכמים חיוב להזכיר יציאת מצרים בכל יום, הוא משום שהתורה גילתה שרצון הבורא הוא שנזכור את יציאת מצרים כל הימים, ונמצא אם כן שאף שעיקר תקנתה על ידי חכמים, מכל מקום יש בה קיום מצווה מן התורה כיון דרצון התורה בכך, ואף הוא טעם להחשיבו כספיקא דאורייתא, וכספק לא אמר אמת ויציב שהוא חוזר.

ומטעם זה סיפור יציאת מצרים הוא כל הלילה, וכדאיתא בטור ושולחן ערוך (סי' תפא ס"ב) 'חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שנה', אף דבעיקר זמן אכילת הפסח איפליגו ראב"ע ור"ע, אי זמנו עד חצות או עד שיעלה עמוד השחר, ומשום דדנינן ליה כספיקא דאורייתא כיון שספק הוא בקיום דאורייתא, דהא כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

נפק"מ בהלל אי הוה ספיקא דאורייתא או דרבנן

ולפי זה כל הנהו מצוות השייכות לסיפור יציאת מצרים, כולם בכלל 'כל המרבה לספר' והוו מחויבות מדאורייתא, כיון דהריבוי אינו רק בזמן הקיום אלא אף באיכות הקיום. ולגבי חיוב אמירת ההלל הוא תלוי בגדר המצווה, דלהר"ן שההלל בא על עשיית המצווה, אם כן אינו אלא ספיקא דרבנן, דהא בהא איפליגו ראב"ע ור"ע עד מתי זמן אכילת המצה, אך לדעת התוספות כפי שהתבאר לעיל בדבריהם שהוא בכלל מצוות סיפור יציאת מצרים, אם כן יש בו קיום מצוה דאורייתא,

---

כב. אמנם במכילתא דרשינן לה למצוות זכירת יציאת מצרים מקרא אחרינא דכתיב (שמות יג ג) 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים'. וכן הוא ברמב"ם בספר המצוות (עשה קנז) דדריש לה להאי קרא על סיפור יציאת מצרים.

ואמרינן בספקו שפיר דספיקא דאורייתא לחומרא[כג].

ואכן למה שכתב המאירי (מגילה כ.) לחלק בזה בין הלל שקודם הסעודה שהוא בא על הנס, להלל שאחר הסעודה שהוא בא על הגאולה העתידה, אם כן האי דינא דצריך לאומרו קודם חצות, אינו אלא בהלל הבא קודם הסעודה, למתבאר דמה שבא על הנס היינו שהוא חלק ממצוות סיפור יציאת מצרים, אך הלל הבא אחר הסעודה שפיר אפשר לאומרו אף אחר חצות. והוא מדוקדק נמי בלשון התוספות במגילה (כא. ד"ה לאתויי) שכתבו 'אבל בהלל שלאחר אפיקומן אין להחמיר כל כך שהרי מדרבנן הוא', דמשמע מדבריהם שאכן בהלל שקודם אכילת המצה יש להחמיר לאוכלו קודם חצות, וכמבואר לעיל דחשיב כדבר שעיקרו מן התורה וספקו אם כן להחמיר.

ובזה יבוארו נמי דברי הט"ז (סי' תעב סק"א) שהביא למש"כ מהר"ל, דערב פסח שאני משאר ערבי שבתות וימים טובים, כי אף שיכול להוסיף בהם מן החול על הקודש ולהתחיל סעודתו מבעוד יום, ודי במה שגומר סעודתו בלילה, מכל מקום בערב פסח צריך שגם הקידוש יהיה בלילה, ופירש טעם דבריו שהוא משום דמצוות אכילת מצה בכלל הקידוש ובשבילה בא הקידוש. ולדבריו שאין זמן מצוות ארבע כוסות תלוי בהגדה, אם כן דינו כשאר ספיקות דרבנן ולקולא, ולא נצרך אם כן שיגמור שתיית ארבע הכוסות קודם חצות.

אכן דעת הגר"א (על שו"ע סי' תעז ס"א) שהחמיר בארבע כוסות שיהיו קודם חצות, היא משום דסבר כהתרומת הדשן (סי' קלז) שזמן ארבע כוסות הוא בלילה בעת אמירת ההגדה, וכיון שכן גדר חיובם בכלל סיפור יציאת מצרים, וממילא כל היכא דהוי ספק חשיב כספיקא דאורייתא ולהחמיר, ולכן החמיר בארבע כוסות לשתותם קודם חצות, שלא כבהלל דס"ל כהר"ן שהוא בא על המצווה, ואם כן דינו ככל ספיקא

כג. ואכן התוספות במגילה (כא. ד"ה לאתויי) שהקילו באמירת הלל אחר חצות משום שמדרבנן הוא, סברו כהר"ן שהוא בא על עשיית המצוה, שלא כדברי התוספות בסוכה (לח. ד"ה מי) שנקטו שהוא בא על הנס.

דרבנן דאזלינן ביה לקולא. ובדעת מגן אברהם שהחמיר לגבי הלל שצריך לאומרו קודם חצות, אף שסבר שאפשר לשתות ארבע הכוסות אף אחר חצות, יש לומר דאף דס"ל כהתרומת הדשן שזמן שתיית ארבע כוסות תלוי בזמן ההגדה, מכל מקום אין בזה לאשוויי בהו גדר קיום מצוות סיפור יציאת מצרים בשתייתם, וממילא לא שייך בזה להחשיבו כספק דאורייתא ולחומרא.

אמאי אין יוצאים ידי חובת ההלל באמירת ההגדה

יש לדון, דהתינח אי ענין ההלל מדין 'שירה' הוא דשפיר צריך לומר ההלל אף שאומרים ההגדה, אכן יש לדון להנהו שיטות ראשונים שדין ההלל הוא כחלק מסיפור יציאת מצרים, אמאי אם כן אמרינן הלל ואין יוצאים בזה על ידי אמירת ההגדה, וכדאמרינן לגבי קריאת המגילה (מגילה יד.) 'קרייתא זו הלילא'. וביאר בזה מו"ר מרן בעל האבי עזרי זצוק"ל דכיון שצריך לומר ההגדה דרך חירות, קיום דבר זה בא באמירת ההלל, שאומרים בו פסוקים של חירות.

ומהאי טעמא נקט המאירי שיש לומר ההגדה בהסיבה בדרך של חירות, ואף דלא קיימא לן הכי להצריך לומר ההגדה בהסיבה, מכל מקום עיקר העניין קיים שצריך שתהא ההגדה בדרך חירות, ומטעם זה יש לאומרה בישיבה ולא בעמידה. וכן הוא בשער הציון (סי' תפח סק"ב) דאחר שהתבאר בגמרא מגילה (יז.) שדין הלל ומגילה שווים, אם כן כשם שבמגילה אם השמיט פסוק או תיבה אחת לא יצא הוא הדין לענין הלל, ולכן צריך ליזהר מאוד בימים שגומרים בהם את ההלל שלא יקרא התיבות בטעות שמשתנה העניין על ידי זה.

ואמנם חידוש הוא דבגמרא לא מצינו אלא שבקריאת המגילה יוצאים ידי חובת הלל, מהאי טעמא דקרייתה זו היא הלילא, אך לא מצינו שיהא גדר אמירת הלל כקריאת המגילה, דמטעם זה לא יצא אם ישמיט ממנו איזה תיבה.

המנהג לשייר מן האפיקומן לשמירה

מנהג ישראל לשייר ממצת אפיקומן לשמירה וחיבוב מצוה,

כדאיתא בחק יעקב (סי׳ תעז סק״ג) במג״א (סי׳ תק סק״ז) ובשערי תשובה (סי׳ תעז סק״ד) והוא זכרון ליציאת מצרים. אכן בשו״ת משנה שכיר (או״ח סי׳ קכב) כתב, דכיון שמצינו לגבי כמה דינים שיש לאפיקומן דין כקרבן הפסח, דהא אין אוכלים אחריו ואינו נאכל בשני מקומות [כדאיתא בשו״ע (סי׳ תעח ס״א) וכדמבואר במג״א שם (סק״ב) אם כן מהאי טעמא אף אסור להותיר ולשייר ממנו דהנותר ממנו צריך שריפה, וכל המובא שהיו מותירים לסגולה אינו אלא בלילה שני בחוצה לארץ, ובלילה ראשון יש לעשות סגולת המצוה משאר מצות מצווה שבירך עליהם ולא ממצת האפיקומן, אך להלכה לא נהגו כן ולא חששו לכל זאת.

כמה הלכות באמירת ההלל בליל הפסח

הלל שבבית הכנסת

מנהג אשכנז שלא לומר הלל בתפילת מעריב של ליל הפסח, וכדכתב הרמ"א (סי' תפז ס"ד) וכן נהגו ברוב מקומות שבחוצה לארץ שלא לאומרו, כיון שלא הוזכר בגמרא ברי"ף או ברמב"ם. אכן כיום כמעט ואין מצוי מקומות שאינם אומרים כלל הלל [כד], אף שנהגו רבים לאומרו בלא ברכה, ויש מקומות שהשליח ציבור מוציא בהם האחרים בברכה. אכן דעת השולחן ערוך (סי' תפז ס"ד) וכן היא דעת הגר"א לאומרו בברכה [כה].

ומאחר שהדבר הוא ספק יש לו לכוון באמירת ההלל, שאם ההלל של בית הכנסת הוא קיום המצווה מן המובחר, הרי הוא מכוון לצאת בו ידי חובת אמירת ההלל, אך אם עיקר מצוותו באמירה שבליל הסדר, ומטעם דאין אומרים שירה אלא על היין, אין כוונתו לצאת באמירת ההלל שבבית הכנסת, ואינו אומרו אלא כאמירת תהילים בעלמא.

לאותם הנוהגים לומר ההלל שבבית הכנסת בברכה, כשמברך על אמירת ההלל בבית הכנסת טוב שיכוון להוציא בברכה זו גם את ההלל שיאמר בביתו וכדמבואר בטור דמהאי טעמא אין מברכים על ההלל של ליל הסדר כיון שכבר יצא בברכה של ההלל בבית הכנסת.

מטעם זה יש מעלה לאשה שתתפלל בליל הפסח בציבור כדי שתוכל לברך על ההלל, כיון שבתפילה ביחיד אינה מברכת על

כד. מלבד אותם הנוהגים על פי החתם סופר שיש אומרים שהוא לא אמר הלל בליל הפסח בבית הכנסת.

כה. וכ"ה בלוח א"י (עמ' סב) וכן הוא לנוהגים עפ"י הסוד כמובא בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' יא).

ההלל[כו], ואין לה אם כן ברכת הלל שתצא בה נמי על אמירת ההלל בליל הסדר.

המאריך בתפילתו ומתחיל לומר את ההלל אחר שהציבור כבר גמרוהו, נראה שהוא נחשב עדיין כחלק מציבור המתפללים שיכול לומר ההלל עם ברכה, שלא כיחיד המתפלל בביתו שאין לו שייכות עם הציבור ואומר ההלל בלא ברכה.

באמירת ההלל בבית הכנסת יכוון שהוא מדין יום טוב, שלא כאמירת ההלל בליל הסדר שענינו מדין שירה או כחלק מסיפור יציאת מצרים וכמושנ"ת.

הלל שעל סדר ההגדה

קודם המשך אמירת ההלל אחר ברכת המזון, פותחים הדלת ואומרים 'שפוך חמתך' וכדכתב הרמ"א (סי' תפ) 'ויש אומרים שיש לומר שפך חמתך וכו' קודם לא לנו, ולפתוח הפתח כדי לזכור שהוא ליל שימורים, ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך חמתו על העכו"ם וכן נוהגין'.

פתיחת הדלת - מו"ר מרן הגרשז"א זצוק"ל (הליכות שלמה)נתן בו טעם לפתיחת הדלת אחר אכילת האפיקומן קודם אמירת ההלל, שהוא משום שבשר הפסח אינו נאכל אלא במקום אחד ואסור להוציא ממנו חוץ[כז], וכיון שבזמן ההלל כבר היה מותר לצאת לחוץ, וכדמבואר בגמרא (פסחים פו.) שהיה נאמר על הגגות אף שגגים לא נתקדשו[כח], משום כך פותחים הדלת זכר למה שהיה בזמן קרבן הפסח.

כו. וכפי ששמענו ממו"ר מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, שאף לשיטות הראשונים דס"ל שאומרים הלל בתפילה בליל הפסח, אין אמירת ההלל בבית הכנסת אלא דין על ה'ציבור', אך יחיד האומרו אינו מברך עליו. ובפשטות ביאור דין זה, הוא משום שטעם אמירת ההלל הוא משום אכילת קרבן הפסח וכמושנ"ת, וקרבן הפסח קרבן ציבור הוא שאינו בא אלא בכנופיא, ומשום כך יחיד אין שייך בו.

כז. ואפיקומן בא כזכר לפסח דמהאי טעמא כתב הרמ"א (סי' תעח ס"א) דאין לאכול האפיקומן בשני מקומות דומיא דפסח שנאמר בו 'בבית אחד יאכל', וכדמצינו שאין לאכול אחריו כדי שישאר טעמו בפה כדמצינו גבי קרבן פסח.

כח. דאף שמחמת הקרבת קרבן הפסח צריך לינה בירושלים ואסור לצאת ממנה, היינו שלא לצאת מתחום ירושלים אך מכל מקום אינו תלוי בקידוש, ושפיר בתוך ירושלים מותר לצאת אף למקומות שלא נתקדשו.

קודם חצות - אף שבמעשה רב (קצא) כתב שאפשר לומר ההלל אף אחר חצות, מ"מ יש להקדים אמירתו קודם חצות, כדכתב הרמ"א (סי' תעז ס"א) וכ"ה בגר"ז (ס"ו) ובמשנ"ב (סק"ז)[כט]. וטעם הדבר או משום כוס רביעי שיש לשתותו קודם חצות[ל]. או משום שהוא מדין הלל של קרבן פסח, וזמן קרבן פסח קודם חצות[לא]. או מפני שהוא בכלל ההגדה הנאמרת קודם חצות[לב].

להבין מה שאומר - אף לדעת מג"א (סי' סב סק"א) שיוצאים באמירת ההלל אף בלא להבין הלשון[לג], מכל מקום כתב במשנת יעב"ץ (סי' יט) דבהלל של ליל הפסח כיון שהוא בא מדין שירה והודאה על הנס[לד], יש לו לאדם להבין מה שהוא אומר, וכל שאינו מבין מה שהוא אומר במה יחשב להודאה [וכן הוא נמי אי ענינו כחלק ממצוות ההגדה דמדין ההגדה צריך שיבין מה שהוא אומר].

דרך שירה - יש לומר ההלל באופן של שירה, על פי המבואר ברב האי גאון שאינו רק על נס אבותינו אלא אף על נס דילן, כדילפינן לה בפסחים (צה:) מקרא ד'השיר יהיה לכם' (ישעיהו ל כט). וזהו ענין 'ונאמר לפניו שירה חדשה' בהתחדשות נס שלנו בכל שנה ושנה, כאילו עתה יצא ממצרים [ומטעם זה יש לאמרו תיבת 'ונאמר' בחולם שהוא לשון הווה ולא בסגול שהוא לשון עבר].

בקול רם - יש לאומרו בקול רם וכדאיתא בגמרא (פסחים צה:) 'והלילא פקע איגרא' וכדפירש רש"י שם 'לקול המולת ההמון מההלל דומין כאילו הגגין מתבקעים שהיו

כט. והמבואר בגמרא ברכות (ט.) דמצוותו עד שיעלה עמוד השחר היינו לר"ע דמצוות הפסח נמי עד עלות השחר וכדכתב הרשב"א שם.

ל. כ"כ הגר"א על שו"ע שם.

לא. כ"ה בכף החיים (ס"ק יד) בשם שולחן גבוה (אות ה).

לב. ואמנם בליל יציאת מצרים אמרוהו ישראל אחר חצות כמבואר במדרש תהלים (קיג) בזוהר (בהעלותך קמט א) ובירושלמי פסחים (פ"ה ה"ה) וע"ע בכף החיים (ס"ק יד).

לג. ויעויין במשנ"ב שם (סק"ג).

לד. ובזה יבואר הא דכתבו הרמב"ם להאי הלל בהלכות חמץ ומצה ולא בכלל דיני הלל שבהלכות חנוכה.

אומרים ההלל על הפסח כדתנן לקמן (צה.) הראשון טעון הלל על אכילתו'. וכמו כן יש לאומרו בנעימה כדאיתא בשולחן ערוך (סי' תפז ס"ד) והוא ממסכת סופרים (פ"כ ה"ט). וטעמא כדכתיב (תהלים לד ד) 'ונרוממה שמו יחדיו', שעל ידי הנעימה יבואו לידי אהבה ודביקות שהיא ברוממות השם. ובמתינות כדמבואר בפני משה (ירושלמי פסחים פ"ה ה"ז).

נשים - אף הנשים בכלל חיוב אמירת ההלל של ליל הפסח, או משום דאף הוא בכלל חיובי הלילה שהן מחויבות בהן, כדכתב השו"ע (סי' תעב סי"ד) וכדמבואר טעמא במשנ"ב שם (ס"ק מד) שאף שהן מצוות עשה שהזמן גרמן, מ"מ נשים חייבות בהן כיון שאף הן היו באותו הנס[לה]. או משום שיסודו בתורת שירה ושפיר אף הן בכלל הנס עתה וממילא בכלל חיוב השירה נמי. או משום שהוא בכלל חיוב שתיית ארבע כוסות שנשים חייבות בהן, דהא נתקנו לומר עליהן הלל והגדה [וכדמובא במשנ"ב (סי' תעט סק"ט)].

במקום ספק - המסופק אם אמר הלל, אחר דמצינו כמה שיטות בדבר, דלבה"ג ויראים הוא מן התורה, ולרמב"ן בימים טובים הוא מדאורייתא ובחנוכה אינו אלא מדרבנן, לרמב"ם לעולם הוא הוא מדברי סופרים, ולדעת משנת יעב"ץ אף דבעלמא אינו אלא מדרבנן, מ"מ בליל הפסח הוא בכלל סיפור יציאת מצרים ומדאורייתא. אם כן במקום ספק הרי הוא תלוי בהנהו שיטות אם ספיקא דרבנן הוא לקולא, או ספיקא דרבנן ולחומרא. ולמגילת אסתר וקנאת סופרים שהוא מתקנת נביאים, תליא בפלוגתת הראשונים בספק דברי קבלה אי אזלינן בהו לחומרא או לקולא[לו].

לה. כדמבואר בתוספות סוכה (לח) וכדכתבו התוספות בפסחים (קח: ד"ה היו) שהוא טעם לחיוב מדרבנן, ולשיטתייהו במגילה (כא) שהלל דליל הפסח מדרבנן הוא.

לו. לרשב"א וריטב"א במגילה (ה:) ולרשב"ש (סי' שצז) דינו להקל, וכ"ה בשו"ת נוב"י (מהדו"ת יו"ד סי' קמו) אך לשאילתות (לה) ולרמב"ם (נזירות פ"ד ה"ט) דינו לחומרא. וכ"ה בטורי אבן (מגילה שם) ובשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' עח).

נשלמה פרים שפתינו
בהקטרת הקטורת

נטפי חיזוק ואמונת אומן
לעת צרה ליעקב
וממנה יוושע

"ה' יסעדנו על ערש דוי"
[תהלים מא ד] - ניסן תש"פ

"כי לך תכרע כל ברך
תשבע כל לשון"
[ישעיה מה כג]

"כי כה אמר ה'
אלוקים קדוש ישראל
בשובה ונחת תושעון בהשקט
ובבטחה תהיה גבורתכם וגו'"
[ישעיה ל טו]

נשלמה פרים שפתינו בהקטרת הקטורת

כתבו המקובלים הראשונים שביטול מגיפה נעשה על ידי קטורת. ואמנם עתה שאין לנו לא מקדש ולא קטורת, מכל מקום כבר אמרו חז"ל ונשלמה פרים שפתינו, שבעסק בירור ולימוד ענינים הללו, הרי זה עולה לפניו כאילו הקטרנו הקטורת.

כתיב אצל מזבח החיצון 'והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש' (שמות כט לז) ולגבי מזבח הקטורת כתיב בקרא (שם ל י) 'וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם קדש קדשים הוא לה". ובביאור הוספת תיבת לה' שנאמרה במזבח הקטורת, איתא במדרש הגדול שהוא מפני שמזבח הקטורת מקדש בין הראויים לו ובין אותם שאין ראויים לו ואף את הפסולים, שלא כמזבח החיצון שאינו מקדש אלא את הראוי לו. וכן הוא ברמב"ם (פסולי המוקדשין פ"ג הי"ח) להלכה שמזבח הקטורת מקדש את הפסולים שאינם ראויים לו, והוא על פי גמרא זבחים (כז:). אכן בכסף משנה שם כתב, דהאי טעמא שהמזבח מקדש את הפסולים, אינו מקרא ד'להשם' אלא מפני שמזבח הפנימי נחשב ככלי שרת, ונמשח בכלל כלי המקדש, שלא כמזבח החיצון שיש לו גדר בנין ורצפה שלא נמשחו ולא נתקדשו.

ולדבריו יש לבאר לישנא ד'להשם' במזבח הקטרות, על פי הידוע דמצוות 'ועשו לי מקדש' כוללת שני דברים, האחד בניית מקום מקודש להקרבת קרבנות בעזרה ובהיכל, והשני לבנות את בית ה' שתשרה בו שכינה, וכדחזינן מדברי הרמב"ם בריש הלכות בית הבחירה. וזהו שאמר יעקב אבינו 'ואנכי לא ידעתי', והיאך לא ידע, הא התבאר בדברי הרמב"ם (בית הבחירה פ"ב) שהוא מקום הקרבה, ששם הקריב אדם הראשון ושם הקריב קין, ושם היה גם מקום עקידת יצחק. ופירש בספר הק' בית גנזי, כי אף שידע יעקב שמקום זה הוא מקום הקרבה, ואף ידע שהוא מקום תפילה, מכל מקום לא ידע שיש באותו מקום קדושת שכינה,

והוא מקום שהשכינה שרויה ונמצאת בו, וזהו שאמר אילו ידעתי לא ישנתי, כי אותו דין בא משום מורא מקדש, ולא מהיות אותו מקום מיועד להקרבת קרבנות, וכגמרא יבמות (ו:) 'לא ממקדש אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש'. ומטעם זה נמי אברהם קראו 'הר', יצחק קראו 'שדה', ויעקב קראו 'בית' על שם משכן שכינתו של הקב"ה.

ובזה חלוקים שני המזבחות זה מזה, כי מזבח החיצון אין בו אלא דין הקרבה, שלא כמזבח הקטורת שאין בו רק משום הקרבה, אלא מדין בית להשם, וכמש"כ הספורנו בפרשת תרומה, לבאר מה שהוזכרו קטורת ושמן למאור בנדבת המשכן, אף שלכאורה אין להם שייכות לבנין הבית אלא להקרבה ולהקטרה, ומשום שכך הוא דרך המלכים להאיר ארמונותיהם וליתן בהם ריח קטורת, ונמצא אם כן שהם חלק מדין הבית שהוא מקום כבוד וגדולה להשראת השכינה. וזהו ענין הלשון 'קדש קדשים להשם' כי אין בה בקטורת רק ענין של הקרבה, אלא גם שייכות למציאות השראת השכינה כדרך ביתם של מלכים שיש בהם קטורת.

ומעתה, בקיום מצוות הקטרת הקטורת, מלבד קיום מצוות הקטרה יש גם קיום לדבקות הבורא עם ישראל, במה שהוא שוכן בתוכם. ולכן אמרה תורה 'בהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה', כי הקטורת והמנורה ענין אחד לשניהם, וכשם שהתבאר בגמרא (שבת כב.) לגבי המנורה, שהיא להורות שהשכינה שורה בישראל, כך גם הוא ענין הקטורת, להורות השראת השכינה והתקשרותה עם כלל ישראל, ולכן גם נעשים שניהם בזמן אחד, כי במנורה יש את חלק ההתקשרות של הנשמה, כדכתיב 'נר ה' נשמת אדם', והדלקתה מורה כי אצל כל אחד ואחד מישראל יש נשמה קדושה חלק אלוה ממעל, שזוהי העדות למה ששורה שכינה בישראל. והקטורת מורה על חלק הגוף, על 'כתנות העור' שכשמפשיטים אותם נעשים את הגופים לנשמות, כי גופו של ישראל כנשמה הוא. וכדמצינו אצל השונמית שאמרה על אלישע כי 'איש אלוקים קדוש עובר עלינו תמיד' (מלכים ב ד ט), וכדפירש הזוהר שידעה כן ממה שאצל כל אדם הקם משנתו יש מעט ריח לא טוב, מחמת חלק אחד משישים שבמיתה שיש לו בשנתו, ואצל אלישע לא היה כזאת, ומכאן ידעה כי איש קדוש הוא שגופו מזוכך, וריח בשמים הוא שנודף ממנו, כי בשעה שהאדם מקדש את עצמו, נעשה גופו כריח הקטורת, וקדושתו כקדושת הכלים.

וזהו ענין הקטורת שיש בסממניה לבטל את י"א אלופי אדום, שהם שורשי הרע כדביאר האריז"ל בכוונות, והם הנאחזים בגופי ישראל, ועל ידי הקטורת הרי הם בטלים ומבוטלים. וזהו ענין בני קורח מקטירי הקטורת שמתו בהקטרתם, וכפי שאמר להם משה רע"ה כי סם המות יש לה בקטורת בתוכה, ומאידך המגיפה נעצרה על ידי שעמד אהרן בתוך הקהל והקטיר קטורת, נמצא שיש בה בקטורת להרוג מאתיים חמישים איש, ומאידך לעצור מגיפה מכלל ישראל. והביאור, כי 'נגף' הוא בריה מיוחדת של מגיפה, והוא מלשון 'גוף' כי אין בו שליטה אלא אצל הגוף, אצל הכלי המחזיק את הנשמה, ואין בו גזירת מיתה הנעשית אך ורק על ידי מלאך המוות, ואם כן ביטול גזירת המשחית של הגוף חייבת גם כן להיעשות על ידי פעולה בגוף שלא ישלוט בו כח המשחית, וזהו ענין הקטורת כמו שאמר שלמה במשלי (כז ט) 'שמן וקטורת ישמח לב', כי זמן הקטרת הקטרות והדלקת המנורה שניהם אחר הקרבת התמיד, המנורה כנגד חלק הנשמה כי נר ה' נשמת אדם, שישמור האדם על עצמו לבל תסתלק ממנו הנשמה, והקטורת שומרת על הגוף לבל ישלוט בו הנגף, וזהו שנאמר לאהרן 'שאתה מדליק ומטיב את הנרות', כי את חלק הקטורת כבר היה לו בתורת נשיא ככל שאר הנשיאים, ועתה קיבל אהרן את חלר המנורה שהיא התורה השומרת על הנשמה שלא תהא בה אחיזת הרע, ולכן עיקרה הוא בלילה כשהנשמה מסתלקת ונשאר רק חלק הנפש שבנשמה, ועליו מועילה המנורה שלא ישלוט בו כח הרע.

ומעתה, כשטענו עדת קורח שהם רוצים להיות כהנים גדולים, למרות שידעו שנשמת משה ואהרן היא במדרגה גדולה יותר, ומפני שטענו שהם זכו את החומר שלהם גם כן, ואם כן אף הם ראויים לכהונה, וכמו שאמרו כי כל העדה כולם קדושים, שענינו בקדושת החומר, בטענה כי אף הם הפכו כותנות העור לכותנות אור, ובזה הוכיחה להם הקטורת לגבי הגופים רח"ל. וכבר כתב האריז"ל בביאור הבקשה של זכרנו לחיים וכו' ש'זכרנו' הוא מצד הנשמה ו'כתבנו' לחיים הוא מצד הגוף, ובתפילת ראש השנה בקשנו על שני הבחינות, גם על חלק מלאך המות שבנשמה, וגם על חלק המגיפה שבגוף, וזהו סוד הקטורת שקיבל משה ממלאך המוות, כי אף שלכאורה נותן לו מלאך המוות בידו דבר העוצר אותו ממילוי תפקידו, מכל מקום לא נתן לו אלא הכח על הגוף, וזה אין שייך למלאך המוות הממונה אצל הנשמות. וזהו שנאמר במצוות נתינת מחצית השקל

'ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם' שצדקה זו מכפרת על הגוף, וממילא יש בה להציל מן הנגף. ויהי רצון שיהיה בו בחינת 'ונשלמה פרים שפתינו' להציל הכל מן הנגף'.

נטפי חיזוק ואמונת אומן לעת צרה ליעקב וממנה יוושע

כתיב ׳על כן לא נירא בהמיר ארץ במוט הרים בלב ימים׳ (תהלים מו ג) והיינו שאין לנו מה לפחד בשעה שתמיר ארץ, ובמוט דברים הנראים כהרים החובקים זרועות עולם, אף בשעה שתהא ההתמוטטות בכל החלקים, בשלושת הבחינות של העולם המוזכרים בספר היצירה, בחינת המקום, בחינת השנה הוא הזמן, ובחינת נפש הוא האדם. ובעת הזאת הכל מתמוטט, הן בחינת ה׳מקום׳, שהיה בטחון לאנשים על מקומות מסוימים שייעשה בהם כך וכך, שיביאו עושר או כבוד, וכן בבחינת ה׳זמן׳, שסברו האנשים שזמנים אלו מיועדים לעושר, שיוכלו למכור בהם וכך להתפרנס ולהרוויח בהם, או זמנים שסברו האנשים שיוכלו להתעלות בהם, או להתבלט על האחרים על ידם, וכן כל כיו״ב. כך גם בבחינת ׳נפש׳, שיש שהאמינו בעצמם כי יש להם העוז והגבורה, להם העושר והכבוד, וכל זה עתה בבחינת התמוטטות ׳ארץ׳, כשהארציות מתמוטטת, וכדכתיב ׳והארץ כבגד תבלה׳ (ישעיהו נא ו). ובמדרש תהלים (מו) דרשוהו על אותה שעה שנפתחה הארץ ונבלעו בני קורח, שאמרו בני קורח אל תיראו, יודעים אנו מה עשה עמנו הקב״ה, לא נירא בהמיר ארץ, ואומר ׳כי ההרים ימושו׳ (שם נד י). והטעם שלא פחדו בני קורח אף באותה שעה שכבר היו בלועים בתוככי האדמה, הוא מפני שעשו תשובה ויודעים היו שהתשובה מועלת, וכלשון קרא ׳בלב ימים׳ כי ה׳ים׳ יורה אל הבינה שהיא שייכת אל התשובה, וכלשון קרא ״ישמע לבבו יבין ושב ורפא לו׳ (שם ו י). ואף אנו עתה לא נירא ולא נפחד, ביודענו כי התשובה מועלת לעת הזאת.

בגמרא שבת (לב.) ׳אמר רב יצחק בריה דרב יהודה, לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה, שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר, אמר מר עוקבא מאי קראה ׳כי יפול הנופל ממנו׳ (דברים כב ח) ממנו להביא ראיה. תנא דבי רבי ישמעאל כי יפול הנופל ממנו, ראוי זה ליפול מששת

ימי בראשית, שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל, אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב׳, והביאו הבית יוסף (יו״ד ריש סי׳ שלה) להלכה. וברש״י (בראשית כא יז) הביא ממדרש רבה (בראשית נג יד) וכ״ה בפסיקתא שם, דיפה תפלת החולה מאם מתפללים עליו אחרים והיא קודמת להתקבל.

ובגורל הגר״א שנעשה, שאלו לדעת במה עם ישראל צריך להתחזק בעת הזאת, ועלה הפסוק ׳ויצא יצחק לשוח בשדה׳ (בראשית כד סג) והוא רמז לחיזוק בתפילת המנחה, שהיא תפילה שיש שמזלזלים בה ומתפללים אותה במהירות, והיא צריכה חיזוק לאומרה בשלימות, ולהתחזק בה תדיר לעולם אף אחר שיעבור זעם, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה. ובגורל שנעשה לדעת בשל מה הסער הגדול ומה היא סיבת הגזירה והמגיפה, עלה קרא ׳רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד׳ (שמות ט כו). ׳ברד׳ הם אותיות ׳דבר׳ הרומזות אל המגיפה, ונאמר בזה הרמז לחסרון במציאות ׳בני ישראל׳, כי למציאות של בני ישראל אין ברד ואין דבר, וע״כ יש לנו להתחזק להיות בניו של מקום, שתהא עבודת ה׳ שלנו באה מתוך אהבה ומתוך דבקות, ושתהיה אצלנו הפרדה בין ישראל לעמים כמו שהיה בארץ גושן, לבלתי יתאזרחו אצלנו חוקות העמים.

ואופן העמידה בזה הוא כפי המובא משמיה דהאריז״ל (והוא בתורת נתן פרשת ויחי) שבשעת מגיפה יש ליזהר מן הפחד, כי הפחד מסוכן טפי בהיותו נותן כח וגבורה למשחית להתגבר רח״ל, ואין לו לאדם אלא חרדת אלוקים עמו, וכדכתיב ׳חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה׳ ישוגב׳ (משלי כט כה) ודרשוהו בבראשית רבה (תולדות סז) שמשום חרדה שהחריד יעקב ליצחק, שנאמר ׳ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד׳ (בראשית כז לג) ׳יתן מוקש׳ בדין היה לקללו, אלא שהחרדה לא השפיעה עליו לרעה משום דכתיב ׳ובוטח בה׳ ישוגב׳, שברכו ואמר ׳גם ברוך יהיה׳.

ובגמרא ברכות (ס.) ׳יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא, אתנח, אמר ליה יסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה, דכתיב כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבא לי, והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד, ההוא בדברי תורה כתיב׳. ומבואר אם כן שאם יש לו לאדם פחד,

הרי הוא גורם בזה חלילה רעה לעצמו. והוא בגמרא סנהדרין (ק:) 'רבי יהושע בן לוי אמר כל ימי עני רעים (משלי טו טו) זה שדעתו קצרה, 'וטוב לב משתה תמיד' זה שדעתו רחבה. וכדפירש רש"י שם, ש'דעתו קצרה' היינו שמשים ללבו כל דאגות חבירו, ודואג על מה שעתיד לבא עליו, ודעתו 'רחבה' היינו שאינו משים ללבו דאגה כל כך. הוי, כי גם בזמנים שכאלו צריך להסיר הדאגה מן הלבבות, ולהיות בבחינת 'טוב לב משתה תמיד'.

המהר"ל בחידושי אגדות (ב"מ לג. ד"ה כל המקיים בעצמו) פירש להאי קרא וזה לשונו 'כל המקיים בעצמו כך בא לידי כך. פירוש כי האדם בקל פועל בעצמו יותר ממה שיפעל בזולתו, כי כאשר הוא פועל בעצמו אין דבר מתנגד לו, לא כאשר יפעול בזולתו, כאשר המקבל מתנגד לו אין מניח לפעול בו. וכאשר הוא מתירא מן עניות, הרי יתן לעניות מקום לפעול בו ובא אליו הדבר, וכמו שאמר איוב (ג כה) 'ואשר יגורתי בא לי', כי כאשר הוא ירא מן דבר אחד, והוא בעצמו מקטין עצמו לפני אותו דבר שהוא ירא ממנו, ובזה פועל בו אותו דבר. ובפרט העניות שהוא ההעדר, וכאשר נותן עצמו אל ההעדר מקבל ההעדר, שהוא רודף אחריו תמיד, ודבר זה ברור'. וכיוצא בזה כתב בבינה לעיתים לרבינו עזריה פיג'ו (שלהי דרוש ג ד"ה אמנם).

וכן כתב רבינו יהונתן אייבשיץ בספרו ערבי נחל (פרשת ויצא דרוש ב) וז"ל 'והנה מידת היראה היא כאבן שואבת [הוא הקרוי מגנט] שיש לה סגולת ההמשכה להמשיך אליה כל מיני מתכות וכדומה, כך מדת היראה סגולתה להמשיך הדבר הראוי ההוא הן ביראה הטובה יראת השם, הן ביראה אחרת אשר את זה לעומת זה וכו' וכמאמר איוב (ג כז) 'פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבוא לי' כי ברית כרותה ליראה ששואבת היא, והירא מאת ה' ממשיך כביכול את ה' אליו, והיינו ואשר יגורתי יבוא לי כי הוא יגור מפני ה', והרי כביכול ה' משרה שכינתו עליו'. ומבואר א"כ בדבריהם, כי 'מאן דקפיד קפדינן בהדיה' הוא דבר הטבוע בטבע, וביד האדם לקבוע עליו ההמשכה, אם תהיה ביראת השם או ביראת המשחית חלילה, ומטעם זה מי שאינו מפחד לא יזיקהו הענין כלל.

אכן ברור שעם כל מה שאין צריך לפחד, מכל מקום יש לקיים חלק ההלכה בשלמותו, כמבואר בגמרא (שבת לב. ותענית כ:) 'רבי ינאי לטעמיה דאמר, לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס, שמא אין עושין לו נס, ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו. אמר רבי חנין מאי קראה 'קטנתי מכל החסדים ומכל האמת'', ונפסק כן להלכה ברמב"ם (הלכות רוצח פי"א ה"ה) במג"א (סי' קנו סק"ב) ובגר"ז (שם סי"ט). ויש להיזהר מכל ענין סכנה בכל טצדקי שהוא, כדמבואר בגמרא ב"ק (ס:) 'תנו רבנן דבר בעיר כנס רגליך שנאמר 'ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר' (שמות יב כב). ובזוה"ק (פרשת נח) איתא, שבשעה שיש מגיפה בעולם או בעיר, לא יתראה אדם בשוק משום שיש לו רשות למלאך המות להשחית, ונפסק כן להלכה ברמ"א (יו"ד סי' קטז ס"ח) שיש לאדם לברוח מן העיר כשיש בה דבר, ויש לו לצאת ממנה בתחילתו ולא בסופו, וכולהו משום סכנה דשומר נפשו ירחק מהם, וכפי הכללים הנאמרים במקום סכנה.

יש לו לאדם לזכור בכל עת, לחשוב ולהאמין בלבו כי הבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, וגם הנגיף לא נתהווה ונתגדל אלא בעוונות, וכדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פי"ז) שבשעה שבני אדם חוטאים בעבירות חמורות הקב"ה שולח מגיפה לבני אדם, ובאמונה שלימה זו יתבטל הכל כלא היה, יחד עם תשובת אמת שישוב כל אחד בחשבון נפשו ובמה שצריך לו, תשובת עולם שאינה רק לזמן.

ובכל עת יעמיד האדם אל מול פניו, אמונה שלימה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין ראוי להתפלל לזולתו, וכמו שנאמר 'ונצעק אל ה' אלקינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו' (דברים כו ז) שבזכות התפילה והזעקה נגאלו אבותנו ממצרים. יחזק האדם את עצמו על ידי אמירת תפילת 'נשמת', שיש בה חיזוק ואמונה בבטחון בהשם. ויש לכוון יותר על בנין בית המקדש וירושלים, ועל בקשת הגאולה, כדמצינו בימי דוד שהיתה המגפה על מה שלא תבעו את חסרון בנין בית המקדש, כי כשתובעים דבר זה יש בו הוכחה על אמונתנו ורצוננו להיות דבוקים בה' יתברך, עדי יקויים 'ויתפצצו הררי עד שחו גבעות עולם הליכות עולם

לו׳, שגם בשעת ניפוץ הכל לא נותר אלא הדבירות בהשם בחינת ׳הליכות עולם לו׳.

ובחפץ חיים על התורה (פרשת תולדות) כתב, שרגיל היה בפומיה דהח״ח להביא על יסורי דורות האחרונים, כאשר כשל כבר כח הסבל מן הצרות והפגעים המתרבים מיום ליום, את דברי הגר״א זצוק״ל שכל ימי הגלות דומים להריון, וסוף הגלות הרי היא כחבלי לידה, וזהו שאמרו בשבת (קיח) דחבלי משיח מלשון חבלי יולדה [וכדפירש ברש״י שם]. והנה בחבלי יולדה יש לך אשה המקשה לילד והיסורים מתגברים עליה עד שאין בכוחה לסבול, והמיילדת העומדת על גבה מנחמת אותה ומדברת על לבה, שלא תירא כי אם מתגברים עליה הייסורים עד שאינה מסוגלת לסבול יותר, אות וסימן הוא כי קרובה היא ללידתה, וכן הוא בגלות בעת התגברות הייסורים אות היא לגאולה הקרובה, וכדכתיב ׳האני אשביר ולא אוליד יאמר השם׳ (ישעיהו סו ט). וכל זה הוא על ידי חיזוק באמונה ובטחון בהשם, ובהעמדת עול תורה כדאיתא באבאות דרבי נתן (פרק כ) ׳רבי חנניה סגן הכהנים אומר כל הנותן דברי תורה על לבו מבטלין ממנו הרהורין הרבה, הרהורי רעב, הרהורי שטות וכו׳.

וכפי שהוזכר, המוטל עלינו הוא להיות בניו של הקב״ה, כי בשעה שיש את אהבת השם בטל כל החומר, ואם מתבונן האדם במוחו ובלבו את יחוד הבורא, שהוא לבדו ברא את כל העולמות, הוא עילת העילות וסיבת הסיבות, הוא הממלא כל העולמות וסובב הכל, בזה הוא נעשה בנו של הקב״ה.

ועל כן, בשעה זו שנחסרה טהרה מישראל, כל מי שיכול ינהג בעצמו טהרת תשעה קבין בכל יום, גם אם לא נהג בזה עד היום, כי יש בה בטהרה לעצור הנגף, או באופן של ארבעים נטילות כמו שהביא בכף החיים, כי בכל אלו יש ריבוי טהרה. וסגולת המקוה כידוע שיש בה למתק הדינים, כמש״כ במעבר יבק (פרק כה) והוא נרמז בקרא ׳קומה עזרתה לנו ופדנו למען שמך׳, שאותיות ׳קומה׳ הם אותיות ׳מקוה׳. כי הטהרה יש בה לבטל העצבות ולהביא הישועה, וכדכתב בעל לב העברי (בספרו תורת יקותיאל)

על הא דכתיב ׳מקוה ישראל ה׳ מושיעו בעת צרה׳, וככל שתתרבה הטהרה כך תגדל עלינו הישועה. ואף בחלק קדושת האכילה יש להרבות חיזוק, כמו שהובא מהאריז״ל שמגיפה נגרמת בשעה שסכין השחיטה היתה בה פגימה ולא היתה כדת, כי ׳פגימה׳ יעלו אותיותיה ׳מגיפה׳.

והנה כידוע מדברי הגר״א, שהפסוקים של האלף השישי רמוזים בתוכחה שבפרשת האזינו, וכפי החשבון אכן יוצא שבשנת תש״פ הפסוק היוצא הוא רח״ל לרעה, והוא הפסוק (דברים לב כו) ׳אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם׳, שהוא הפסוק הקשה ביותר בתוכחת האזינו [עד כדי שמשום כך הומתק הכתוב להיות בפסוק כ״ו, שהוא אמצע הפרשה שיש בה נ״ב פסוקים, והוא עומד באמצע שני הויו״ת שהם עולים כ״ו] אך בעזרת השם לא תבא עלינו תוכחה זו רח״ל, ואדרבה כמו שהובא בזוהר חדש (פרשת כי תבא) ששאלו חכמים את רשב״י היכן מצינו בתוכחה של פרשת כי תבא נחמה על הגלות, והשיב להם רשב״י על פי גילוי אליהו, שדווקא בתוכחות הקשות ביותר, שם טמונה ההצלחה של כלל ישראל, אם רק יעשו תשובה ויתחזקו באמונה.

וביאור הדברים כפי שמצינו בגזירת המן, שהיתה גזירה נוראה וחמורה להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, ודווקא מתוך המצב הנורא כל כך, התעלינו לעוד מדריגה עד למדריגה הגבוהה כל כך בה קיבלנו את התורה שבעל פה מרצון. וכן הוא במה שאמר דוד המלך ע״ה ׳תכתב זאת לדור אחרון ועם נראה יהלל יה׳, שהוא על דורו של מרדכי ואסתר שנצטוו למיתה ונבראו מחדש, וכדאיתא במדרש תהילים (כב) ׳למנצח על אילת השחר וכו׳ לעם נולד כי עשה׳, כי עם ישראל נולד מחדש באותו הזמן כשקיבל את התורה מרצון.

והוא הדין בענינו, דוקא משום שהתוכחה רמוזה במקום חמור כל כך, במקום שיש בו ביטול מוחלט, וכדביאר המהר״ל בנצח ישראל (פרק כו) שבמקום גודל הגזירה נמצאת ההתעלות הגדולה ביותר, כי במקום הביטול שם נהפכים להיות בריה חדשה. ובספר הזיו לך (פרשת האזינו) ביאר זאת, כי בכלל ישראל לא תתכן מציאות של ההעדר, ובשעת ההעדר חוזרים

כלל ישראל לשורש המחשבה הראשונה שהיתה בעת בריאת העולם, שישראל עלו אז במחשבה, חוזרים להיות ראשון שבראשון תחילה שבתחילה, ונהפכים להיות בריה חדשה.

ובעזרתו יתברך נעמיד ונכשיר עצמנו בכל המוזכר, באמונה ובתפילה, לאמירת מאה ברכות בכוונה, ובאופן זה תתבטל מעלינו המגיפה, וניהפך להיות כבריה חדשה, ואדרבה, מכח זה נעלה ונתעלה יותר ממה שהיה, ותפילתנו תפילת הדיוט בכלל תפילת כל עמו ישראל, שרחום וחנון ברחמיו המרובים יאמר למשחית הרף, ויקויים בנו מקרא שכתוב ולא יתן המשחית לבא אל הבתים לנגוף, ויבריאו את אשר נפגעו מיניה, ויתמידו הבריאים בבריאותם, עדי נזכה ל'והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה'' (יחזקאל לח כג) ונזכה בקרוב לקיום קרא 'ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים' (ישעיהו יא ט) בביאת גואל צדקנו בחסד וברחמים במהרה בימינו אמן.

הדברים נכתבו ונערכו על ידי הרב הגאון רבי אברהם ברנר שליט"א ותשח"ל

אגרת לעת צרה

בסייעתא דשמיא יום שלישי שמנה ועשרים יום לחדש אדר ה'תש"פ לבה"ע

כבוד הגאון המופלג, נשגב במעלותיו, כתרה של תורה הולמתו כש"ת מוה"ר וכו' שליט"א

אחרי מבוא הברכה והשלו' כראוי וכיאות למרביץ תורה ומזכה הרבים דכוותי' אשר ביקש מעכת"ה שאכתוב דברי תורה בהם להתחזק בעידן דעקתא דהאידנא, אין רומעכ"ת נצרך לדידי ואכתוב לחזק עצמי ובמיגו דזכי לנפשי' וכו', והמה מהדברים שאמרתי בדרשה בליל שב"ק פרשת החודש.

כתיב 'וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאיביכם' (במדבר י ט). ודרשוהו בספרי (שם עו) 'א"ר עקיבא, אין לי אלא מלחמה בלבד, שדפון וירקון ואשה מקשה לילד וספינה המטרפת בים מנין, תלמוד לומר 'על הצר הצורר אתכם', על כל צרה שלא תבא על הציבור'. ובספרי זוטא (בהעלותך שם) 'ומנין על שדפון ועל ירקון ועל חסיל ועל כל צרת הצבור, אמרת "על הצר הצורר אתכם והרעותם", מכן אמרו על אלו מתענין ומתריעין, על הצרת שונאי ישראל לישראל, ועל החרב, ועל הדבר, ועל חיה רעה, ועל הארבה, ועל החסיל, ועל השדפון, ועל הירקון, ועל המפולת, ועל החליים, ועל המזונות, ועל המטר, שנאמר "על הצר הצורר אתכם", כל שיציר לכם' [וע"ע תענית יד. יט.].

וכבר הזהירנו בזה הרמב"ם (תעניות פ"א הלכה א-ג) וכתב, 'מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר "על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות", כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב "עונותיכם הטו" וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר

הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזרית וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה "והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי", כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו, אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי'.

מעתה יתבונן האדם בחומרת לשון הרמב"ם אם לא יזעקו ולא יריעו ויתלוהו במנהג העולם לומר מקרה הוא 'הרי זו דרך אכזריות', כי מי שאינו שומע לקול האות הראשון, מי שממשיך שגרת חייו מבלי לשנות דרכיו, הוא גורם רח"ל לקריאה ולדיבור שני שאין ידוע מה יטמון בחובו, ולזה אכן יקרא הרמב"ם דרך אכזריות.

וכבר כתב הגה"ק רבי אלחנן וסרמן זיע"א הי"ד (קובץ מאמרים כד) על התקופה שלפני מלחמת העולם השני' הנוראה, 'אל נטעה לחשוב כי המצב הנוכחי הוא בר חלוף וארעי, אלה הם תנחומי הבל, עלינו להבין, כי מן השמים מעוררים אותנו, משל למי שנרדם בליל יום כפור, חייבים לעוררו שלא יקפא, לא יפסיקו לעוררנו ולעוררנו ביתר שאת עד שנתעורר כליל משנתנו. בשמים לא יוותרו על המטרה שהציבו שם עד שתתגשם, אם כן למה לנו לחכות עד שתבאנה מהלומות יתר חזקות וכבדות, ולא נשארה לנו אלא עצה אחת בלבד להנצל משואה, העצה היא להכנע לכל אורך החזית, ולהתמסר בידי שומר ישראל ותורתו, אז יבא השלום על ישראל'.

עוד נמצינו למדים מדברי הרמב"ם, כי הבטחה ברורה היא שחשבון הנפש בעת הצרה וההתבוננות ליישר הדרכים, היא הגורמת להם לישראל להסיר הצרה מעליהם, ואין לנו אלא ההתבוננות בדברי חכמינו ז"ל, לעורר ולהתעורר בנצרך תיקון, ולבקש מהבורא יתברך להוליכנו בדרך יושר ואמת, כדי שנוכל לומר 'אלקים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד. על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים' (תהלים מו ב-ג).

ואנו, בני אברהם יצחק ויעקב, זרע ישראל, שקיבלנו התורה הקדושה מפי הקב"ה בהר סיני, מאמינים בני מאמינים בידיעה ובהכרה מוחלטת, כי אין שום דבר מקרה בעולם כלל, והכל נעשה בהשגחה פרטית מאתו יתברך. ומאחר שאין לנו הידיעה הברורה, לקבוע ולומר על מה יצא הקצף, ומחמת

מה בא עלינו הצרה זו, שומה וחובה עלינו לערוך חשבון הנפש, כפי שהזהירנו הרמב"ם אם לא יזעקו ואם לא יריעו רח"ל.

וכנודע דברי הר"ן (דרוש שישי) שכתב וז"ל 'ולפעמים מתחדשים מקרים ברחוק מקום ובאיים הרחוקים, כדי שיתעוררו אל התשובה ויירא ויפחדו פן יגיע הפורענות אליהם, והוא מאמר הנביא "הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר, נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב, אמרתי אך תראי אותי תקחי מוסר" (צפניה ג ו-ז). וכשאינם מתיסרים ברעת האחרים, הפורענות הולך הלוך ונסוע וילך הלוך וקרב, ואין ספק כי מי שרואה כל אלו התלאות אשר הם באמת התראות הש"י, ועודנו מחזיק בדרכו אשר דרך בה, הוא כמי שעובר עבירה וקבל עליו התראה, שהתיר עצמו למיתה מכאן ואילך (עפ"י סנהדרין מא א).

לכן אין ספק כי בזמנים האלו ראוי לחפש היטב על רפואת הנפש ולהקדימה על רפואת הגוף, הוא שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים מא ה) "אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך", פירוש, אני בחליי הייתי מתפלל על רפואת נפשי, ועליה היא השתדלותי, לא על רפואת הגוף [ואין ספק שכל משכיל ראוי להקדים רפואת הנפש על רפואת הגוף] כי גם בחולי הגוף נשאלה שאלה בחכמת הרפואה, כשיזדמנו שני חלאים בשני אברים איזה מהם ראוי להקדימו ברפואתו, והושב על זה בשלשה דרכים, האחד שראוי לרפאות אותו שהוא יותר חזק הסכנה, השני שראוי לרפאות אותו שהוא סבה לחבירו, השלישי שראוי לרפאות אותו שלא יתרפא חבירו כי אם בהרפאו. וכל אלה השלשה מסכימים ברפואת הנפש והגוף, כי אין ספק שהנפש היא גדולת הסכנה מהגוף, שהגוף אובד והנפש נשארת, וכן אין ספק אצלי שחליי הנפש סבה לחליי הגוף, וכי לא יתרפא הגוף מבלי הרפא הנפש, כמו שאמרו רז"ל ברכות (לג.) שבמקומו של רבי חנינא בן דוסא היה ערוד אחד שהיה ממית את הבריות וכו", ע"כ.

וראיתי ת"ח שליט"א דכתב במה מקום יש לכל אותם המבקשים לתלות הנגף, ולבאר טעם וצורת התפשטות המגיפה, באכילת שקצים ורמשים עטלפים ושאר מרעין בישין בארץ רחוקה, וכי בכך ישוב רעיונם ותתיישב דעתם ומחשבתם, יתבוננו מעט, וכי רק עתה החלו שם בזאת, הן מנהג עתיק יומין הוא אצל אלו לאכול מכל משוקץ הבא לידיהם, ומה אם כן לצרה זו כי באה

עתה, מה מקום וטעם לתלות התפרצות מגיפה עולמית בנוהג זה או אחר, הן מאמינים בני מאמינים אנו כולנו בי"ג עיקרים, וכל אחד מעמנו מאמין באמונה שלימה בלא שום ערעור ופקפוק, שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה עושה ויעשה לכל המעשים, וכל אותם עטלפים ושאר בריות אינם אלא שלוחיו לפשט עקמומיות לבב, ולעורר הלבבות ליישרת ותיקון דרך.

והמה דברי הרמב"ן (שמות יג טז) 'מן הניסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו, עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו, שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוה יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון'.

וכהנא רבא הח"ח זיע"א כתב [בשינוי לשון מעט] ואף כי עתה חסרנו כל והועמדנו בשפל המדרגה, אין לנו לא נביא ולא חוזה, לא תנאים לא אמוראים ולא גאונים, מכל מקום בכל עושה הבורא שליחותו, ועתה על ידי משרתיו עושי רצונו, מן הדוממים באש ברוח במים ובעפר, וכדכתיב (תהלים קד ד) 'עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט'. וכל זאת לעורר המבינים ולזרזם לתשובה, למען ידעו ויראו הכל, כי מי בכל מעשיו בעליונים ובתחתונים שיאמר לו מה תפעל ומה תעשה, והרבה שלוחים לו למקום שאינם שבים ריקם עד מילוי רצון קונם ועשיית שליחותם, ולוואי שניטיב דרכנו ותושג המטרה, להשיב ולהסיר אותם המלאכים בעשיית והשגת שליחותם, לטוב לנו כל הימים.

יש להתבונן בכל הסובב בצורה המחויבת והמוכרחת, בהסתכלות הראוי', וכדברי חז"ל בברכות (נט.) 'אמר ר' אלכסנדרי אמר ר' יהושע בן לוי, לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב שנאמר "והאלקים עשה שייראו מלפניו" (קהלת ג יד). והוא כאדם הישן בתרדמה עמוקה עד כי קשה להעירו בדברים, שאין אופן וצורה להעירו בדיבורים רכים, ומוכרחים לדבר אליו בקול גדול, ופעמים גם לטלטלו כדי שיחוש וייעור מתרדמתו. כי תרדמת הזמן ורוגע הבליו, מקהים תחושת ההמון ומבטלים מחשבתם, עד כי קול ה' קורא ומרעים בחציבת להבות אש, למען יכירו הכל באפסיות כח האדם ויכולותיו, וידעו כי

אין לו שום יכולת ושליטה בטבע ובברואיו, עד שיפנימו ויזכרו הכל כי יש מנהיג לבירה, בורא יתברך כל יכול, שמנהיג ומקיים העולם כרצונו.

וזהו שורש מקרא קודש שהביא רבי יהושע בן לוי דכתיב "והאלקים עשה שייראו מלפניו", כי לא נבראה מידת הדין שהיא בחינת 'אלקים', בשביל לענוש האדם החוטא בפועל על רוע מעלליו, ולא בכך יחפוץ הבורא, כי אם בעבור שייראו מפניו וימנעו מן החטא. וכפי שדרשוהו בספרים הק' למה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט קסא) "שרים רדפוני חינם ומדברך פחד לבי" והיינו כי כל רדיפת השרים הלא אינה אלא לעורר הלב ולמלאותו פחד ורעדה, למען ישכיל ויבין יראת השם, ועל כך אמר דוד כי אף בלא רדיפת השרים הן ירא ופוחד הוא מדבר השם, ונמצאת רדיפת השרים בבחינת 'חינם'.

ודווקא בשעה קשה זו, כשנגיף שאינו נראה כלל לעין אדם, מתפשט בעולם ואין מי שיעצור בעדו, עד לעת שיחננו וימציא מזור ורפואה למכתנו, אין שעה גדולה מזו הראויה למאמר חז"ל הנזכר, כי לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב, כי הרעשת העולם בקול גדול אינה אלא בעבור הערת ההמון וטלטלתם, בהפסקת מרוצת הבלי העולם והחומר, וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג ה"ד) 'אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו מעשיכם וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה'.

ומעתה שומה עלינו בכדי להינצל מהדינים הקשים, לשמוע ולהאזין אל הרעמים, ליישר ולפשט העקמומיות שבלב, בקיום הכתוב 'והאלוקים עשה שייראו מפניו', בחידוד אוזן לשמוע קול השם, בהתבוננות בבת קול המהדהדת בחללו של עולם, לעורר ולהתעורר, לבל נתפתה לעצת היצר, בביטול תחושת ומחשבת הפיגול של כוחי ועוצם ידי, ובבטחון תמיד כי אין עוד מלבדו.

הדבר תלוי אך בנו, כדהובא משמי' דמרן הגר"ח מבריסק זיע"א, מה שאנו אומרים בתפילת מוסף, 'כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום

כבודו', דלכאורה הוא נסתר מיניה וביה, דאי כבודו מלא עולם, מדוע ישאלו משרתיו איה מקום כבודו, ופירש דבהכרח שאלת 'איה' אינה מלשון 'היכן' אלא מלשון 'היאך', היינו היאך יתגלה כבודו יתברך אם במידת הדין או במידת החסד והרחמים, וזהו שאומרים 'ברוך כבוד השם ממקומו', כי איך שיהיה בשניהם הוא מקומו, אלא שאנו מייחלים ומבקשים 'ממקומו הוא יפן ברחמים' שתהא התגלותו יתברך עלינו במידת הרחמים.

הנביא ישעיהו קורא ומעורר את עם ישראל (שם א יב) "כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי". ופירש רש"י 'לרמוס את חצרי אחרי שאין לבבכם שלם עמי'. והיינו שאם אין לבבם של ישראל שלם עם הקב"ה, הרי הוא רח"ל בבחינת 'רמוס חצרי', ויש בו גורם המונע חלילה את האפשרות מלבא בחצרות השם, ומלהתפלל לפניו כדרך כל הימים. וחסרון זה של 'אין לבבם שלם עמי' התבאר בתרגום 'יונתן בן עוזיאל 'ויהי לבכון שלים בדחלתא דה' אלקנא למהך בקימוהי ולמטר פקודוהי כיומא הדין', והוא תרגום הכתוב במלכים (א ח סא).

ועוד בדברי הנביא (שם כט יג) "ויאמר ה' יען כי ניגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה". וברש"י שם 'יונתן תרגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה אבל את לבם הרחיקו ממני. ותהי יראתם אותי לא בלב שלם כי אם במצות האנשים המלמדים אותם התראו כנכנעים מלפניו כדי לפתותו בפיכם'. וברד"ק שם כתב 'יאמר כי בעת שיש להם צרה יכבדוני בפיהם ומקרבים אלי פיהם ושפתותיהם ומרחקים ממני לבם ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה כי מי שאינו עושה אלא מה שמצווה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדבר מחפצו ומרצונו'.

הוי אומר, כי גם אם יקיים האדם את כל מצוות התורה, יתפלל שלש תפילות בכל יום, גם יברך על כל הצריך ברכה, וכל כולו עבודת השם, מכל מקום אם עושה כן על דרך מצות אנשים מלומדה, הרי הוא בכלל 'לבו רחק ממני' רח"ל.

יש להתחזק בראש וראשונה באמונה ובביטחון בה' ית"ש, שהוא דבר

הסגולה הבטוח יותר מכל להינצל ולהישמר מכל פגע רע, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים לב י) "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו" וכן כתיב (שם לד יא) "כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב". ומבלי ספק כלל כי בזכות זה ישלח הקב"ה דברו ויגאלנו בהחשת תרופה מזור ומרפא, יאמר למלאך המשחית הרף, לסלק הנגף חיש מהר כלעומת שבא בפתע פתאום.

נתחזק יחדיו בכוונה גדולה בתפילה, בהתבוננות בברכות שמונה עשרה שנתקנו לנו על ידי אנשי כנסת הגדולה, בכוונה ומחשבה יתירה בבקשת 'ראה נא בענינו', בתחינת אמת ל'רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה כי תהילתנו אתה', בבקשת רחמים ל'הסר ממנו יגון ואנחה', בזכרון תמיד בגודל החסרון על גלות השכינה בבקשת 'ולירושלים עירך ברחמים תשוב', ברצון ובתשוקה ל'והשב את העבודה לדביר ביתך', לזכות במהרה ל'ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים' עם ביאת גואל צדק בגאולה השלמה במהרה בימינו אמן.

המצפה לישועת הי"ת
המבקש דמעכת"ר יעתיר ללא הרף בתפלתו הזכה
ידי"נ
מרדכי גרוס

שאלות ותשובות להילכתא לעת צרה והוא מחדון אף ה׳ בשילוח הנגיף

"אלוקים לנו מחסה ועז עזרה
בצרות נמצא מאוד,
על כן לא נירא בהמיר ארץ
ובמוט הרים בלב ימים"
[תהלים מו ב – ג]

שאלות ותשובות להילכתא לעת צרה

מתוך תשובות שהשבתי עליהם בסייעתא דשמייא
תפלה בשני דשויות ודואין זה את זה

א. מחמת הצר ומצוק שא"א להתפלל בביהכ"נ וכו', ואפשר בצירוף המרפסות שיהיה מקצת אנשים בכל מרפסת ויצטרפו לעשרה.יש להאריך טובא דברי הפוסקים בסימן נה ובסימן קצה ולא נכתב אלא שורשי ומסכנות הדברים.

הנה בשעת הדחק אפשר, וכמתבאר סי' נה סעי' יד ומשנ"ב ס"ק נב [ומקורו בשו"ת הרשב"א ח"א סי' צו] וכדין דסי' קצה ס"א בזימון, וכ"ה בשע"ת שם ס"ק טו מהמחזיק ברכה ס"ק יא [במגיפה שהיה בימיו באירופה], ובשעה"צ שם ס"ק נז שרק בשעת הדחק, דכ"ה לדעת הגר"א והח"א, וכמבואר שם סעי' יח משנ"ב ס"ק נז וביה"ל סי"ט דב"ה שליח ציבור [ועי' ערוה"ש שם], - ולדעת הגר"ז שם סעי' טז, יז, כא, אפשר נמי לכתחלה, אמנם יתכן דבכה"ג שאינו קרקע אחד לרואין זא"ז, לכו"ע אינו לכתחלה, ועי' שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' ט, ועי' שו"ת משנת שכיר או"ח סי' לג.

ב. אם רה"ר מפסקת ביניהם אין מצטרפים כמבואר בפמ"ג א"א ס"ק יב שתפלה דמי להמבואר כן בזימון בשו"ע סי' קצה ס"א דיש מי שאומר שאם רה"ר מפסקת בין שני הבתים אינם מצטרפין בשום ענין. – אף דבמחז"ב סי' נה ס"ק יא לא נראה כן, מ"מ יש לחוש לדברי הפמ"ג, אך יתכן שאפשר לצרף דלא ברירא דהוי הפסק נמי לגבי אלו שאינם בקרקע אלא בקומות כדינא דשבת דהוי רה"ר רק עד עשרה, ואף אם הש"ץ הוא בקרקע, - ואם ש"ץ יעמוד ברה"ר יצרפם כדינא דסט"ו. ומש"כ ס"ק נד, וסי' קצה ס"ב באכלו מקצתם בבית ומקצתם חוץ לבית אם המברך יושב על מפתן הבית מצרפם.

ג. בסי' קצה משנ"ב סק"ז כתב מהט"ז שם סק"ב שלאו דוקא רה"ר שהוא רחב ט"ז אמה וה"ה בשביל היחיד שמפסיק ביניהם, אבל גם לדעת הט"ז כשהמטרה

הוא להילוך אבל אם הוי לצורך הכניסה לבנין אינו בכלל זה, וה"ה בדרכים ששייכות לבנינים אינו בכלל זה, ועי' שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' מב.

ד. כשיש פחי אשפה או צינורות ביוב ביניהם, ומבואר בשו"ע שם סעי' כ די"א שלא יהא מפסיק טינוף או ע"ז ועי"ש במשנ"ב ס"ק סד, ועי' ב"י יור"ד סי' רפו כשהמזוזה למעלה מעשרה אפשר להניחה גם כשיש שם דבר טינוף עי"ש, בזה שהש"ץ יעמוד במקום שליכא טינוף מצרפם בזה.

ה. דינא דמצטרפים זה עם זה בראיה, הוא לאו דוקא לקדיש קדושה ברכו שליכא ברכה לבטלה, וכן חזרת הש"ץ שיכול להתנות בנדבה, אלא נמי לדינא דברכת כהנים בברכה ושאר הלכתא, ולקריאת התורה, ואם קריה"ת הוא בקרקע ויש שעומדים שם שיכולים לעלות לתורה יעלו הם לתורה, ואף באם אפשר שלכל עליה לתורה ירד אחד מהבתים, לא חשיבא כטירחא דציבורא או כפגם בכבוד הס"ת, וינהגו כן, אך כשאין אפשרות לזה, יברך העולה ברכות התורה ממקומו אף שאינו קורא בס"ת ואינו סמוך לו כדינא דקי"ל דסומא עולה לתורה [רמ"א סי' קלה סעי' ג, ומשנ"ב קלט ס"ק יג, עי' ביה"ל סי' קמא], וה"ה במי שאינו ידוע לקרות דסמכינן על שומע כעונה של המברך, עי' ביאור הגר"א שם וסי' מו סעי' ד, ועי' באריכות בספר הקריאה בתורה והלכותיה פרק מח, ועי' שם במילואים סי' ג סעי' טז, ומ"מ באפשר למעט בה, שנמצאים במרפסת של קריאת ס"ת אב ובניו, יעלו ויהא אופן שיעלו מאליהם ולא יקראו להם כמבואר בשעה"צ, ולא יזדקקו שבעל קורא יקרא ויעלה בעצמו בכל הפסקה כמבואר סי' קמג סעי' ה ועי"ש משנ"ב ס"ק לג. [הנמצאים במקום הס"ת, לכאורה צריכים ללוותו כשמחזירים אותו עד הדירה שבו מניחים אותו, כמבואר סי' קמט, וצ"ע שלא נהגו כן בדעלמא]

ו. באופן שאין אפשרות לאחרים לעמוד ליד בעל קורא, וכמבואר שו"ע סי' קמא סעי' ד שכן צריך לנהוג שיעמוד אחר אצלו כשם שניתנה תורה ע"י סרסור כך אנו צריכים לנהוג בה ע"י סרסור, ובמשנ"ב שם ס"ק טז דבעינן שלשה, - מ"מ אי"ז לעיכובא בקריאה, ולקיים ד"ז לא מהני מה שעומד בה יחיד מרחוק שצריך להיות ניכר בשייכותו לקריאה בס"ת.

ז. כל הנ"ל הוא גם כגון ג' מרפסות וראשונה לא רואה שלישית, ורק בסיכום בצירוף איכא עשרה, מסברא היה עמי ספיקא בזה, ואיכא בזה עקולי ופשורי,

וכנראה בסי' קצה שעה"צ סק"ו שאין מצטרפים, מ"מ בשעת הדחק כהאידנא אפשר לסמוך להקל, ועדיפא שש"ץ יראוהו כולם ובזה מצטרפים, כמובא לעיל כדינא דסעי' ט"ו, וסי' קצה סעי' ב, אך לא נצרך שכל אשר נמצאים במרפסת יראו מרפסת שניה וסגי חלקם ופשוט. - נראה דרואים זא"ז לא נצרך שבדוקא פניו יוכלו לראות. שוב ראיתי מה שכתב בזה בערוך השולחן סעי' כ, וצ"ע לדינא.

ח. בדין תפלה בחדר מדרגות כל אחד בפתח ביתו ואין רואים זא"ז, אי חשיבא לחדר אחד, שאין צריך רואין זא"ז, תליא אי הוי כל קומה רשות בפנ"ע וכדקי"ל הכי בדין עירובין, א"כ אפשר דחשיבא רשות בפנ"ע, כדקי"ל הכי בדין עירובין, אמנם בשעת דחק כהאידנא יש להקל בזה לתפלה, עי' שו"ת אור לציון ח"א או"ח סי' לא.

לא להקפיד על מי שלא בידיעה גרם להדבקות – חלוקת תשלום הקנס

חזיתי שיש שמקפידים על מי שנתגלו שיש עמהם הנגיף ומחמתם צריכים להיות בהבדלה ארבעה עשרה יום, ויש ליזהר בזה ביותר שזמנים שיש להתחזק בבין אדם לחבירו ביותר, דיהא הקפדה על מה שליכא בו כלל אשמה, - ואף אם נתן לו יד וכיו"ב ליכא בזה לכל אחד ידיעה שיכול להזיק, - אגב דלהכי גם אם נגרם הפסד ממון למי שנצרך להיות בבידוד, אין כלל קפידא כנ"ל, ואין צריך לפייסו או ליתן לו ממון לפנים משוה"ד. – ראיתי שדנו במקום שהיו כבר עשרה מתפללים ונכנס אחד עשרה, ונכנסו מהשלטון וקבעו קנס, - יל"ע כשלא ידע הנכנס שיש הגבלה בעשר ואומר שסבור היה שהוי בעשרים [כי בחתונה מאשרים, עשרים נוכחים], נראה שגם אם לפי חוקיהם כולם צריכים להשתתף בזה כי לא היו צריכים שיכנס הנוסף על העשר, מ"מ לדינא לכאורה יש לנכנס אחרי שהיה עשר לפרוע הקנס, אמנם אינו מוכרח דעכ"פ ידעו שיש יותר מעשרה וחשיבא שהם נצטרפו לתוספת ושייכא הקנס לכולהו ועי'.

תפילה בפורים בציונא דרשב"י בעידן דדיתחא

מעכת"ה ביקש לחשיבות בעידן דעקתא לטרוח לנסיעה לציונא דרשב"י זי"ע בפורים,- הנה איתא בשו"ע סי' תכח סעי' א "לעולם ביום שיהיה פורים יהיה ל"ג בעומר וסימן פל"ג", וכ"ה בטור וכתב וסימן פ"לג ח"י, פירוש פורים ל"ג ח"י באייר, וכ"ה במחזור ויטרי [קריאות והפטרות או"ז], ו"שבלי לקט" [סי' קצט] וכתב ברמז "פלג אלוקים מלא מים" [תהלים סה י], כי "מים" דהיינו הגשמים היורדים בפורים ובל"ג בעומר הם סימן שובע, - חזינן שייכות לפורים עם רשב"י בשלימותו שהוא בעת סילוקו, - ובסו' שו"ת "חלקת השדה" מאמר ל"ג בעומר או' רנז כתב דהשוואה הוא בקבלת התפלה, כמבואר בספה"ק ל"ג בעומר זמן לקבלת התפלה, והוא "פלג" גימ' יב"ק עם הכולל, שהוא ר"ת "יעננו ביום קראנו" ולהכי בפורים שהוא זמן לתפלה כדרמזו בספה"ק "והימים האלה נזכרים ונעשים" [אסתר ט, כח] דבפורים תיכף כשמזכירים טוב על ישראל, נעשה כן, וזה "נזכרים ונעשים" הוא בחיבור עם זכותו דרשב"י. – שוב ראיתי ב"טעמי המנהגים" [עניני הילולא דרשב"י או' יב] דמחמת רמז השוואת ל"ג בעומר ופורים הוי סיבה להיות בציונא דרשב"י ושכן נהג האוה"ח הק' כמובא במכתב תלמידו. – הנה ברירא דלעצור המגפה הקיימת, יש להתפלל בציונא דרשב"י דהא בל"ג בעומר בכחו דרשב"י פסקו תלמידי ר"ע מלמות, דכחו דרשב"י לביטול המיתה וכמובא בזוה"ק ח"א ריח א, ועי' ספר שער יששכר חדש אייר או' י.

נשיאות כפים עם מסכה

בהא דהעירו וכו' , נראה דהכהן שנשא כפים עם מסכה, בודאי לא היה צריך לנהוג כן כי אי"ז כבוד המצוה רבתא לאומר כן כשפִיו נצמד בו המסכה, אבל משום דינא דסי' קכח סעי' ל שאין לישא כפיו בדבר שהעם יסתכלו בו, נראה דבזה רגילים בו בעו"ה וליכא סיבה שיסתכלו, כהא דמבואר שם סעי' מ שאם דש בעירו מותר.

ברכת הגומל בנתרפא ממחלת הנגיף

בסיעתא דשמיא זכה וכו' להתרפאות ממחלתו מחמת הנגיף, ולשאלתו האם לברך ברכת הגומל, נראה דתליא אם היה במצב שיכול להגיע לסכנה כקשיי נשימה ביותר וכיו"ב, כי במחלה זו איכא דרגות דאיכא באופן קל ביותר, ופעמים הוי בדרך אמצעי דהוי קרוב להיות שהיה שייכא ביה סכנה, בהא נראה דיש לברך הגומל אף כפי מצבו שהיה ליכא סכנה ועי'. כמו"כ במי שיש לו מחלות אחרות הנקרא בעיני הרופאים שהוא בסיכון, גם כשקיבלו בצורה קלה חשיבא שהיה מסוכן ומסתבר שיש לו לברך ברכת הגומל.

גילוח בחוה"מ למי שהיה בנפרד עד חוה"מ

נשאלתי באלו שהוצרכו להיות בבדידות ארבעה עשר יום וסיומו בפסח ולא היה אפשרות לו להסתפר כי שום אחד לא רצה להסתכן בנגיעה בו, האם מותר בחול המועד כדין מי שיצא מהשבי' ומבית האסורין ולא היה בידו לגלח קודם המועד דשרי כמבואר סי' תקלא סעי' ד, - הנה כמתבאר בס"ד משנ"ב שם ושעה"צ סק" ז דנצרך להיות אונס מפורסם ושבסיבתו הוי סיבה שא"א לו להסתפר, בני"ד לכאורה הוי כן, כי יודעים שרבים נמצאים בהתפרדות מחמת שנפגשו עם אחרים חולים, או שהם עצמם חולים. – ובפרט שהיום בעו"ה רבים המה בהפרדה וזמן סיום של חלקם הוא בחוה"מ. והוא בשיעור שיש לו ריבוי שערות, עי' סי' תקלא שעה"צ סק"א, משמיה דהפמ"ג סי' תקלא משב"ז סק"ב, מ"מ איני כותב כלל להלכה למעשה עד שיסכימו בעלי הוראה בזה.

תפלת זתיקין

בהא דמצרפים מרפסות ברואים זא"ז, וכידוע דלאו לכו"ע הוא, מ"מ כן יש לנהוג בעידן דעקתא והוי זמן ממושך רח"ל, - ושאל האם עדיפא להתפלל ותיקין

ולא להזדקק להיתרים כיון שיש דעות שלא מצטרפים ולא הוי תפלה בציבור, נראה כיון דכתב הביה"ל סי' נח ס"א דב"ה מצוה מן המבוחר דתפלת ותיקין דוחה תפלה בציבור רק ברגיל להתפלל כן, עי"ש [ועי' הליכות שלמה תפלה ס"ה או' טז] הכ"נ גם כשהוי רק לשעת הדחק תפלה בציבור, ועדין צ"ע, כי כיום נצרך טפי לתפלת ותיקין שהובטח שאינו ניזוק בכל אותו יום [ברכות ט ב, ותוס' דב"ה כל הסומך]. – אגב, נראה אף להמבואר לעיל מ"מ מעלה שהש"ץ יעשה תנאי, שאם הלכה שנחשב לציבור הוא ש"ץ ואם לחוש לשיטות שלא הוי צירוף, תהוי תפלתו נדבה.

אמירת יוצרות כשיש צירוף של כמה עדות

בהצטרפות מנין של הגרים בסמוך, וחלקם מעדות החסידים האומרים יוצרות בשבת הגדול, נראה דתליא ברוב הציבור, ובפרט דלעדות הספרדים אין לאומרם משום דהוי הפסק כדכתב בשו"ע סי' קיב ס"א.

דין מסכה על פניו בשעת התפילה

יש אשר חוששים מהתדבקותם במגפה ויש עליהם כעין מסכה שהוא על הפה וכו', - כמדומה שאין להתפלל שמונה עשרה עמו שאינו כעומד לפני המלך, וכמבואר או"ח סי' צה סעי' ה, וגם המתירים להתפלל במסכה בפורים, משום שכן המנהג בפורים ומוזכר בפוסקים [ועי' שו"ת שבט הלוי ח"י סי' יח], אבל בהא שלא הוי הכרחי אלא חששא בעלמא, והוי משונה על אף שיש עוד החוששים לעצמם ומניחים ד"ז על הפנים. אף דטענתם שבבית הכנסת צריך טפי ליזהר, כי אפשר שמי שנצרך בידוד ולא מקיים דבר זה בהיתרא שלא להפסיד תפילה וקריאת המגילה בציבור – מ"מ זמן קצר של שמ"ע להסיר המסכה לא יכול כ"כ להזיק. [נכתב בזמן שלא הונהג כחובה ללובשו ברה"ר, - אבל גם בזה אי"ז עומד לפני המלך כי בביתו א"צ ללובשו].

דחיית חתונה כשהוריו אינם יכולים להשתתף בו

נשאלתי במי שחתונתו בארץ והוריו מחו"ל, ואין יכולים לבוא מחמת המגפה, כיון שיניחום בבידוד שבועיים ולא יהיו בחתונה, האם חייב משום כיבוד או"א לדחות החתונה, נראה שבודאי נצרך הסכמת הכלה לדחות, ובהסכמתה רצוי לדחות כי עוגמת נפש להורים לא להשתתף בחתונת צאצאיהם, - ומשום חובת כיבוד אב ליתא דדחית החתונה חשיבא משל בן שאינו מחויב, כי להימנע מלהינשא גם לזמן חשיבא משל בן, אבל כאמור רצוי לדחות מטעם הנז'.

קריאת פרשת זכור למי שנמצא במקום מבודד

בדבר אלו הנמצאים בנפרד לארבע עשר יום, ואין יכולים לילך לבית הכנסת לשמוע פרשת זכור, [באותו זמן לא נדרש התרחקות בין אדם לחבירו] - נראה שהוא יהיה בחדר סגור באופן שיכול לשמוע קריאת התורה, ויעלו עשרה אנשים ויקראו בתורה את הפרשה בחדר אחר, ואח"ז פרשת זכור, נראה דאחר דשרי להביא ס"ת לחולה וכיו"ב לפרשת זכור כדכתב בסי' קלה משנ"ב ס"ק מו, ה"ה דשרי כבר לקריאת התורה. – ואם קשה להם לשמוע קריה"ת שם יכולים אחר קריה"ת להביא לשם ס"ת למפטיר בלבד בקריאת הזכור. ועי' תשובות והנהגות ח"ג סי' רכא וספר נזר ים פורים פרק ד.

קריאת המגילה בציבור כשיש חשש מהתדבקות

יש שאין רצונם לילך לביהכ"נ לקריאת המגילה ורצונם לקרות ביחיד מחמת חששם שלא יפגעו מהמגיפה וכו' [באותו זמן לא נדרש התרחקות בין אדם לחבירו], נ"פ שלא כדין לנהוג כן ומחמת חששא לבטל ענין של ברוב עם הדרת מלך, וכמתבאר במשנ"ב סי' תרפז סק"ז ושעה"צ ס"ק י, ועי' שו"ת משנה שכיר או"ח ח"ב סי' רכו, שדי חמד ח"ב מערכת ז כלל ג, ושו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קמה.

מצות כיבוד אביו ואמו כשיתבטל מקיום מצוות כראוי

נשאלתי באברך שרצונו להיות אצל הוריו בארץ לפסח, אך אם יבוא יצטרך לשהות בנפרד שבועיים, האם מותר לו משום כיבוד אב להתבטל מתפילה בציבור, קריה"ת וכו', נראה דאין לו להכנים עצמו לאונס לביטול מצוות כדת, וליכא בזה חובה משום כיבוד אב, ואדרבה יש להימנע מכך.

דין קדימה בהשתתפות בחתונה

אשר שאל וכו' בזמן המגיפה שאמרו שרק עשרים ישתתפו יחדיו בחתונתו, איזה מרבותיו יזמין לחופה, האם רבותיו דהשתא מישיבה גדולה או מישיבה קטנה, נראה דהקודם הוא מי שיש לו שייכות עמו, דאם לא יזמינו יש בזה כעלבון, ועדיפא גם אם יש לו טפי כהכרת טובה לאחרים.

סגולה לעצירת מגפה להשיא בבית הקברות יתומים

בספר שערי ירושלים [שער ז] הובא על המגיפה שהיתה בשערי ירושלים בשנת תרכו, ובירושלים מתו בט"ו יום מאה וחמישים נפשות קדושים צדיקים ת"ח [ביניהם היו רבי יוסף זונדל מסלנט, רבי נחום שאדיקר, רבי יהושע שווארץ, רבי משה יהודה לייב מקוטנא זצ"ל זיע"א] ועשו חופת יתום ויתומה בבית הקברות כסגולה לעצור את המגפה ונעצרה המגפה – וכ"ה בכתר שם טוב [ח"ב עמ' תרפד] – ובריש ספר אהל יהושע באריכות, וכן נהגו בזה הדברי חיים והשבט סופר זי"ע, ועוד רבים, עיקרא דמילתא הוא להשיאם וליתן צרכיהם לידי בני העיר וכיו"ב. – הנה בשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' מ כתב שאפשר בחתן כהן מחוץ לד' אמות ואף דליכא גדר מסביב, וגם דאין בו משום לועג לרש, עי"ש. נראה דמה"ט נמי ליכא למיחש משום שתי' בבית הקברות ששותים החוה"כ מכוס אירוסין ונישואין. – נראה דלהא נצרך זיווג ראשון ולא זיווג שני.

אמירת פטום הקטורת בשמחה

כפי שדיברנו וכו' דלהצלת המגפה המצויה כיום בעו"ה, דיש לומר פרשת הקטורת שהם הפסוקים והברייתא, יש להוסיף דיאמרנו בשמחה, דהא מבואר בזוה"ק [ח"ג יא ח] שהקטורת אינו בא על חטא ועון אלא לשמחה, וכ"ה שם [ל ב] דשמן והקטורת הם שלימות השמחה ואינם מצד הרוגז והדינים כלל, וכשם שהקטרתו בשמחה כמו"כ אמירה דנשלמה פרים שפתינו להוי בשמחה, - והקטורת מעוררת שמחה בעליונים [תנחומא תצוה טו] וכ"ה בזוה"ק [ח"ג קמט א] דבאותה שעה של ההקטרה ששון ושמחה שרוים בכל העולמות שנאמר "שמן וקטורת ישמח לב [משלי כז ט] ועי' רבינו בחיי שמות כז, ובשל"ה תולדות אדם בית חכמה – ובהא מסתלקים הדינים [זוה"ק ח"ג קנא ב] ועוצר המגיפה [עי' מדרש תנחומא שם].

מעלת אמירת פרשת הקטורת

אשר זכה וכו' להיות סנדק, וכידוע מעלתו והשוואתו למקטיר קטורת, ויש לכוון בזה נמי לעצירת המגפה כמעלת הקטורת, - ועי' באריכות בפעולת הקטורת במדרש תנחומא פר' תצוה ובהמשך שם איתא כמה חביב הקטורת שעל ידי הקטורת נעצרה המגיפה בשעה שאמר משה לאהרן קח את המחתה וכו', - ותפלה כנצרך בכוונה פעולתה כקטורת כמבואר ביערות דבש ח"א דרוש ט – ותוצאותיה כגמ' ברכות ז א תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם את נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי וכו', יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך וכו' לפנים משורת הדין אכי"ר.

מעלת אמירת פרשת הקטורת להינצל ממיתה ופגעים מבואר בזוה"ק ויקהל ריח ב, ובאריכות במעבר יבק [מאמר ענן הקטורת פ"ג] קב הישר פנ"ט, סדר היום בפ"א ועי' סידור תפלה למשה להרמ"ק, עכ"פ ליזהר קודם כל תפלה לומר פרשת הקטורת דמהני' שלא יאחזו הקלי' בתפלה [כמבואר בשעה"כ דרושי תפלת השחר דרוש ג] וממחשבות זרות בזמן התפלה כדכתב במאור ושמש פ' שמיני. – בב"ג נראה דלא מהני ליה אמירתו.

צורת וסדר אמירת פטום הקטורת

התועלת באמירתו דהוי כהקטרת קטורת באומרה בהבנת הדברים כמש"כ במשנ"ב סי' מח סק"א – כמו"כ י"א הסממנים ימנה בידיו באצבעות יד דימין, כדכתב ביסוד ושורש העבודה [שער ב אשמורת פי"א, בא"ח ש"א פ' מקץ או"ח. – כמו"כ איכא מעלה בקלף כדכתב בסדר היום [סדר העבודה] והגר"ח פלאגי' זצ"ל בכף החיים סי' יז אות יח ורוח חיים סי' קלב סק"ד – ולאחר אמירתו ג' הפסוקים ה' צבא' עמנו וכו', כדכתב בשעה"כ [דרושי תפלת השחר דרוש ג] – כמו"כ לומר לאחריו תפלת אנא בכח שתיקנה רבי נחוניא בן הקנה כי בו ז' שמות של שם מ"ב דמועיל לבטל הצרות כדכתב בליקוטי רב האי גאון בסוה"ס, ויאמרנו בנעימה וניגון כמובא בשעה"כ [דרושי עלינו לשבח ונוסח התפלה דרוש א]. ויש לעמוד בו [עי' שבנה"ג סי' נא].

הליכה במקום שאין עירוב כשמסכה על פניו

נשאלתי אי שרי לילך בשבת ברה"ר במסכה על פיו וכו' שלא להידבק בנגיף הקורונה במקום שאין עירוב, במסכה שמניחים על הפנים שלא יבוא הנגף אליו ולא ממנו לאחרים, הנה קי"ל דכשאינו בגד ולבוש, להסיר צערא דגופא מותר אבל אם הוי לנקיון בעלמא אסור כמבואר סי' שא סעי' יב, ואפשר דהכ"נ הוי בכלל צערא דגופא שמא ידביק ושמא ידבק וצ"ע אי חשיבא הכי. - גם יל"ע כיון שרובא דעלמא לא הולכים כן בנתיים, איכא חששא דילמא מחכו עליה ויורידנו כמבואר סי' שג סעי' יב יג [ועתה העמידוהו כחובה, בהליכה ברחוב].

לבישת כפפות מחמת הנגף במקום שאין עירוב

בדבר אלו שהולכים בכפפות על הידים מפני הנגיף, בדין לצאת בשבת ברה"ר – הנה כשהוי מלבוש שרי אף לאצולי מטינוף כמבואר סי' שא סעי' יד, עי' לעיל, וחשש דילמא מחכו עלי' ליכא בזה, ולכן דינו כדין לבישת כפפות בעלמא דשרי מדינא כמבואר סי' שח סעי' לז.

להצלה יש להרבות השראת השכינה באדם

נראה דלהצלה מפגיעה במגפה הוא להשרות באדם השכינה הק', ובמקום השכינה אין כח ומקום לפגוע, והוא נמי סיבה להרבות בלימוד תורה דבזה שכינה כנגדו, וכשזוכה שכינה בו דקוב"ה אורייתא וישרא' חד הוא, - כמו"כ במוזמן לחתונה ילך לחופה דשם השראת השכינה, ואצ"ל ליזהר מדברים המרחקים את השכינה הק' כגאות דאומר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור במדור אחד – וכאמירת שקר המרחיק את השכינה, דה' אלקיכם אמת והוא חותמו של הקב"ה.

יש להתחזק בקיום המצוות בהתבוננות ולא מתוך הרגל הטבע

בגמ' ב"ק [ם כ] איתא דבר בעיר כנס רגלך, י"ל עפ"י מה דאיתא בנביא [ישעיהו כט יג] דפורענות הוא על אשר מקיים התוה"ק כמצות אנשים מלומדה, כלומר קיום מחמת הרגל הטבע, ובזה רחוק הוא מהקב"ה, ולהכי איכא דבר שהוא הסתרה, להכי 'כנס רגלך' לשון הרגלך שיכנס ההרגלים ויבטלם ויקיים ע"י התבוננות.

מינוי שליח לטבילה בזמן שאין בידו לטבול

לאשר נצרך בהסגר מפני המגפה. הנה בכה"ג יש לבקש חבירו שיטבול פ"א או ג"פ עבורו, וכידוע בימי צרה ומצוקה מלחמת עולם השני' יש צדיקים שלא היה להם אפשרות לטבילה וביקשו מאלו שעדיין במקומותיהם יש אפשרות לטבילה, ומובא מהרה"ק רבי אברהם המלאך זי"ע ביקש בימי ספה"ע את בעל התניא זי"ע שיטבול בכל יום במקוה בעבורו ובשליחותו, כיון שהי' חולה ולא היה לו אפשרות לטבול. – ברירא דאם אחר זה באותו יום יתאפשר לטבול שילך לטבול בעצמו.

טבילה במקוה בליל ראש חודש, ובמעלת הטבילה

בימים קשים אלו שאל וכו' שבליל ר"ח יכול לטבול במקוה, אבל ביום ר"ח בסביבתו אין המקואות פתוחים, נ"פ שטבילת ליל ר"ח מהני למעלת טבילת ר"ח, ויכוון לכבוד ר"ח ניסן, ויכוון צירוף החודש עם הנקודות, [כדכתב הנהגה זו בספר נהר יוצא מעדן נהר יח ארץ נחלי מים או' א], וכפי מנין הטבילות שרגיל לטבול בכל ר"ח. – בודאי יש להרבות בתפלה ובתחנונים שיהיה אפשרות לטבול בכל יום, בלא מניעת המקואות, וכנודע במשך הדורות על צדיקי ישראל זי"ע שמסרו נפש בזה בטבילה בשבירת קרח וכפור, וריבוי טבילות בהם. – ומי שאין במקומו המקואות מטעם הרשויות כי נעולים הם, יבקש ויחקור האם אין אנשים פרטים שיש מקוה בביתם, כי ליתן לאחרים הוא המציל מהקפדת צוואת ריה"ח שלא לבנות בביתו [עי' שו"ת חשב האפוד ח"ד סי' ה ושו"ת חיי הלוי ח"ד או"ח סי' ג או' ה], ובפרט כשאין אפשרות לטבול במקו"א. [בעל הברכת שמוא' זי"ע מקמניץ אמר לבחור אחד שלא יסע ללמוד במקום שאין מקוה [טהרת התורה עמ' קלב].

לשמוע בקול אביו שלא לילך למקוה מפני הסכנה

בדבר מי ששאל רב אי יכול לטבול במקוה לתוספת קדושה, כפי שנוהג לטבול בכל יום והרב אמר לו שימשיך לטבול כמנהגו, אבל אביו אומר לו לא לטבול כי חושש להידבקות, האם צריך לשמוע לו, נראה שאם הוא בחור צריך לשמוע לאביו כי על אביו יהי' טיפולו לרפאותו [וגם אין אביו חייב בכך], ולא קחשיב כאומר לו לעבור על מצוה, דלעבור על הנהגה אם הוא בכלל אומר לו לעבור הוא נידון באחרונים, כדכתב בשו"ת ערוגת הבושם או"ח סי' יט דאם אביו חושש לבריאותו בטבילה קודם התפלה, ישמע לו, וכ"ה בתשובות והנהגות ח"א סי' תקכו [במקו"א כתבתי ביאור בהנהגת האריז"ל שאמו צותה עליו משום חולי השבירה שלא לטבול כשהי' לו חולי ולא טבל] ועי' שו"ת פאת שדך סוס"י קיא. אבל אם הוא נשוי דהוי ברשות עצמו יתכן שא"צ לשמוע בקול אביו.

תענית בחדש ניסן בעת צרה

נשאל מעכת"ר אם אפשר להעמיד בחדש ניסן עשרה מתענים שיתפללו על הציון וכו', לביטול מגיפת החיידק רח"ל, הנה לא להתענות בחדש ניסן חשיבא כמנהג כמבואר ריש הל' פסח ומשנ"ב שם, ובכה"ג שהוי עת צרה גם אם נימא שחיובי תענית ליכא בזה [וכתבתי בזה למחותני הגה"צ הגר"מ לנג שליט"א], מ"מ כיון שהוי תועלת טובא להתענות ולהועיל לקבלת התפלה בציונו של וכו' מותר.

אי יש ליסוע למקומות שבהם מזעט סכנת המחלה

בדבר אשר רוצים לנסוע למקומות מבודדים שאין אנשים כ"כ ובזה יהי' רחוק יותר מסכנת התדבקות, הנה בודאי אפשר כן ואולי אף ראוי, כמבואר כהאי גוונא ברמ"א יור"ד סי' קטז ס"ה שיש לברוח מן העיר כשדבר בעיר, ויש לצאת מן העיר בתחילת הדבר ולא בסופו, והוא משו"ת מהרי"ל סי' נ וכ"ה במשנ"ב סי' תקעו ס"ק יד משמיה דהשל"ה – ועי' מהרש"א ועיון יעקב ב"ק דף ס בדברי רבא דבר בעיר כנס רגלך, ויעוי' מה שציין בספר פנות הבית לרבי צבי יחזקא' מיכלזון זצוק"ל מאמר הר הבית בהגהה עמ' כ. – אגב, שם ביאר בכוונת הגמ' ב"ק ס ב ת"ר דבר בעיר אל יכנס אדם יחיד לביהכ"נ שמלאך המוות מפקיד שם כליו וכו', דהמכוון שנצרך שיהי' חבורות חבורות בכנסיות לש"ש לתורה ולתפלה, כמשל ר"ע [ברכות סא] ומה במקום חיותנו וכו', והוא פקדון של מלה"מ לידע אם יבקשו רחמים כי גם חרב חדה מונחת על צוארו וכו', וזה מה דאיתא דבר בעיר כנס רגלך שמעשה כינוס לש"ש וע"י אחדות יתעורר עת רצון. – עי"ש שהזהיר הרבה על נתינת צדקה ועזרה לחבירו להינצל מכל המגפה. – הרהרתי דלישנא דמפקיד כליו שהוא ח"ו שאם לא שבים בתשובה, אנו נחשב כשומרים על הפקדון הרע הזה, וכששבים נוטל את הפקדון כלעומת שבא, - וחזינן שיש אומות שאמרו נואש, וכתיב "מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל", וביאר שם כשאדם מבין שאין מי שמצילו, ובטחון האדם רק על הי"ת בזה אני ארפא.

מצות ביקור חולים לנדבק בנגיף

מי שנדבק במגיפה בדין במצות ביקור חולים אליו, הנה מעיקרא דדינא איכא ביקור חולים, אף שיכול לדבק אבל הסכנה רחוקה היא כדחזינן בא"י, ואף בעלמא הוי מועט באחוזיו דיהא פיקו"נ ועכ"פ בצעירים יותר לא הוי סכ"נ, וכנודע שו"ת הרמ"א סי' כ שעל חולי המדבק יש מצות ביקור חולים חוץ מחולי ראתן, ובפשוטו כוונת הרמ"א לא בגוונא שידביק לסכנה, אלא שיבוא חולי וסכנה שתהא הוא דבר רחוק, אמנם בשולחן גבוה יור"ד סי' שלג לא נראה שהבין כן ברמ"א, ועי' שו"ת נשמת כל חי ח"ב חו"מ סי' מט, שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' רנא או"ה, שו"ת עטרת פז ח"ג יור"ד סי' ז, שו"ת דברי יציב חו"מ סי' עט ס"ק לו, ספר אשרי משכיל הל' ביקור חולים סי' ה, וספר מצות ביקור חולים סי' י. – ועכ"פ אם ילמד תורה עם זה החולה מובטח לו שלא ידבק כמבואר בכתובות עז ב ריב"ל מכרך בבעלי ראתן ועסק בתורה, והחת"ס בתו"מ ביאר כן הפסוקים "דכל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך", ומשמע בדבריו שכל אחד מובטח בלימוד התורה כן ולא רק ריב"ל לפום גדלותו ושלימותו בתורה. ועי' קובץ שיעורים כתובות שם, הליכות שלמה תפלה פ"ח. – אמנם כיון שגדרו שלא יתקרבו לחולה בנגף זה אלא במרחק וגם בזה מציל שיהי' חבוש בפיו, יש לנהוג כן ומקיים בזה מצות ביקו"ח. – וגם אם אין מסכימים שיבקרוהו באופן זה, יקיים ביקו"ח בדיבורו עמו בטלפון. – ועי' שד"ח ח"א מערכת ב סי' קטז. ואפשר דמגפה חמירא בכל זה דבו איתא בחז"ל שאין מבחין בין צדיק לרשע, ואולי הוא נמי במצות ביקור חולים ומצות לימוד תורה, יעוי' בהגהות רעק"א שם משמיה דרבינו בחיי בביאור הקרא ד'הבדלו מתוך העדה'.

יל"ע אי בשעת עידן ריתחא דהאידנא, האם בברכת רפאנו אפשר להזכיר שמות של בריאים שלא יחלו ח"ו, בפרט שיפה התפלה קודם שיחלה, ואת"ל שברכת רפאנו לא שייכא, אבל בברכת שמע קולנו בודאי אפשר וראוי להזכיר.

אמירת י"ג מידות בזמן ברית מילה

נראה דבזמן ברית מילה בעת צרת המגפה, יש לומר בו י"ג מדות, כמובא אמירת י"ג מדות במילה בעת צרה בספר שבט מוסר קמח סולת הל' מילה דף שעה, חסד לאלפים סי' קלא, רוח חיים יור"ד סי' רסה אות כו, בא"ח ש"ר פ' כי תשא אות ב, וכף החיים סי' קלא אות כב. – וכמבואר שם שהוא בין מילה לפריעה, והמכוון להתחיל כן ולסיימו בגמר המילה [ועי' ספר עלי הדס עמ' תתקלד] והמנהג לומר הי"ג מדות ולא להתחיל ויעבור ה' וגו'. – אגב בשעה"כ דרוש תפלת השחר דרוש ג מובא דבזמן המגפה יאמר אחר פטום הקטורת פסוקי "ה' צבא"' וגו' פסוק "ויאמר אליהם ישראל אביהם" וגו' [בראשית מג יא], מזמור סז אחר תפלת בוקר מנחה וערב, קודם אלוקי נצור.

הקפת ציון הרשב"י ור"א בנו בארבעת המינים

אשר שאל וכו', מבואר במגיד מישרים פר' אמור דעל כל צרה שלא תבוא להקיף ציון רשב"י ור"א שבעה פעמים ותענו, [שם הוזכר בתחלתו הקפה בד' מינים וכפי שכתבתי בספר "אדמת קודש" פי"ט אפשר שהוא רק כשמבקש על הגשמים], קודם כל הקפה נותנים צדקה כמבואר במעבר יבק, אמירת אנא בכח כל הקפה אפשר רק פיסקא אחת משבעה בכל הקפה, אבל מנהגנו לומר כל האנא בכח בכל הקפה, - כמו"כ בגמר כל הקפה לומר שבח רשב"י ור"א מדברי חז"ל כמבואר כן בשו"ת תורה לשמה סי' תקכ, קודם אנא בכח בכל הקפה אמירת יושב בסתר כמבואר במעבר יבק שפתי רננים פ"ב, כמו"כ תק"ש תשר"ת תש"ת תר"ת, אמירת י"ג מדות אחר כל הקפה – עדיפא שיהיו הקפות בהמשך לתפלה בשחרית או מנחה, ועדיפא שיהיו ההקפות לפנה"צ ולא בזמן גבורה כאחה"צ וקודם חצות לילה. – קודם תחילת ההקפות לומר כל אחד הוידוי כי עיקר תועלת ההקפות הוא בחזרה בתשובה כדהאריך בזה הגה"צ ריא"ז מרגליות זצוק"ל בקובץ אוצרות ירושלים ח"ט עמ' קנג. – באם אפשר שבהקפה יהיו תשב"ר עדיפא, כמש"כ בספר "שפתי צדיקים" מעשה רב של בן איש חי שעם אביו הבא"ח עשו הקפה עם תשב"ר.

יל"ע האם נצרך ארבעת המינים כשרים, לכאורה מהא דהובא בספר הילולא דרשב"י [דף נב] שהגיע בקשה מחו"ל שמושל העיר מציק מאד ליהודים, והמקובל האלקי רבי שאול דוויק הכהן זצוק"ל [זקן המקובלים באותו דור] בימי הסליחות נסע עם עשרים מתלמידיו לאתרא קדישא מירון, לחמשה ימים, ושם הקיף בכל יום עם ארבעת המינים משנה הקודמת, וקשה לומר שלא היו הלולב והדסים יבשים, [לא הוזכר שם שהקיף שבע הקפות, אבל בודאי כן הי' כמבואר במגיד מישרים. עי' שער הכוונות ג עד דבכניסתו לביהכ"נ יקיף ז' הקפות סביב התיבה - והוא כנגד שבע ספירות חג"ת נהי"מ ועי' סידור הרש"ש עמ' נ. אגב, הוזכר במגיד מישרים כ"פ "מערתם ובכפר הסמוך להם", צ"ב מאי המכוון לכפר הסמוך שמועיל הקפה ולימוד שם.

תכלית הצדה לעזרד בני ישראל בתשובה ולהתחזק באמונה ובטחון בהי"ת

אשר שאל הדר"ג וכו' האם עתה העת לדרוש ברבים וכו' [בטל' וכיו"ב], נראה שבודאי זה הזמן כמבואר בספר רפואה וחיים פ"ה אות לז [הגר"ח פלאגי' זצ"ל] שיזהר בזמן המגפה להחזיר בנ"א בתשובה כי בזה מכניע הקלי' וירם קרן הקדושה ותעצר המגפה מעל בנ"י, והמכוון שמטרת המגפה אינה להעניש בנ"י אלא לעוררם בתשובה, ובחזרתם בתשובה נתקיימה התכלית, ואין המכוון להחזיר בתשובה לחטאים ופושעים רח"ל אלא לעורר כל אחד במאי דנחסר לו ופוגם בו. – ובעיקר לחזק באמונה ובטחון וכדברי רבינו האריז"ל דאין שליטה למגיפה כשמתחזק בבטחונו בה' ובזה מתגבר על הפחד, ועי' ספר שומר אמונים מאמר הבטחון והתחזקות פ"ב.

דיבוי התפילות והתחנונים בעת צרה

אשר שאל וכו' האם בתפלות המועילות נגד המגיפה רח"ל יאמר אותם התפילות בכל יום או עדיפא לשנות התפלות אחרות המועילות כגון מה דכתב

הגרעק"א זי"ע [אגרת עא, עג] לומר את הנאמר בגמר הסליחות א' רחום שמך וכו', עננו ה' עננו וכו' מי שענה וכו', יהי רצון וכו', כמו"כ ריבוי אמירת תהלים ומזמורי תהלים לאותו יום ויש אומרים דמועיל לומר י"ב פעמים למנצח וכו' יענך ה' ביום צרה, ועוד תפלות שונות. – כמדומה דבגוונא שנראה לאדם שהוי אמירתו כבר כשיגרא וכמלומדה, יחליף בתפלות ותחנונים אחרים, דרחמנא ליבא בעי. – דוגמת מה שכתב החיד"א "דבש לפי" כסגולת אמירת מאה ברכות הוא כשמכוון בברכתם ולא ח"ו אם הוי כזורק הברכה ולא ידע מאי קאמר.

מי שאינו יודע שמחויב בבידוד חשיב כאונס

אבל אם לא ידע שחולה הוא, אף שהי' לו סיבה שאפשר שנדבק ממאן דהו כיון שהי' לא ברחוק ממנו, אבל כיון שעפ"י ההוראות לא הי' צריך להיות בבידוד, לא הי' צריך לחשוב שנדבק, וחשיבא נמי לאונס שפטור אדם המזיק, ואצ"ל בזה שהוא רק חיוב גרמי.

תפלה ועצות לאחרים קודם שיחלו

איתא בגמ' שבת לב א לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר אמר מר עוקבא מאי קראה וכו', נראה שלא רק האדם עצמו, אלא אף אחרים יתפללו על בנ"י קודם שיחלו, ומטעמא דגמ' שאחרי שיחלה צריך רחמים יותר שיאמרו לו שיביא זכויות, ובגמ' קאמר על עצמו י"ל דהוא רבותא דאף על עצמו שהתפלה יפה יותר מתפלת אחרים עליו [מד"ר בראשית נג יד והובא ברש"י בראשית כא יז]. – בכלל שאחרים יבקשו וכו', נראה שאחרים יתנו לו עצות המועילות כגון האידנא דכלל ישראל בעקתא שלא יהי' לו עצב כלל אלא לב שמח, כי ביש לו עצב ודאגה נותן לס"מ כח התגברות, כמבואר בספר תורת נתן לתלמיד האריז"ל פ' ויחי וכן מתבאר במהר"ל חידושי אגדות ב"מ לג א, וגם דפעמים הוי חוסר שלימות בבטחון וכמתבאר ברכות ס ב וסנהדרין ק ב.

צ'יק שניתן לתשלום שכירות פועל

בהא דההוראה בדיני שכירות כמטפלות גננות וכיו"ב, דכיון שהוא מכת מדינה, במאי דהוחזק א"צ להחזיר ואם עדין לא שילמו א"צ ליתן [עי' שו"ת מנח"י ח"ו סי' קע], הנה צ'ק להאי מילתא חשיבא למוחזק [ואכ"מ להאריך, אמנם פעמים רבות מהראוי להתפשרות כדוגמת מש"כ החת"ס בספר הזכרון בתשלומי השכירות במגפה שהיה בימיו, - [ועי' שו"ת חת"ס חו"מ סי' קסא], ולהועיל בעידנא דריתחא הוא השלימות בבין אדם לחבירו, בכלל זה שלא לעמוד על הדין אלא ויתור]. וגם אם בצ'ק נכתב סכום גדול יותר ועתה הרי א"צ לפרוע אלא כפועל בטל, וא"כ אינו יכול להוציא צ'ק זה, נ"פ דמ"מ חשיבא למוחזק, [וגם כשאי"ז החודש של התשלום אלא חודשים הבאים] אמנם הוראת קבע שאינו אלא הוראת תשלום לא חשיבא למוחזק.

עמידה בהתחייבות בטיפול

נשאלתי בעובדת עם זקנות דחוששת שתדבק מהם כי הוא טיפול קרוב ביותר, אי מותר לה להמשיך בזה, נראה דיכולה להמשיך דחשיבא ספק רחיקא, דפיקו"נ לא חשיבא, דהא רובא דרובא לא הוי אלא כמחלה גרידא, והוי רובא דלא הוי פיקו"נ [עכ"פ לצעירים], אבל גם לחולי שאסור מדין שאסור לחבל עצמו, לא הוי בגדר ספק איסורא, דאם היא תהא במסכה על הפנים רובא אין נדבקים ואיכא לה חזקת בריא. – ואיפכא כיון שיש לה ב"ה הרבה ילדים דלהוי סיבה וחשש שתדבק ותדביק, גם מדינא ליכא למיחש כנ"ל, וגם חזינן דהשלטונות לא הגבילו ד"ז.

הנהגה בזמן המגיפה – וסגולה לתועלת

גמ' ב"ק דף ס ב מבואר דכשיש דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות בזמן זה הולך באמצע הדרך, אפשר דעתה נמי יש להקפיד

שלא לילך בכביש וכיו"ב גם כשאפשר הדבר כי הוי אמצע הדרכים, ומה דנוסעים במכוניות באמצע לא הוי בכלל הליכה. – אגב אם מעכ"ת בידו לזכות את הרבים, דכידוע עשב 'רודאי' המועיל לבטל עין הרע, ונשאל ומשמי' דהגרח"פ זי"ע דמועיל כנגד מגיפות שאמר משמי' כ"ק המקובל רבי יעקב נינו זי"ע דנקרא הנ"ל 'אפיגם' אותיות מגפה, ויכול למכור במעט דמים, שהוא הטירחא מעט להשגתו, ודי ליתן מעט מהעשב דליכא שיעורא בזה.

סופר שאין בידו לטבול

סופר שנתחייב למזמינים שיטבול בכל יום בו כותב הס"ת [כמבואר במושב זקנים מבעלי התוס' פ' פקודי ואשכול הל' ס"ת סי' יז דיטבול בכתיבת שמות הק', וכ"ה בקול הרמ"ז תיקון ו, קסת הסופר סי' א סק"א, דלכל הכתיבה ראוי לטבול] **ועתה אין במקומו האפשרות כי נסגרו המקואות העירוניים והפרטים. כמדומה שגם אם יקיים שפיכת** ט' קבין המבואר בסי' פח ובמשנ"ב שם [הוא 21.6 ליטר לחומרא, ואפשר לחלקו בשלשה כלים בזא"ז] נצרך לומר למזמין כי אין לו כלל מעלת מקוה, דלתוספת קדושה נצרך מקוה, אך כשאין אפשרות קעבדינן לכה"פ ט' קבין אבל נצרך להודיע, ואצ"ל כשעושה ארבעים נטילות בשם המיוחד במילוי י', עפ"י תלמידי האריז"ל כמובא בכה"ח הל' ק"ש סי' עו ס"ק כב, שנצרך להודיע. ועי' בספר "טהרת התורה" ח"ב סי' ח סעי' לה – ואם לא הודיע למזמין, וכתב כן, אפשר שגם בשפיכת ט' קבין או במ' סאה שאובין, הוי כבטעות.

יסורים באין עליו יפשפש במעשיו

בגמ' ברכות [ה א] אם רואה אדם שיסורים באין עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, ביאר הנפש החיים [שער ד פכ"ט] כי בכל חטא ועונש צריכים להתבונן מהו המדה כנגד מדה בזה, ופשפש ולא מצא בהכרח שהוא ביטול תורה כי ביטול תורה הוי סיבה לכל קושי ויסורים, מסתבר שהוא נמי כן בעונש לכלל דיש למצוא מדה כנגד מדה בחטא וחסרון שבכלל.

ביטול התחייבות עבודה מחמת חשש התדבקות

נשאלתי בתומכת לידה שנתחייבה ליולדת כשיהי' לידה [בתשלום], האם צריכה לעמוד בחיובה, כי חוששת שמא תפגע בנגיף בהימצאות עם בנ"א והתעסקות עמם, כמדומה שמותר לה להודיע שנמנעת כיון שנקבע אצל בנ"א ששכיח התדבקות בודאי לא נתחייבה באופן זה, וגם כשאינו אלא לחשש התדבקות של מחלה גרידא ולא פיקו"נ.

הרחקה מאחד לחבירו בזמן קיום מצוה

באפיית מצות אשר ברירא שאין בידם לעמוד על הרחקה של אחד מהשני כפי שנצרך בזמן המגיפה, כמדומה שהמעלה של אפיית מצות באופן פרטי חשיבא לדבר מצוה, דבמקום שלא שכיח היזקא שרי במקום מצוה [עי' פת"ש יור"ד סי' קנז סק"ג, שו"ת כת"ס יור"ד סי' קנו או"ג, וחזו"א נט סק"ד], ובזה הרי ידיעה שחבירו העומד לידו נחלה בזה, וגם אם נחלה בזה לא ברירא שידביק העומד לידו, ואף האידנא שאין מסכימים המאפיות לעזרת החבורות בכדי שלא יהא ריבוי אנשים, והמשגיחים ופועלים הוא בפחות משאר שנים, מ"מ עדיפא ממצות הנקנות בעלמא וחשיבא דמצוה זו אגונא ומצלא, ואינם ניזוקין מחמתו ולהשתדלות ילבש המסכה, ויבטח בקיום מצות ה', ולכן כשנמצא בתפלת שמ"ע דנכנס לידו בפחות מהרחקה הנצרכת בא"י, אין לו להפסיק לעבור למקום אחר כיון דעסיק בתפלה שהוא מצוה אי לאו שגורם לו טירדא דבזה שרי להפסיק, ואפשר גם מי שנצרך הפרדה, משום שהי' בקירבה עם אחר חולה, גם לא נצרך להרחיק עי' בהמשך הדברים, ואצ"ל אם הבידוד הוא רק מחמת שחזר מחו"ל ולא הי' בקירבת מי שנדבק.

אך מה שלא נצרך לקיום ההידור, לא ילך אעפ"י שגם הוא בספק רחיקא, אבל כיון שנקבעו כן חשיבא לחילול ה' כי בעיני אנשים נראה כמסכן אחרים, ובפרט שאם היו יודעים עובדי המאפיה, לא היו מוכנים להיות עמו, וכמו"כ בעל המאפי' לא מוכן לזה והוי בגדר גזל שהותו שם, ולהכי נמי מי שנמצא בבידוד לא ילך לטבילה אף דהוי דבר מצוה וכמו"כ גם באשה לא תלך.

אפיית המצות בשלימות בכוחה להצלה מן המגיפה

אגב, באפיית מצות יש לכון להצלה בהא שנזהר בזה ביותר מחשש חימוץ, כמובא ברפואה וחיים [מהגר"ח פלאגי' זצ"ל] דחמץ הוא גימ' "מגיפה" וע"כ בזהירות בשלימות המצה הוי לתועלת כנגד המגיפה.

מוהל שאינו מוצץ בפיו מחמת חשש התדבקות

יש מוהלים רבים שבתקופה זו אין מוצצים בפה אלא על ידי כלי, נראה דבכה"ג גם הוחזק למול אצלו מותר לו ליקח מוהל אחר שאינו חושש להתדבקות ומוצץ בפה, דהרי לא קעביד איסורא דמכנים עצמו לסכנה, כי לא שכיחא כיון דאין סיבות שנדבק התינוק ואם הי' חשש לא היו משחררים אותו מביה"ח, כמו"כ אין סיבה שהמוהל נדבק, ולהכי אם רצונו למוהל שמוצץ בפה אין חייב ליקח מי שהוחזק בו.

עניני שידוך בעת צרה

נשאלתי האם שידוך שהוצע האם להתעסק בו להיפגש וכו', נ"פ דשרי וחיובא הוא דהוי ככל דבר מצוה ואפשרות לבנות בית ה', אמנם אם ח"ו נמצאים אחד מהם בבידוד מאיזה סיבה שתהי' יש לדחות את הפגישות לאחר שיצאו כי הבידוד נצטרך לנמצא שם, וגם ח"ו ביציאתו יש חשש שידביק אחרים.

שנכנס לתוך חנות והפסיד את בעל החנות

במי שהי' חולה בנגיף ונכנס לחנות, ומחמת זה נצרך המוכר לישב בביתו בנפרד ארבע עשר יום, ואין מי שניהל את חנותו [צרכני'] ויש עמו הפסדים של

שבועיים, נראה שאיכא בזה משום דינא דגרמי אם הוי מזיד דידע שחולה הוא בזה, ויודע שמחמת זה יצטרך בעל החנות ליעדר שבועיים, - אך טענתו כי לא היה ידוע לו שהוא סיבה להעמיד בעל החנות בבדידות, אמנם יתכן דאף דחייב מדינא גרמי הוא רק במזיד, בכה"ג חשיבא למזיד כי אין לו להיכנס לחנות מסיבה שיכול להדביקו ובזה בודאי לא יכול להיות בחנות תקופה ארוכה. – אמנם זה אינו כי גרמי לא חייב בד' דברים כמבואר סי' שפו ש"ך ס"ק לט [ועי' קצוה"ח סק"ח], והכא הוא רק חיוב שבת וא"כ אין חיובו אלא לצאת ידי שמים. אמנם לא חשיבא כדינא דב"ק מז ב נותן סם המות לפני בהמת חבירו דפטור דהוי ליה שלא תאכל דמאי שהנדבק נשימתו גרמה לו, דלא חשיבא כפעולה למימר דאיהו קא גרים. ועי' תוס' הרא"ש שם, שיט"מ, מהרש"א שם, חזו"א ב"ק סי' ה סק"ט.

מצות כיבוד אביו היכא דאית ליה המחלה

מי שאביו קיבל הנגיף ואביו קשה לו ביותר לישב לבדו בכל הזמן שנצרך, ושואל בנו אם יכול להיכנס אליו ולעוזרו, נראה דבכה"ג שאין לבן סכנה כי צעיר הוא לימים ואין לו סיכוניים בריאותיים אחרים, ולכן גם אם יבוא הנגע אליו יהיה בצורה קלה, נראה דגם אם קבלת מחלה באופן קל אסור לאדם להכנים את עצמו לזה, והוי בכלל איסור לחבול בעצמו המבואר ב"ק צא ור"מ הל' רוצח וש"נ פ"ה ה"א, והוא מחלוקת הראשונים אם הוי איסור תורה דלדעת הר"מ הוא איסור דרבנן עי"ש, ולדעת הרשב"א [שו"ת ח"א סעי' תרטז] הוא מה"ת, - אבל בכה"ג שהוא לתועלת לאביו ואיכא בזה קיום מצוה מסתברא דליכא איסורא, ואף דחיובא ליכא דחשיבא בכלל משל בן שאינו חייב בזה, אבל מצוה מיהא איכא דהוי בכלל מאכלהו ומשקהו וכו', שלהיות יחידי בלא ראיית בני אדם קשה הוא לנפש, - ובכה"ג שיכול לשכור אחר שיהא עמו [כגון שהוא גם יש לו הנגיף ולא יזיק לו להיות עמו], שלא חייב בזה דקימ"ל משל אב ולא משל בן, מ"מ כן ראוי ובפרט שכפי הנשמע הוי בגדר בזיון לאביו התבודדותו שם.

בדין ללמוד תורה בבית המדרש יחידי

מעכת"ר שאל משמי' וכו', דבעת צרה עתה, אברך רוצה ללמוד בבית הכנסת אבל יהיה יחידי, - בגמ' ב"ק ס ב איתא ת"ר דבר בעיר אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת שמלאך המוות מפקיד שם כליו, והני מילי היכא דלא קראו ביה דרדקי ולא מצלו ביה עשרה, - לא הוזכר שנכנס ללמוד אפשר שבכה"ג תורה מגנא ומצלא כסוגיא דסוטה כא א, אמנם נראה דמשמעות שלא יכנס הוא לתפילה, ולתפילה יש לחוש, וצריך ביאור אמאי מצוה לא מגנא, דהא מבואר שם דמצוה בין בעידנא דעסיק בהא בין דלא קעסיק אגונא מגנא אצולי לא מצלי, ובנידון דידן הוי אגוני כסוגית הגמ' פסחים ח ב ועי' שו"ת חתם סופר יור"ד סי' רמה, ובפרשת שלח דף סה, ואולי כוונת הגמ' שנכנס לדבר הרשות. – אמנם בלאו הכי כמו שאמר השואל שיש בבוקר ילדים שלומדים שם ובכה"ג ליכא למיחש דכוונת הגמ' דקראו ביה דרדקי הוא לאו דווקא בזמן שנכנס יחידי וסגי שבאותו יום הוא כן. – וכל הנ"ל הוא אם נגיף זה הוי בכלל דבר, דבהא הוזכר הקפידא שלא להיות יחידי [דבמקורות שנזכר נגיף זה הוי נגיף הדבר כמדרש רבה שיר השירים ב ג, פסיקתא זוטרתא שיר השירים ב יג, פסיקתא רבתי פסיקא טו החודש, תוספתא תענית פ"ב הי"ג].

יש לעיין באופן דהוי סכנה סגולית משום שהמלאך המוות מניח כליו וכו', האם חשיבי כדין שאסור להכנים למקום סכנה המבואר שבת לב א תענית כ ב ר"מ הל' רוצח ושמירת הנפש פי"א ה"ה, והובא בפוסקים [ים של שלמה ב"ק פ"ו סי' ו, מג"א קנו סק"ב, גר"ז סי' תקנו סעי' יט].

מחלוקת הרופאים בהכרעת מחלת הנגיף

בענין שנחלקו שני רופאים מומחים בזה אבל אחד מהם הוא עכו"ם ולדעתו יש לחוש בזה לסכנה ולדעת הרופא היהודי ליכא למיחש, - לכאורה אם דעת הרופא היהודי שייכא לנסיונות וידיעה מחולים יהודים, אין לסמוך על עכו"ם כי ידיעתו מנסיונות מעכו"ם, וכידוע מה שכתב בשו"ת חתם סופר סי' קעח שכיון

שכל חכמת הרופאים בנויה על טבעי גופם שאוכלים שקצים ורמשים אי אפשר לכוין מהא על גופי ישראל כמבואר בגמ' דעכו"ם חביל גופיהו, וכך כתב בחידושיו למסכת ע"ז לח, ועי' שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קפב ומנחת פתים יור"ד קפז ושו"ת מקדשי השם ח"א סי' פו, ועוד האריכו טובא בזה ובמקו"א כתבנו. – אמנם בדרך כלל כהיום גם רופא יהודי ניסיונו בעיקר מעכו"ם וכן ספרי הרפואה שמהם למד יסודם הרבה על מחקרי עכו"ם, - ואם היה רופא חרדי בזה היה אפשר לסמוך עליו טפי כי יש עמו סייעתא דשמייא, ובפרט בנושא נגיף זה שאין בזה נסיון מוקדם ורק סייעתא דשמייא מרובה מהני בזה. – ולמעשה יש לחוש בזה ולנהוג כהרופא שאמר שהוא חשש סכנה הוא. ואף אם גם לדעתו הוא אינו פיקוח נפש אלא חולי בלבד, - ובפרט כדלעיל שיש בזה חוסר ידיעה.

קהילות "חניכי הישיבות" בארה"ק

בראשות רבינו הגאב"ד הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א

מכירת חמץ
י"ג וי"ד ניסן

בעקבות המצור והמצוק של שנה זו, מילוי השטרות לשליחות ומכירת החמץ תתקיים בדרכים דלהלן:

שטרות הרשאה אפשר לקבל אצל מורי ההוראה כדלהלן:

בני ברק
הרה"ג ר' שמשון פרנקל שליט"א -
רחוב הרב קוק 11
הרה"ג ר' משה שולזינגר שליט"א -
רחוב אלישע 29
הרה"ג ר' נתן ברינגר שליט"א - רמב"ם 9
הרה"ג ר' יהודה רוזנטל שליט"א -
רחוב אבן גבירול 37
הרה"ג ר' נתן צורף שליט"א רחוב הירדן 20
הרה" ר' דוד סופר שליט"א-רבי עקיבא 113
הרה"ג ר' יוסף כהן שליט"א -אמרי ברוך 1
הרה"ג ר' יוסף טולנפלד שליט"א -
רחוב אברמסקי 32 קרית הרצוג
הרה"ג ר' ישעיהו פרנקל שליט"א -
אברמסקי 39
הרה"ג ר' חיים כהן שליט"א רחוב מהרש"ל 19
הרה"ג ר' ישראל טויב שליט"א רחוב מלצר 10
הרה"ג ר' דב אטינגר שליט"א רחוב הירש 14

הרה"ג ר' יהודה ליס שליט"א -
יוחנן בן זכאי 17\ב ובבית ההוראה בבית המדרש הליכות חיים רחוב ראב"ד 20 בין השעות 15:00- 13:40

פתח תקוה
הרה"ג ר' אפרים ינון נשר רחוב טרופלדור 39

אשדוד
הרה"ג ר' צמח רבינוביץ שליט"א רבא 5

קרית ספר
הרה"ג ר' יוסף דוד וינגרטן שליט"א
רחוב נתיבות שלום 4 נאות הפסגה
הרה"ג ר' זאב קרויזר שליט"א רחוב אבני נזר 8
הרה"ג ר' אהרן מיטלמן שליט"א-
רחוב קהילות יעקב 5 חפציבה
הרה"ג ר' יעקב לשינסקי שליט"א
רחוב משך חכמה 33
הרה"ג טיקוצינסקי שליט"א
רחוב הריטב"א 22\8 נאות הפסגה

ניתן לקבל השטרות גם ללא תאום מראש. וכמו"כ אחר מילוי השטרות, ניתן להחזיר במקומות הנ"ל גם ללא תיאום מראש. למכירת י"ג ניתן למסור עד יום שלישי בשעה 4 אחרי הצהרים.
למכירת י"ד עד ערב פסח בשעה 8 בבוקר.

אפשר לשלוח
שטרות מלאים לפקס:
036190420

אפשר לקבל שטרות
ולהחזירם במייל:
erik1114@gmail.com
R6773473@gmail.com

מי שאין לו אפשרות לשלוח את השטרות בפקס או במייל, ניתן לבקש למלא שטר במענה ההלכה
073-7246000 שלוחה 2.

נבקש להזדרז ככל האפשר,
ולמלא את השטרות בהקדם ולא להמתין לרגע האחרון.

ונזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בביאת גוא"צ בב"א